

PRIMORSKA BORBA

TUJEGA NOČEMO,
SVOJEGA NE DAMO!

Slavnostna številka.

Ajdivščina, 20. septembra 1947

Cena 2.— din

Primorsko ljudstvo slavi zgodovinski praznik priključitve k FLR Jugoslaviji

Mi, ki smo svobodni, bomo z našim delom dajali vzpodbudo tistim, ki so ostali onkraj meje

Na velikem manifestacijskem zborovanju v šent Petru pri Gorici je govoril predsednik vlade LRS
tov. Miha Marinko

Na velikem manifestacijskem zborovanju v šent Petru pri Gorici je imel ob dokončni priključitvi Primorske k FLR Jugoslaviji predsednik vlade LRS Slovenije Miha Marinko naslednji govor:

Dragi tovariši in tovarišice!

Neizmerna radost nas navdaja danes, ko imamo priliko priti med vas, na večeraj osvobodeno ozemlje in vas v imenu vlade LRS, v imenu Izvršnega odbora OF, v imenu KP Slovenije in v imenu najvišjih predstavnikov države s tov. Titom na čelu najprisrčneje pozdravimo na tej novo osvobodeni slovenski zemlji. Včeraj in danes daje ljudstvo vse Slovenije na mnogih manifestacijah duška našemu skupnemu veselju ob dejstvu, da je Primorska končno priključena svoji matici FLRJ. Vaša združitev v nedeljivo celoto jugoslovanskih narodov je tembolj naš skupni praznik, ker je to plod težke in dolgotrajne borbe, v prvi vrsti plod vaše lastne borbe, ker je to plod politične, gospodarske in vojaške sile Titove Jugoslavije, plod modre politike tovariša Tita in vztrajnega prizadevanja tov. Kardelja in končno, ker je to plod odločnega nastopa Sovjetske zveze kot naše najsrečnejše, najzanesljivejše in najneosebnejše zaveznice, zaščitnice pravic narodov, ki se bore za svojo svobodo. Po vsem tem se je zgodilo, kar se je moralo zgoditi, čeprav so nam mnogi in različni nasprotniki ter sovražniki delali vse mogoče ovire. Pred odločno voljo našega ljudstva, pred doslednostjo velikih prijateljev so se morali umakniti.

Vaša borba v zadnjih dveh in pol letih je dragocen prispevek k pobjoti borbi ljudstev za demokracijo, proti nakanam naslednikov Hitlerja in Mussolinija, proti sovražnikom ljudske svobode. Vi danes prav za prav slavite svojo tretjo osvoboditev v teku petih let. Prvo osvoboditev ste doživeli ob kapitulaciji fašistične Italije. Ona se je zrušila med drugim zaradi strahovitih udarcev, ki jih ji je na jugoslovanskih tleh prizadejala narodno-osvobodilna vojska maršala Tita. To je bila sicer kratkotrajna osvoboditev, ker so se pred hitlerjevskimi hordami naše partizanske čete morale začasno umakniti. Nadaljevali smo še trdovratnejšo borbo, dokler nam ni druge osvoboditve prinesla IV. armija, katere komandant je danes med nami. Vsem nam je v veliko zadoščenje, ker smo dali je za svojo lastno osvoboditev, ker je vse za svojo lastno osvoboditev, ker je Primorska dala svoj slavn IX. korpus, ki je na tem težkem poprišču prizadejal strahovite udarce fašističnim okupatorskim četam in končno v zmagovitih pohodu šel naproti IV. armiji, osvoboditeljici Primorske in Trsta. In kakor je bila borba jugoslovanskih narodov važen in neposreden prispevek zloemu nacifašizmu, kakor je bil neodoljiv pomen Sovjetske zveze in njene Rdeče armade, ki je fašističnem imperializmu zlomila hrbenico, tako ni bila nič manj važna vaša borba zadnjih dveh let, ki je močno prispevala k razkrinkavanju drugega sovražnika ljudske svobode, stopivšega na svetovno pozornost, brž ko je bila hitlerjeva Nemčija poražena. Sprito se v vaše vztrajne borbe zadnjih dveh let in pol je ta drugi sovražnik v marsičem pogled. Ta vaša borba je imela velik mednarodni politični pomen. Ona je razkrinkavala lažno zahodno demokracijo, lažno zahodno svobodo, odločilno je prispevala razkrinkanju tistih, ki se zloemu Hitlerja potegujejo za svetovno gospodarstvo. Enim sta Rdeča armada in partizanska Titova vojska razbili glavo, drugim ste vi v svojo borbo zlomili zobe. V tej borbi ste preostali preizkušnjo vaše politične zrelosti. Z vašim globokim patriotizmom in nezlomljivo odločno voljo po združitvi z matico Slovenijo v okviru Titove Jugoslavije ste kljubovali vsem pretkanim intrigam vaših novih okupatorjev, ki so vas hoteli prikrajšati za pridobitev narodno-osvobodilne borbe, ki jih narodi Jugoslavije uživajo že dve leti in pol, za vse, kar se ustvarja v Titovi Jugoslaviji. Ponosni morate biti na svoj delež, ki ste ga prispevali v tej borbi, ki ste ga prispevali k politični in diplomatski borbi, katero so vodili naši državni predstavniki s tov. Kardeljem na čelu v Parizu in na vseh mednarod-

nih konferencah, da bi dosegli, kar imamo danes, kar se je moralo zgoditi — vaša združitev v nedeljivo celoto jugoslovanskih narodov. Vaša borba na terenu je precej vplivala, da so nasprotniki za zeleno mizo morali popustiti. Cesa vsega niso poizkušali, da bi nas ogoljufali za pridobitve naše narodno-osvobodilne borbe, da bi okrnili vaše nacionalne pravice! Kakšna sredstva so za to uporabljali! Takoj smo videli, da pri naših bivših zaveznikih dviga glavo črna reakcija monopolističnih trustov in koncernov, ki se je polastila prav vseh tistih gesel in sredstev reakcionarne borbe, katerih sta se posluževala Hitler in Mussolini. Ti krogi so prevladali tudi v njihovi diplomaciji. V svojem pohlepu za svetovnim gospodarstvom niso izbirali sredstev. Kakor po drugih deželah, ki so padle pod njihovo okupacijo, tako so tudi na naših slovenskih tleh dajali zatočišče vsakršnim ostankom fašističnih trum, ki so ostali neokazovani za svoja grozodejstva; podpirali in vzpodbujali so jih k novi zločinski borbi proti demokratičnim stremljenjem ljudstva in sami neposredno sodelovali v zatiranju ljudstva, v zatiranju našega osvobodilnega gibanja. Okupatorski oblastniki so sami na vse mogoče načine poizkušali in v ta namen angažirali tudi vojne zločince, poizkušali zlomiti vašo odprno silo, vas prisiliti, da klonite, da bi na ta način tudi za zeleno mizo dosegli uspeh. S svojo borbo tega niste dopustili; v vaši veličastni borbi je imela naša delegacija na Pariški konferenci krepko oporo. Vaša borba je predvsem važna za vas same, za vse narode Jugoslavije, pa tudi za vsa demokratska gibanja po vseh deželah, kjer ljudstvo še ni svobodno, zakaj vaša borba jim je zgled, kako se je treba boriti, kako je treba prekrizevati naklepe imperialistov, kako si je treba zagotoviti nacionalne svobode, kako je treba zagotoviti ljudsko svobodo, kako zagotoviti ljudsko oblast, kako doseči zlom imperializma na svojih tleh.

Kakor smo danes vsi srečni, ker ste osvobodjeni, ker je svobodno divno primorsko ljudstvo, vendar v tem slavnostnem trenutku in tudi v bodoče ne smemo pozabiti na naše še neosvobodjene brate, na vse strahote, pod katerimi trpe onstran krivične, onstran famozne francoske črte. Brž ko je stopila mirovna pogodba v veljavo, so se pričeli množiti zločini nad našim neosvobojenim ljudstvom, se kršijo pravice nacionalnih manjšin, ki so zagotovljene v mirovni pogodbi. Za vse te kršitve je neposredno odgovoren tisti, na čigar tleh se ti zločini vrše, in tisti, ki so poklicani, da skrbijo za varnost manjšin, pa dejansko te zločine tolerirajo, podpirajo in celo sami izvajajo. Tudi na naših, danes osvobojenih tleh so včerajšnji okupatorji do zadnjega trenutka, vse do svojega umika skušali ovirati in zavlačevati vašo osvoboditev in izvajati teror nad vami. Ze preden je mirovna pogodba postala veljavna, so spustili na ozemlje italijansko vojsko in karabinjerje, dopustili koncentracijo fašističnih tolpa na ozemlju. Te tolpe so pod njihovim pokroviteljstvom začele divjati nad našim ljudstvom, medtem ko so na ozemlju, ki je pripadalo nam, do zadnjega trenutka ovrli dostop varnostnim organom in našim vojnim edincem. Pod zaščito bajonetov tujih imperialističnih okupacijskih čet strahopetne in pobalske fašistične tolpe besnijo nad našim ljudstvom in od vsega začetka in na vseh popriščih kršijo bistvene klavzule mirovne pogodbe, ki govorijo o zaščiti narodnostnih manjšin. Zeloč utrđiti mir, otropiti grozečo ost nove vojne, razkrinkati provokatorje nove vojne smo pristali in podpisali mirovno pogodbo. Vso moralno pravico imamo, da se na vseh popriščih borimo za spoštovanje mirovne pogodbe. Ker vemo za včerajšnji in današnji teror, ker lahko pričakujemo, da se bo nasilje nad našim ljudstvom onstran »francoske črte« nadaljevalo, bomo nadaljevali svojo borbo z vsemi razpoložljivimi silami, ki ustrezajo našemu miroljubnemu namenu; dali bomo moralno podporo našemu še neosvobojenemu ljudstvu, da bo vztrajalo v svoji borbi, nadaljevali bomo borbo za njegovo končno osvoboditev.

Ze od prvega dne je ogromna razlika med dogajanjem na tej in na oni strani nove meje, ki bo prišla v zgodovino z žalostno slavo tako imenovane francoske linije. Na oni strani šovinistično besnenje strahopetnih fašističnih banditov, tam brezposelnost, draginja, nezasišano izkoriščanje, tam toleranca, ki jo izvajajo nasproti fašistom tisti, ki so najodgovornejši za spoštovanje mirovne pogodbe, na tej strani pa rajanje ljudstva v svobodi, pripravljanje planov za odpravo posledic fašističnega divjanja, za obnovo porušene vasi in naselij. Od prvega dne dalje delamo plane, kje naj gre glavna arterija nove Gorice, kje bomo gradili ceste in železnice, kje naj stoji ta ali ona tovarna, kje naj stoji ta ali oni objekt, kaj je treba ukreniti za dvig ustvarjalnega in delovnega elana našega osvobojenega ljudstva, da bi se čim hitreje vključilo v tisto veliko intenzivno delavnico, ki se ji pravi nova Jugoslavija, da bi se vključilo v gradnjo na podlagi našega gospodarskega plana, da bi se ta plan razširil na osvobodene predele famoznih »con A in B«. Končno gre nam za to, da bi primorsko in istrsko ljudstvo nadomestilo zaostanek in dohitelo ustvarjalni polet narodov Jugoslavije zaradi skupnega in naglega pohoda k srečni bodočnosti. Nam, ki smo svobodni na tej strani meje, gre tudi za to, da z ustvarjalnim poletom ustvarimo materialne temelje trdne nacionalne zavesti na naših skrajnih zahodnih mejah, da bomo budni čuvarji teh mej, da bomo z ogromnim ustvarjalnim poletom in ogromnim konstruktivnim delom naših narodov dajali zgled in vzpodbudo našemu ljudstvu, ki je ostalo še onstran te meje, da bomo s tem dali vzpodbudo in oporo tistim ljudstvom, ki se ječe v suženjskem jarmu, da jim bo naše delo vzor, ki bo prispeval ustvaritvi skupne fronte demokratičnih množic proti zatiralecem in vojnim hujskačem. Pri nas je živahno konstruktivno delo, prijateljstvo med vsemi delovnimi ljudmi brez vsakršne šovinistične mržnje, bratstvo, ne glede na vero in nacionalnost; vse, kar je konstruktivnega, sodeluje v veliki graditvi. Razlika med nami in njimi tam preko bo vsak dan večja, vsak dan očitnejša, dajala bo moralno podporo tistim, ki niso deležni te sreče. Naša naloga je odslej, da čimprej zabrišemo vse negativne razlike, ki jih je ustvarila naša težka prošlost, ko je primorsko ljudstvo živel ločeno, da zabrišemo posledice dejstva, da to ljudstvo ni bilo v zadnjih dveh letih moglo sodelovati in doseči tistega napredka, ki so ga jugoslovanski narodi že dosegli od svoje osvoboditve naprej. Tisti organi oblasti, ki so bili izvoljeni pod neverjetno težkimi pogoji leta 1944 in ki zaradi zlohotnosti okupacijskih oblasti niso mogli izvrševati oblasti, naj zdaj čimprej prevzamejo svoje oblastvene funkcije. Delati bo treba hitro, da bodo ti organi čimprej kos svojim veličnim nalogam, ki odslej niso več samo politično-upravne, marveč danes pada nanje težka odgovornost za vodstvo gospodarstva, ki je danes, v novi Jugoslaviji, najsigurnejši temelj utrjevanja ljudske oblasti, zagotovitev našega gnotnega in kulturnega napredka, najzanesljivejša podlaga za pot v socializem. Za odstranitev teh razlik so potrebni ukrepi, zaradi katerih bodo organi oblasti postali popoln izraz resnične ljudske demokracije, zaradi katerih bodo v te organe prišli zares najboljši izmed vas, ki bodo imeli pri delu zaupanje in podporo vsega ljudstva. V neposredni bodočnosti mora ljudstvo iz ozemlja, ki se danes priključuje svoji matici Ljudski republiki Sloveniji, Titovi Jugoslaviji, dobiti svoje predstavnike v Ljudski skupščini LRS, dobiti svoje predstavnike v Skupščini Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Da bi čimprej odstranili razlike in dali priznanje vaši borbi, naj na bodem kongresu Ljudske fronte Jugoslavije v Beogradu novoosvobodjene kraje zastopajo močnejše delegacije organizacije Osvobodilne fronte. Kakor hočemo čim hitreje zabrisati vse negativne razlike iz preteklosti, tako pa nam bodo naprej za vzor vse pozitivne posebnosti primorskega ljudstva:

Voditelj jugoslovanskih narodov maršal Jugoslavije
JOSIP BROZ - TITO

kako se je treba boriti, kako je treba biti vztrajen v borbi; vse to bo vzor tudi drugim narodom, ki se ječe pod jarmom imperializma. Te vrline so prav posebno dragocena doto, ki jo prinašate s seboj in ki bo še bolj okrepila našo, Titovo Jugoslavijo. Od danes naprej postajate polnopravni državljani Titove Jugoslavije, prihajate k nam kot prekaljeni borci proti fašizmu. Od danes naprej veljajo na osvobojenem ozemlju ustava in vsi zakoni FLRJ. Pri vseh narodih Jugoslavije boste našli vsestransko podporo in pomoč, skupaj z njimi boste zmagali v težki borbi naše gospodarske obnove. Ker so sedaj odpadle ovire, ki so doslej ovirale razvoj gospodarstva v tako imenovani »coni B«, težkoče monetarnega in upravnega značaja (lira »B« in Vojna uprava), zato odslej ne bo več težkoč v pogledu hitrega zlitja in naglega napredka.

Moram pa poudariti še eno: kakor ste bili odslej budni in čuječi nasproti raznim oblikam sovražnega rovarjenja med vami, tako bodite čuječi tudi vnaprej, ko boste pod novimi pogoji imeli opravka z novimi oblikami sovražnega rovarjenja: razkrinkajte sovražnika, ki je ostal ali ga bodo skušali infiltrirati z one strani, razkrinkajte neusmiljeno ljudi, ki bodo kakor koli skušali motiti vaš gospodarski polet in nadaljnji razvoj. Zaradi preizkušenj, ki jih imate za seboj, popolnoma upravičeno lahko pričakujemo, da boste znali čuvati in braniti naše meje, kakor je treba, da boste častni čuvarji naših zahodnih meja proti vsem razkrajajočim vplivom kapitalističnega okolja. Naša smer, naš namen, naša bodočnost, jeklena pest naše armade, naši zanesljivi zavezniki, zlasti Sovjetska zveza, so nam porok, da bomo s primerno čuječnostjo, ob čvrsti enotnosti našega ljudstva, lahko nemoteno gradili svoj dom, dom sreče in blagostanja.

nja, ki nam ju prinese bodočnost. Ze v prihodnjih tednih boste imeli priliko čutiti prve blagodejne učinke ogromnih sprememb v našem odslej in na veke skupnem domu. Kmalu bo mogoče videti prve uspehe teh sprememb, tega ustvarjalnega poleta, te graditve, tega napredka. Kmalu boste čutili, kako nova ljudska oblast sprošča delovni polet ljudskih množic, terjač po eni strani obveznosti, po drugi strani pa hkrati zagotavljač vse pravice v materialnem in duhovnem življenju. V vas gledamo krepke in čvrste državljane, prepojene z globokim patriotizmom, ki bo kos vsem poizkusom bednega in jalovega sovražnega rovarjenja. Veliko dela je pred nami, veliko je porušenosti v teh predelih Primorske; vlada LRS in zvezna vlada pripravljata velike planske naloge, razširjenje investicij, vašo vsestransko vključitev v našo petletko, v veliko socialistično graditev. In kaj je radostnejše kot delati in ustvarjati za svoje lastno, za skupno blagostanje. To je za nas smisel življenja, to je gibal naše družbe: ustvarjati čim hitreje pogoje, razviti naše kolektivne sile, naše produktivne sile za čim lepše življenje, za dvig naše materialne in kulturne ravni. S to lepo perspektivo vas, Primorce, pozdravljam v osvobodjeni domovini.

Naj živi strnjena in enotna Ljudska republika Slovenija!

Naj živi strnjena in enotna Jugoslavija!

Naj živi bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov!

Naj živi naš veliki voditelj maršal Tito!

Naj živi osvobodjena Primorska!

Ukaz Prezidija Ljudske Skupščine FLRJ

o razširjenju veljavnosti ustave, zakonov in drugih predpisov na področje priključeno k FLRJ

Na podlagi 44. člena 1. točke in 74. člena 6. točke ustave je Prezidij Ljudske skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije izdal naslednji

U K A Z

o razširjenju veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov Federativne ljudske republike Jugoslavije na področje, priključeno k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije po mirovni pogodbi z Italijo:

1. člen

Veljavnost ustave, zakonov, uredb, pravilnikov in vseh drugih pravnih predpisov Federativne ljudske republike Jugoslavije se razširja na področje, priključeno k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije po mirovni pogodbi z Italijo.

2. člen

Pravni predpisi Federativne ljudske republike Jugoslavije stopajo na priključenem področju v veljavo z dnem priključitve tega področja k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Pravni predpisi organov ljudskih oblasti, ki so bili izdani na tem področju, ostajajo v veljavi, v kolikor niso v nasprotju z zveznimi zakoni in drugimi pravnimi predpisi.

Z dnem priključitve prenehajo veljati na priključenem področju vsi predpisi italijanskih državnih in zavezniških okupacijskih oblastev.

3. člen

Vlada Federativne ljudske republike Jugoslavije se pooblašča, da izda podrobnejše odredbe za izvršitev tega ukaza, kakor tudi, da odredi, kdaj začnejo teči roki predvidenih zakonov in drugih pravnih predpisov.

4. člen

Ta ukaz stopa v veljavo z dnem objave v Uradnem listu FLRJ.

Beograd, 15. septembra 1947.

Prezidij Ljudske skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije:

Sekretar:

Mile Peruničič, l. r.

Predsednik:

dr. Ivan Ribar, l. r.

Razširjenje ustave LR Slovenije na priključeno ozemlje Primorske

Na podlagi 1. točke 44. člena in 4. točke 72. člena ustave Ljudske republike Slovenije in v zvezi z ukazom Prezidija Ljudske skupščine Federativne ljudske republike Jugoslavije z dne 15. septembra 1947 o razširjenju veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov FLRJ na področje, priključeno k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije po mirovni pogodbi z Italijo, izdaja Prezidij Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije naslednji

U K A Z

o razširjenju veljavnosti ustave, zakonov in drugih pravnih predpisov Ljudske republike Slovenije na področje, priključeno po mirovni pogodbi z Italijo k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije, kolikor pripade to ozemlje Ljudski republiki Sloveniji.

1. člen

Veljavnost ustave, zakonov, uredb, pravilnikov in vseh drugih pravnih predpisov Ljudske republike Slovenije se razširja na področje, priključeno po mirovni pogodbi z Italijo k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije, kolikor pripade to ozemlje Ljudski republiki Sloveniji.

2. člen

Pravni predpisi Ljudske republike Slovenije veljajo na ozemlju, ki pripade Ljudski republiki Sloveniji, od dne priključitve tega področja k ozemlju Federativne ljudske republike Jugoslavije.

Pravni predpisi organov ljudske oblasti, ki so bili dani na tem področju, ostanejo v veljavi, kolikor niso v nasprotju z zakoni in drugimi pravnimi predpisi Ljudske republike Slovenije.

3. člen

Vlada Ljudske republike Slovenije se pooblašča, da izda podrobnejše odredbe za izvršitev tega ukaza, kakor tudi, da odredi, kdaj začnejo teči roki, določeni z zakoni in drugimi pravnimi predpisi.

4. člen

Ta ukaz velja z dnem objave v Uradnem listu Ljudske republike Slovenije.

Glavno mesto Ljubljana, dne 18. septembra 1947.

U. št. 36/47.

Prezidij Ljudske skupščine Ljudske republike Slovenije:

za sekretarja podpredsednik

Stane Kavčič, l. r.

predsednik

Josip Vidmar, l. r.

Zvezna vlada je za obnovo Istre in Slovenskega Primorja dodelila 750 milijonov dinarjev

Beograd, 18. sept. (Tanjug.) Na predlog maršala Tita je zvezna vlada dodelila prve kredite za obnovo Istre in Slovenskega Primorja.

Kredit za Istro znaša 500 milijonov dinarjev, za Slovensko Primorje pa 250 milijonov dinarjev za tekoče leto.

Ti krediti so dopolnilni krediti že obstoječih kreditov v letosnjih republiških proračunih, ki znašajo za Istro 406 milijonov, za Slovensko Primorje pa 190 milijonov. Hkrati je zvezna vlada zagotovila potrebni gradbeni material in odredila izdelavo podrobnih planov.

Hočemo, da ves svet izve, da Jugoslavija, ki se je borila, ne zahteva nič drugega, kakor to, da bodo njeni narodi, sinovi njene krvi, v okviru njenih meja. To je njena pravica!

TITO

Veliki dnevi priključitve pol milijona naših narodov k dragi matični deželi — to je uspeh modre, odločne, principieline politike tovarišev Tita in Kardelja.

Pozdravna brzojavka primorskega ljudstva vladi FLRJ

Velikanska večina primorskega ljudstva je osvobodjena. To je oznaka naših dni, polnih radosti in nepopisnega veselja, ko smo priključeni k domovini Jugoslaviji in ko prevzemamo nase najlepšo dolžnost, da v bratskem sodelovanju z vsemi njenimi narodi pomagamo pri oblikovanju naše skupne srečne bodočnosti in blagostanja ter pri zvestem čuvanju naše domovine pod vodstvom pravilne politike naše Partije in Fronte.

Ob tej priliki iz srca pozdravljamo našo zvezno vlado, kovačnico v ognju ljudske volje in ljudskih koristi prekajenih zakonov, silnega zaščitnika in čuvarja pridobitev Narodno osvobodilne borbe in obljublamo, da bomo z vsemi svojimi močmi bogatili in krepili naše osnovne organe oblasti.

Obljublamo, da bomo usmerili utripe vse naše dejavnosti k enemu samemu cilju in ta je: delati srčno, z nasmejanim licem, s silno vero v zmago našega dela, delati za to, da spremenimo našo domovino v bogat in srečen vrt.

Obljublamo, da bomo zvesti mladim, toda herojskim tradicijam naše ljudske oblasti neizprosno vodili boj proti vsem agentom mednarodnega imperializma in naj bi se pojavil kjer koli. Dobro vemo, da bomo edino tako uspešno zaščitili vse zveste patriote naše domovine pri njihovem požrtvovalnem ustvarjalnem delu za petletni plan, to je za srečo, blagostanje, neodvisnost naše domovine, in stem tudi dokazali, da nismo pozabili onih naših bratov, ki so zaradi protiljudske imperialistične politike dela naših vojnih zaveznikov danes še ločeni od nas.

NAJ ŽIVITA VELIKA BORCA PROTIFASISTIČNEGA BOJA STALIN IN TITO!

NAJ ŽIVITA BORCA ZA PRIKLJUČITEV JULJSKE KRAJINE K FLRJ MOLOTOV IN KARDELJ!

NAJ ŽIVI LJUDSKA OBLAST, NAJ-VEČJA PRIDOBITEV NARODNO OSVOBODILNE BORBE IN NJEN VODILNI ORGAN VLADA FLRJ!

NAJ ŽIVI PARTIJA, INICIATOR IN ORGANIZATOR OSVOBODILNEGA BOJA!

NAJ ŽIVI LJUDSKA FRONTA, TVOREC IN ČUVAR NASE DOMOVINE!

NAJ ŽIVI NAŠA HEROJSKA ARMADA, JAMSTVO NASE NEODVISNOSTI!

Maršalu Josipu Brozu-Titu, predsedniku vlade FLRJ

Dragi tovariš maršal, vsa naša srca zvesto utripajo za domovino ter so polna brezmejnne radosti in ponosa, ko s priključitvijo ogromne večine Juljske krajine k domovini Jugoslaviji spet doživljamo novo zmago našega osvobodilnega boja, kateremu stojijo na čelu Ti, naš dragi heroj tovariš Tito.

Sprejmi, dragi tovariš maršal, naše ponovne obljube, da bomo zvesto delali pri izgradnji naše domovine in da se bomo srčno borili, da bo postala poleg Sovjetske zveze FLRJ tako naj-srečnejša domovina delovnih množic.

NAJ ŽIVI GENIALNI VODJA JUGOSLOVANSKIH NARODOV, INICIATOR OSVOBODILNEGA BOJA IN PETLETNEGA PLANA MARSAL TITO!

Tovarišu Edvardu Kardelju, podpredsedniku vlade FLRJ

V teh zgodovinskih dneh, ko se je uresničila osnovna pravica našega boja, priključitve velike večine ozemlja Juljske krajine k FLRJ, Vas, dragi tov. Kardelj, najiskrenejšje pozdravljamo. Od srca smo Vam hvaležni, da ste tako junaško, zvesto in s polno ljubeznijo do naših narodov in do naše domovine Jugoslavije stali na čelu našega boja za ohranjanje dragocene svobode. S tem ste nas naučili pravilno ljubiti in pravilno čuvati našo domovino, kakršno si hočemo ustvariti milijoni delovnih množic po svetu, ki je pa trn v peti krvavim mešetarjem imperialističnih finančnikov.

Tovariš Kardelj, obljublamo Vam, da bomo zvesto utrjevali in razvijali pridobitve narodno osvobodilne borbe ter jih budno čuvali.

NAJ ŽIVI HEROJSKI BOREC PROTI IMPERIALIZMU, TOV. EDVARD KARDELJ!

Ministru za zunanje zadeve vlade ZSSR V. M. Molotovu

V dneh, ko praznujemo priključitev ogromne večine Juljske krajine k FLRJ, Vas pozdravljamo in se Vam iskreno zahvaljujemo za prijateljsko pomoč, ki ste nam jo nudili ne samo v času protifasističnega boja, ampak tudi v dneh, ko se je odločala na mirovnih konferencah naša usoda. Mi vemo, da imamo v bratski Sovjetski zvezi najboljšega in najzvestejšega prijatelja.

NAJ ŽIVITA VELIKA SINOVA SOVJETSKE ZVEZE GENERALISIM STALIN IN TOV. MOLOTOV!

Ob novi francoski črti

Z ratifikacijo pariške mirovne pogodbe se je pomaknila meja ljudske republike Slovenije na 120 km širokem prostoru med Mangrtom in Snežnikom za 20 do 50 km proti zahodu. Tudi nova državna meja reže na vseh mestih naše narodno telo. Na severu je ostala v Italiji Kanalska dolina in Beneška Slovenija, na sredini seka nova meja v izumetničenem loku Brda in Gorico od naravnega gospodarskega zaledja, na jugu pa je ostala 5 do 25 km odmaknjena od nove meje celotna slovenska morskala obala, ki se vije od Tržiča do Dragonje 90 km daleč, od tod do izliva Mirne pa je novih 30 km hrvatske istrske obale odrezane od Jugoslavije.

Ni prvič in tudi ni drugič, da je bila potegnjena meja po sredji slovenske zemlje. Naš narod naselju-

Kako pa je Evropa, ki smo ji kot prva predstražili kulturne vrednote pred barbarosko poplavo, postopala z nami? V srednjem veku smo morali tlačiti raznim tujim posvetnim in cerkvenim gosposkam; gosposdovale so nam Celjani, Habsburžani, ozglejski patrijarhi, solnograški nadškofje in se dolga vrsta slične gospode. V novejšem in najnovejšem času pa smo postali plen tujih evropskih imperialistov. Prvi se je na naših tleh zasedel Napoleon, ki je vsevpred zarezal črto po slovenski zemlji. Ob Soči je potegnil mejo med svojo francosko Ilirijo in Italijo, počez slovenske Koroške in na južnem robu Stajerske pa je šla črta, ki je delila avstrijski in francoski imperij. Leta 1866. se je postal Italija kljub vojaškemu porazu Beneške Slovenije. Zadnjih 20 let pa so

je sicer majhen, a kaj pomemben evropski prostor. Koroško, Gorenjsko, gornje Posočje in večji del Stajerskega izpolnjujejo grebeni Alp, ki so jedro Srednje Evrope. Tržaški zaliv, ki nas oblija, je središča in najgloblja zaledja Sredozemskega morja v trup Evrope. Do spodnje Soče sega Furlanska nižina, ki je kot vzhodni pomol velike Padske nižine del Apeninskega polotoka in Italije. Na severovzhodu Slovenije vstopamo v Panonsko nižavje, ki je najzahodnejša predstraža velikih azijskih in vzhodnoevropskih step v osrčju Evrope. Končno izpolnjujejo velik del naše ožje domovine kraške goličave in planote, ki se najbolj uveljavljajo ob zahodni obali Balkanskega polotoka. V pokrajinskem oziru ima torej Slovenija izrazito prehodno lego na robu Italije, Balkana, Srednje Evrope in Sredozemskega morja. Hkrati je naše ozemlje obmejno tudi v narodnostnem oziru. V zahodnem delu Kanalske doline je edina tromeja slovenskega, romanskega in nemškega narodnega ozemlja na svetu. Prav pri Pontebi ob Beli trči slovenski živelj na obmejnega Nemca in Italijana.

Ni čuda, da je po svoji legi tako važno in za vse strani lahko prehodno ozemlje že od najstarejših časov prizišče važnih dogodkov in medsebojnih trenj. O sledih prastare kulture govore najdbe pri Nabrežini in sedanja izkopavanja prof. Brodarja v Betalovem podmolu pri Postojni. Na prastare prometne stike z vzhodom spominja starogrška pravljica o Argonavtih, ki so potovali iz Črnega morja po Donavi, Savi in Ljubljanci, nakar so pri ustju Timava dosegli Jadran. V starem veku se je razrasla svetovna rimska država po porazu Ilrov in Keltoev na tleh današnje Slovenije, preko katere so šele mogli zagospodariti Rimljani v Podonavju in na Balkanskem polotoku.

V srednjem veku smo se znašli Slovenci trikrat kot predstraža Evrope pred navalami barbarskih azijskih narodov. V 8. stoletju smo odbili napade Obrov v zavezništvo z Bavarci. To zvezo pa smo drago plačali. Zašli smo pod nemški vpliv in polagoma pod nemško nadoblast, nasilno smo izgubili vero svojih očetov in sprejeli krščanstvo, velik del naše domovine je bil ponemčen. V 9. in 10. veku je bila naša zemlja bojišče Evrope proti Mađžarom, ki so nam narodno odtrgali plodno nižavje med Prekmurjem in Blatnim jezerom. Končno so prodrli iz Azije še Turki, ki so v 15., 16. in 17. stoletju neusmiljeno pustošili naša polja in domačije.

se počez slovenskega ozemlja nove meje kar vsipale. Tako je bil leta 1915 podpisan londonski dogovor, ki je obetal Italiji kot protiuslugi za vstop v prvo svetovno vojno vso Istro in Slovensko Primorje. Na mirovni konferenci v Versaju je leta 1920 predložil Američan Wilson svojo črto, ki je šla po reki Raši v vzhodni Istri ter zahodno od Postojne, Idrije in Cerknega. To njegovo črto je popravil Anglež Lloyd George v našo škodo tako, da je prisodil Italiji premo-govnik v Raši. Kako so pač čudna pola zahodnih imperialistov! Ista Amerika, ki je bila leta 1920 za to, da dobimo Rašo, nam jo je po svojem predlogu na pariški konferenci odtegnila, nasprotno pa nam jo je zdaj Anglija od vsega početka prisojala. No, obveljal ni takrat ne angleški, ne ameriški predlog, sledila je še vse hušja rapalska meja.

Kako so imperialisti barantali za našo zemljo v zadnjih letih, nam je še preživo v spominu. Razmejitev fašistične Italije in Hitlerjeve Nemčije pri Ljubljani je napovedovala našo narodno smrt. Ko se je ves narod dvignil v zadnji obupni boj proti okupatorjem in jih je pregnal s svoje zemlje, so se pojavile nove za preke. Postavila se je nova modra Morganova črta med cono A in B, nato pa je sledil pariški diktat, ki je v glavnem osvojil francoski predlog nove razmejitve Jugoslavije.

Kot tolikokrat v preteklosti je Slovenija tudi danes na meji dveh svetov. Nima pa več vloge mrtve straže, temveč je postala sama preživa straža v borbi prekajene, gospodarsko in družbeno naprednejše vzhodne Evrope napram kapitalističnemu zahodu, ki je v počasnem zatonu. Zato nas danes preveva velik optimizem in se z Zupančičem več ne izprašujemo v strahu.

O, kaj bo z vami, vi mejniki štirje, Celovce, Maribor, Gorica, Trst? Celovce je danes ne le zatočišče narodnih izdajalcev, ampak hkrati duhovno središče prebujenega koroškega Slovence, ki pogumno bije boj za svojo pravdo. Maribor, v zadnji vojni najbolj porušeno slovensko mesto, je že docela zrastle iz razvalin in je danes bolj kot kdaj koli industrijsko in kulturno središče našega Podravja. Velika osuševalna dela ob Goriskem Lijaku so prva napoved bodoče nove slovenske Gorice. Trst pa je prizišče najtesnejše povezave italijanskega in slovenskega delavnega ljudstva proti naklanam izkoriščevalske kapitalistične gospode.

Dr. R. Savnik, delegat gimnazije v Postojni.

Ob festivalu na Lijaku

»Vedeli smo, da se vrnete, verjemite mi, dragi moji,« je s svetjem in z glaslo v rokah planila iz gruč vaščanov sredi noči v Kojnem med prihajajoče borce Jugoslovanske armade dobra partizanska mama in enega izmed borcev obšla okoli vratu. »Zgodilo se je, kar se je moralo zgoditi,« je dejal v šempetru predsednik vlade LRS tovariš Miha Marinko. Po dolgem dvehletnem trpljenju so veseli in srečni ter nasmejani prišli v naše vasi naši stari dobri znanci, junaki slavne Jugoslovanske armade. Kakor da se je z njihovim prihodom razlilo življenje preko umetno zgrajenega nasipa demarkacijske črte in pljusnilo na ono stran, tako je zaživela vsa osvobodjena Primorska. Smeh je ožaril lica, ki so še včeraj bila modrikasta od udarcev policijskih banditov, ogenj radosti je zažarel v očeh, ki so solzna sledila tganju zastav in brezsrčnemu zapiranju in celo pobijanju, ki je sledilo vedno le edini krivdi, ki so jo bili sposobni zagrešiti ljudje tam onkraj in ta je bila, da so ljubili svojo domovino Jugoslavijo.

Priključitev Slovenskega Primorja k domovini Titovi Jugoslaviji je nekaj velikega. V tem trenutku so se strnila zvesta srca ogromne večine Slovenskega Primorja v enoten ustvarjalni utrip, kakor na mah so se združile umetne nteje, bloki, ki so jih tako zvesto čuvali kot svojo največjo umetnino agenti mednarodnega imperializma, bivši fašisti civilni policisti in ZVU.

Kar nehoti se človeku vsili spomin na nekaj dni nazaj, na leto dni nazaj in še več, ko je ta kos, majhen košček slovenske zemlje, bil razsekan in živel dve popolnoma različni življenji. Tam onkraj je zavezniška vojaška uprava napela vse sile, da bi ohranila star sistem fašističnega nasilja nad slovenskim ljudstvom. Sla je celo preko trupel najbolj-ših patriotov, skušajoč delati umazane kupčije z našo grudo in z našimi ljudmi.

O miru so govorili, pa so zverinsko pobili mater v Skednju, ker je branila zastavo svoje domovine pred zločinci, ker je vedela, da je to simbol svobode, pobili so delavce v Pulju, ker so branili pred roparji stroje lastne domovine, ubijali so in pustili ubijati vse vprek. Faričejško so govorili ljudje okrog ZVU o miru, istočasno pa je pod streli iz njihovih pušk tekla kri poštenih patriotov v Trstu, Gorici, Trzinu, Pulju in drugod. Predolga bi bila zgodovina dni, ki so jih preživeli ljudje v coni A v času dveh let nazaj. V šole, ki so jih osnovali partizani, je ZVU pripeljala belogardiste z sločincem Barago na čelu, na oblast guvernerje, ki so preganjali s hujškanjem ljudi z rodne grude in jih gnali v bedo, nad vsem tem pa je ležala ves čas senca »kravega blagoslova fašista Margottijaca, ki je pod strogo bajonetov in v varstvu brozostrelk prišel med naše ljudi, kakor da hoče osvečiti svojo obljubo, ki jo je dal fašistu Mussoliniju: »Jaz bom še nadalje molil za gotovo zmago fašistične Italije.«

Vsemu temu pa je bilo s priključitvijo konec. Za to zmagoslavje svojega zvestega boja pa pripravljajo ljudje Slovenskega Primorja festival na Lijaku. Zakaj na Lijaku? Tostran demokracijske črte, kjer je ljudstvo obdržalo svojo oblast, tostran so namreč dale zdrave ustvarjalne sile delovnega ljudstva silen delaven utrip življenju. Obnovile so se tovarne, ceste, mnoga naselja in vsi mostovi. Mladina je formirala brigade. To mladino si videl v Brčko-Banoviči, na cesti Ljubljana-Vrhnika, na progi Ljubljana-Borovnica, na progi Samac-Sarajevo, na cesti Celje-St. Peter, na cesti v Nemški Rut, na Vojškem, Čepovanu, Lokzah, Gabrovici, Pregarjah in drugod, dokler se ni lotila največjega in najbolj smolega dela doslej, to je obveznosti, da s svojimi silami regulira Lijak. S temi svojimi delovnimi akcijami je mladina odločno pregazila nezaupanje s strani malodušnih, zariplo intrigriranje po prižnicah in spovednicah in dokazala svojo veliko vero v pravično rešitev priključitve, saj se je lotila regulacije Lijaka, katerega doberšen del je bil pred kratkim na teritoriji cone A pod ZVU, ki ni kazala nobene volje, da izda kakršno koli dovoljenje za regulacijska dela.

Zakaj ne bi potem praznovali našega velikega dne tam, kjer se v delu, znoju in naporu ne pripravljajo le ogromne površine nove rodne zemlje, ampak kjer se tudi kuje nov, mlad rod, zvest svoji domovini, ob katerem se razbija vsa reakcionarna hujškaška gonja proti Titovi Jugoslaviji. V tej delavnici novih ljudi pripravljajo Primorska svoj veliki festival, ki bo pokazal, kako se je pri nas kalilo jeklo. Samo neprecenljiva zvestoba primorskega ljudstva Osvobodilni fronti, samo nepopustljiva borba proti sovražnikom ljudstva in odločna pomoč bralske SZ je mogla roditi osvoboditev tega ljudstva. Danes, ko znova divjajo fašistični banditi onstran naših meja nad še neosvobodjenimi brati, vse primorsko ljudstvo obljublja, da bo delalo, zvesto delalo pri ustvarjanju petletnega plana, da bo pomagalo spremeniti našo državo v cvetoč, bogat vrt, tako da bo poleg ostalih demokratičnih množic v svetu tudi delovno ljudstvo Italije videlo, kaj lahko ustvarjajo svobodni ljudje in kam pelje pol narode, ki puste fašističnim hordam, da ogrožajo življenje narodov in mir v svetu.

Taka pozdravljaja Primorska svojo domovino: srečna, nasmejana, vendar pa delovna, saj že prve dni kuje načrte za bodoče delo, za svoje bodoče borbe pri utrjevanju naše domovine, Titove Jugoslavije.

Ob priključitvi Primorske k Jugoslaviji

Podpredsednik zvezne vlade Edvard Kardelj, neustrašeni in dosledni bоре za pravice ljudstva Julijske krajine.

Zunanji minister ZSSR Vjačeslav Molotov, ki je na pariški konferenci dosledno branil pravice primorskega ljudstva.

Primorska je doživela najlepši, veliki dan svoje zgodovine. Dan velikega zadoščenja za vse prestano. Dan pojočega veselja, ker so se uresničile želje njenega prebivalstva. Dan zmage njenega boja. Za vedno se je združila s Slovenijo in torej z Jugoslavijo.

Če dobro preudarimo, se je zgodilo nekaj zelo naravnega, nekaj, kar bi moralo biti samo po sebi umljivo. Primorska se je združila s svojim naravnim zaledjem, od katerega je bila dolgo časa proti vsem zakonom narave ločena, od katerega so jo bili njeni sovražniki nasilno odtujili. Njeno slovensko prebivalstvo je zopet postalo polnopravni člen naše slovenske družine, s tem pa tudi polnopravni člen naše jugoslovanske skupnosti, naše na bratstvu zgrajene Jugoslavije. In vendar se je moralo prebivalstvo naše slovenske Primorske dolgo desetletja boriti, da se je ta nad vse naravna združitev izvršila. Zategadelj naše primorsko prebivalstvo ne praznuje te dni le svoje združitve s svojo ožjo slovensko in s svojo veliko jugoslovansko družino, marveč praznuje tudi veliki dan svoje zmage, veliki dan zmage svojega junaškega boja. Ne smemo namreč pozabiti, da se sovražniki našega primorskega prebivalstva niso zadovoljili s tem, da so ga nasilno ločili od njegove naravne družine, od njegove naravne skupnosti, marveč so tudi hoteli to protinravno ločitev ovekovečiti in so delali na vseh popriščih z vsemi silami in nakanami, da bi tako naravno in logično združitev preprečili.

Ni se jim posrečilo. Zmagala je pravična stvar. Zmagalo je ljudstvo. Zmagalo je ljudstvo tudi to pot, kakor zmaga vsakikrat, če se za svoje pravice bori. Vendarle se je sovražniku posrečilo, da je manjši, sicer pa važen del naše Primorske odrezal od njenega naravnega zaledja. Gorica, Kanalska dolina in Beneška Slovenija ostanejo začasno izven meja naše Slovenije in Jugoslavije. Ni pa nobenega dvoma, in ga tudi ne more biti, da bo tudi ta krivica le začasna, kajti tudi proti tej krivici se bomo borili in je komaj treba povedati, da bomo tudi v tem boju zmagali.

Dejstvo, da ostaneta Trst in Gorica izven naših meja, to dejstvo greni prekipavajučo čašo našega veselja in zadoščenja. Kljub temu je naše veselje razumljivo veliko. Veliko zato, ker se združujemo z našo Slovenijo, ker postajamo enakopravni in ponosni državljani močnejše Titove Jugoslavije. Pa tudi zato, ker se v njem izraža uspeh, zmaga našega dolgotrajnega srdečega boja.

Za ta veliki in radostni dan se ima zahvaliti primorsko ljudstvo svojem vztrajnemu boju, svoji ljubezni do domovine, svojem velikemu naprednemu patriotizmu. Obenem pa tudi ogromni pomoči vseh narodov Jugoslavije in narodov Sovjetske zveze. Ne gre pozabiti, da je primorsko ljudstvo zmagalo v tem boju zato, ker se je naslonilo na najnaprednejše demokratične sile. Toliko časa, dokler primorsko ljudstvo ni naslonilo svojega boja na najnaprednejše demokratične sile, tudi zmagati ni moglo. Nedemokratični voditelji narodnega giba-

nja in boja primorskega ljudstva v stari Avstriji so se naslanjali na avstrijsko reakcijo in so se z njo vred borili proti naprednim demokratičnim silam. Zategadelj tudi proti interesom primorskega ljudstva vsem njegovim privicam, katere je bilo mogoče uresničiti le z zmago demokratičnih načel, le z zmago gibanja najdemokratičnejših sil. Po prvi svetovni vojni je primorsko ljudstvo upalo, da ga bo rešila tedaj nastajajoča in nastala Jugoslavija, ki je bila v rokah najreakcionarnjših protiljudskih sil. Te reakcionarne sile stare Jugoslavije se niso borile za pravice primorskega ljudstva in so z rapalsko mirovno pogodbo 12. novembra 1920 izročile vso Primorsko in del Notranjske v žrelo italijanskemu imperializmu. Sele od tedaj naprej se je osleparjeno primorsko ljudstvo začelo naslanjati na najdemokratičnejše sile. Zavedlo se je, da je njegov boj v bistvu boj za demokracijo in da more uresničiti svoje pravice le v okviru zmage načel najnaprednejše in dosledne demokracije. Ta zdrava zavest, to zdravo prepričanje ga je spravilo v vrste komunističnega gibanja in ostalih naprednih sil. Ta zdrava zavest mu je vlila prepričanje, da ga ne more rešiti ne Jugoslavija Karadjordjevičev, ne Jugoslavija Nedičev ali Mihailovičev, ne Slovenija Rupnikov in njegovih belogardističnih pajdašev, marveč, da mu utegne nuditi silno pomoč v boju le najnaprednejše gibanje narodov Jugoslavije, le boj ljudstva Jugoslavije za svoje pravice, le tak boj, ki bo s svojo zmago izgnal iz Jugoslavije okupatorje in vso reakcijo in ustanovil ljudsko oblast. Zato se je primorsko ljudstvo ob vsem začet-

ku druge svetovne vojne, zlasti še, ko je Nemčija napadla Jugoslavijo, pridružilo Osvobodilni fronti Slovenije in Ljudski fronti Jugoslavije. Pridružilo se je partizanskemu gibanju pod vodstvom maršala Tita in se v nadaljnjem borilo v vrstah nove jugoslovanske vojske. Z zmago Ljudske fronte je zmagalo tudi ono. Potrebno je v teh dneh velikega veselja poudariti, da zmaga primorskega ljudstva 1945 in sedanja zmaga sta zmaga slovenske Osvobodilne fronte in jugoslovanske Ljudske fronte, da je to zmaga bratstva in enotnosti slovenskega in jugoslovanskega ljudstva v boju proti reakciji in za najvišje človečanske pravice, da je to ena sama zmaga enotnega, med seboj trdno strnjeneega ljudstva. Brez zmage osvobodilnega boja v Jugoslaviji pod umnim vodstvom Komunistične partije ne bi bilo niti sedanje zmage primorskega ljudstva. Se več: brez zmage Sovjetske zveze v boju proti fašističnim tolpom, brez ogromne pomoči Sovjetske zveze ne bi bilo nobene zmage demokratičnih sil, nobene zmage demokratičnih načel. Če na to danes pozabljajo tisti, ki imajo interes na to pozabljati in ki si mislijo, da jim je Sovjetska zveza odveč, ne bomo pozabili te velike sovjetske pomoči mi, ki vemo, da brez močnejše Sovjetske zveze ne bi mogli obstajati niti mi kot svobodno in samostojno ljudstvo v naši svobodni, samostojni ljudski Jugoslaviji. In ne pozabimo, da prav tako, kakor je bila naša zmaga odvisna od zmage najnaprednejših demokratičnih sil, tako je tudi naš nadaljnji razvoj odvisen od nadaljnjih zmag najnaprednejše demokracije pri nas in drugod.

Ta resnica nam nalaga tudi velike dolžnosti. Te dolžnosti pa niso male. Velike so. Naša Jugoslavija, s katero bomo odslej delili usodo in s katero se za večne čase združujemo, nam ne obljublja dolarskega bogastva. Bogastvo si bomo zgradili sami brez dolarske pomoči, s katero bi nas radi zaslužili. Zgradili si ga bomo s svojim pridnim delom.

Naša Jugoslavija je ljudska in mi bomo to ljudsko, torej našo oblast ščitili in utrjevali.

Naša ljudska oblast uvaža načrtno gospodarstvo in mi bomo skupaj z ostalim delovnim ljudstvom Jugoslavije to načrtno gospodarstvo gradili, ker je to potrebno naši ljudski oblasti, torej nam. Po načelih načrtnega gospodarstva izvršuje ljudska oblast Jugoslavije iz prvi petletni načrt. Mi bomo skupaj z ostalimi ljudmi Jugoslavije ta petletni načrt dan za dnem disciplinirano uresničevali, ker hočemo temu načrtu doprinesti največ, kar moremo.

Naša Jugoslavija mora biti silna napram zunanjim sovražnikom. Zato bomo negovali, jačali našo jugoslovansko vojsko, zaščitnico naših meja in našega notranjega miru.

Naša Jugoslavija mora biti na znotraj trdna, krepka, enotna. Zato bomo to enotnost ščitili in utrjevali ter pomagali naši notranji upravi v boju proti vsem, ki bi hoteli to enotnost rušiti, ki bi hoteli našo ljudsko oblast in našo ljudsko državo od znotraj krhati.

Naša Jugoslavija mora biti samostojna, napredna. Zato bomo gradili in širili našo industrijo, povečevali industrijsko in poljedelsko produkcijo, da bi imeli doma vse, kar je mogoče doma pridelati in producirati.

S temi nameni podaja te dni primorsko ljudstvo svojo delovno roko v pozdrav svojim bratom v Jugoslaviji, s katerimi bo odslej skupaj živelo, delalo in se veselilo. S temi nameni podaja svojo delovno roko vsem slovenskim bratom, katerim obljublja, da bo utrjevalo slovensko bratstvo, to mogočno fronto najnaprednejše demokracije, to mogočno fronto, ki danes načeluje gibanju za najvišje ideale človeštva. Obenem pa obljublja vsem demokratičnim silam tega sveta, da bo ostalo zvesto svoji bojevni tradiciji ind a sebo o v mejah Jugoslavije pod umnim vodstvom tovariša Tita in njegovih sotrudnikov, med katere spada predvsem naš Edvard Kardelj, kakor do sedaj vztrajno in vdano borilo za zmago demokracije, za zmago delovnega ljudstva, za zmago svobode in napredka proti reakciji.

Smrt fašizmu in neofašizmu po vsem svetu!

Svoboda in mir vsem narodom tega sveta!

Ivan Regent

Dr. Anton Melik

Slovensko Primorje in Istra sta se vključila v svobodno jugoslovansko državno skupnost

Ozemlje FLRJ se je povečalo za 7.362 kvadratnih kilometrov, število prebivalstva pa za 500.000

Slovensko Primorje se je z ostalim osvobojenim ozemljem ob Jadranu vrnilo v skupno življenje z nami svobodnimi Slovenci in Jugoslavlani. Osvobojen je zapadni del Slovenske zemlje, oni del, ki so ga hoteli tuji imperalisti kar na hitro izbrisati iz žive narodne skupnosti.

Toda trpkosti ne moremo zamolčati niti ob tej priliki veselja in zmagoslavja: robni deli Slovenske zemlje so ostali neosvobodjeni, a velik del je organiziran izven skupnosti z nami vsemi, v Samostojno tržaško ozemlje, ki vključuje tudi ves slovenski delež na jadranski morski obali. To je grenka kaplja v teh slovesnih dneh, toda — prenesli smo že marsikaj in vendar so ostale naše oči uprte v bodočnost, bodro, pogumno, samozavestno. Naše junaške partizanske vojske so osvobodile vso slovensko zemljo, prav vso, tja do našega morja v Tržaškem zalivu in tja do spodnje Soče ter do Furlanske nižine ob Beneškoslovenskih gorah. V naših srcih je ostala svetla podoba te čudovite epopeje, ko so naše zmagovite brigade vrgle sovražnika s slovenske zemlje, ko so prodrele do zadnjega skrajnega roba in ji prinesle svobodo po tolikem trpljenju. Ta svetla podoba osvobodjene primorske zemlje v naših srcih ni bleдела in ne bo zbledela; tako močna je in tako globoko se je vtisnila, da v

skega nekako 46%, a slovenskega okrog 54% celotnega ozemlja. Toda ako vzamemo v primerjavo prebivalstvo, se nam pokaže znatno drugačna slika: Na slovenskem ozemlju Primorja prebiva le okrog 200.000 ljudi, a na hrvaškem okoli 300.000, potemtakem v razmerju 40% na pram 60%. Osvobodeno slovensko Primorje je tedaj po arealu večje, a po številu prebivalcev manjše od hrvaškega Primorja. V osvobojenem slovenskem Primorju znaša gostota naseljenosti 50 ljudi na kvadratni kilometer, a v osvobojenem hrvaškem Primorju 88 ljudi na kvadratni kilometer.

Navedene številke gotovo niso in ne morejo biti tako natančne in na drobno zanesljive, da bi mogli trditi, da jih bodoče natančno štetje ne bo še popravljalo ter predručilo. Toda eno lahko rečemo za trdno: razmerje pokažejo v pravi luči in v teh bistvenih potezah se slika ne bo spremenila.

Vzroki tej raznolikosti so zelo preprosti in že na prvi pogled vidni; ko se nam pokažejo, nam obenem razodejajo nekatere temeljno važne poteze v gospodarski strukturi in v celotnem značaju osvobojenega ozemlja. Stvar je v kratkem ta-le: V hrvaško Primorje so vključena domala vsa tamkajšnja mesta, ki predstavljajo dosedanja gospodarska, uprav-

kulturno pomembnega. Nedvomno ga bodo že v bližnji bodočnosti s posebno novo železnico ob Učki navezali neposredno na Reko. Tudi sedanja Istra je ohranila svoje staro privlačno središče v Pazinu, prav tako kakor je tudi v južnozahodni Istri tako Rovinj kakor Poreč ostal v organični enoti s svojo kmetjsko okolico; v teh celotah se vračajo v svobodno Jugoslavijo. Da zaključimo: Hrvatskem Primorju so ostale upravne, gospodarske, prometne in kulturne enote neokrnjene in neškodovane, pa se kot celote vključujejo v svobodno domovino.

Ko se veselimo osvoboditve Slovenskega Primorja, ne moremo in ne smemo mimo grenke ugotovitve, ki se nam razodeva ob prvem pogledu: Slovensko Primorje se vrača okrnjeno, se vrača hudo prizadeto po absurdnih mejah. Iz naše organične celote je iztrgan Trst pa organiziran po volji zapadnih »zaveznikov« v posebno samostojno ozemlje. Toda v Trstu so Slovenci, Hrvati in demokratični Italijani v tovariškem zavezništvu bodro na delu, da svoje politično in gospodarsko udejstvovanje uskladijo v organičnem sodelovanju z nami vsemi, z vso Jugoslavijo. Ne dvomimo, da bo mogoče, dasi po tem ovinku, obnoviti tudi tu organično gospodarsko, kulturno in politično enotnost preko nenaravnih vsiljenih mej. — Toda pri Gorici je stvar še bolj absurdna. Gorica je zares iztrgana iz okoliškega ozemlja, kateremu pripada po naravi, iz ozemlja, ki jo je sploh ustvarilo kot svoje skupno, po prirodi odkazano gospodarsko in upravno ter kulturno središče. In ker sta nam iztrgani ti dve vodilni mesti, nam je ostala pretežno kmetjska okolica, kjer je obljudenost manjša, kjer se gospodarstvo ni krepkeje koncentriralo in spriču tega ni moglo postati privlačno za večjo zgoštev prebivalstva. Ostala so v slovenskem Primorju le manjša krajevna središča, manjša mesteca ali trgi, kakor je Tolmin v Gorah, Ajdovščina v Vipavski dolini, Postojna za Krasom na Pivki, Idrija s svojim docela svojevrsnim rudarskim značajem ter še nekaj manj znatih nevaških središč.

Kakor nas okrnjenost primorske Slovenije boli, v obup nas ne žene. Nasprotno, bodri nas in vzpodbuja v nadaljnje povečanje energije, na delo za obnovo navkljub oviram, ki nam jih je namrežil tuj imperializem. Pred nas postavlja nalogo, da zgradimo novo Gorico, da jo postavimo ob staro, s silo iztrgano Gorico, v prostoru med Solkanom ter Sempetrom. Tako kot potrebujemo novo Gorico, potrebujemo središčni in razpotni kraj tam, kjer se stikata Vipavska in Soška dolina, in kamor težijo tudi Brici iz svojih sadjarskih in vinogradnih vasi. Potrebujemo jo takoj v začetku, da nudimo okolici upravno središče in politično ter kulturno oporišče, a obenem tudi jedro nove gospodarsko-industrijske koncentracije. Naš petletni gospodarski plan usmerja predelovanje vrtnarskega, sadjarskega in podobnega pridelka; morebiti je okolica Gorice kakor nalašč, da začnemo s temi industrijskimi uveljavljanji. Zakaj za industrijskajo bo okolica Gorice prav dobro usposobljena. Soška dolina bo z električno energijo imenitno založena. Od Bova mimo Kobarida in Plavi se vrstijo hidrocentrale, nekatere že popolnoma zgrajene, druge napol, tretje še v načrtu. Na Sočo se bo moglo nasloniti precej industrije, a Nova Gorica bo privlačna tako za Soško dolino kot za Brda in nič manj za prostrano in gosto obljudeno Vipavsko dolino.

Vipava in Brda, to sta dve pokrajini, ki spadata med najlepše kose slovenske zemlje. Njihovo izvrstno vino, zgodnje sadje, vipavske češnje in briške češnje, kdo na Slovenskem jih ne pozna! Kdo ne pozna obenem vipavske in briške zgodnje zelenjave, nešteti tamkajšnjih vrtnarskih umetnij. Z njimi bodo zalagali Brici in Vipavci osrednja slovenska področja; saj v tem ne more tekmovali z njimi nobena druga slovenska pokrajina. Toda prometne zveze jim moramo nuditi, kakor se spodobi. »Zavezniki« so nam okrnili neposredno železniško zvezo preko Opčin. Zgraditi bo treba novo pro-

Ob izviru Soče.

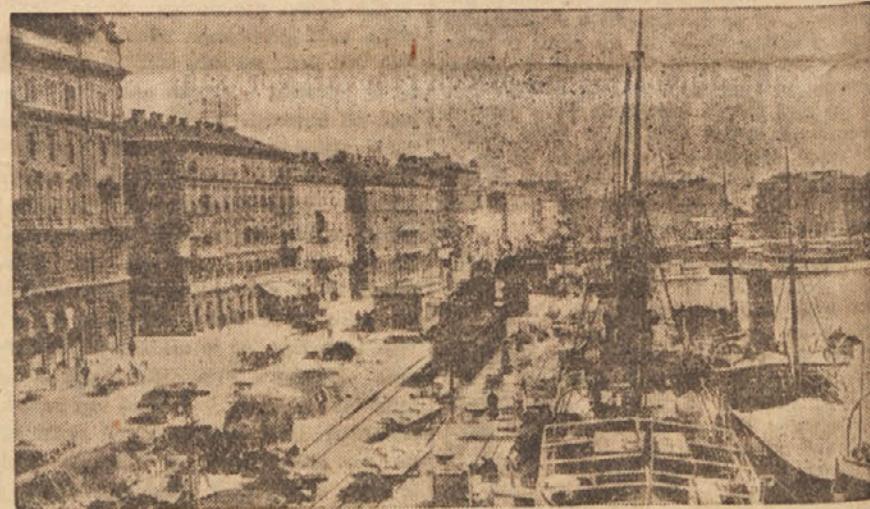
go, ki nas bo vezala neposredno. Od Ajdovščine navzgor mimo Vipave na Razdrto bo šlo težko; prestmo je tam, prehud klanec na tako kratko razdaljo. Nemara se bo treba odločiti za novo železnico od Stanjela mimo Senožet ali tam v bližini neposredno na Postojno, če nam ne bo zadostovala za prvo silo kratka bližnjica pri Sežani. Velik del prometa bodo morale prevzeti ceste ter ga opravljati s pomočjo tovornih avtomobilov.

Ostalo Slovensko Primorje je pretežno poljedelska in živinorejska pokrajina v običajnem smislu. Planinsko gospodarstvo imajo v Gorah, v naslonitvi na Soško dolino. Tam se zdaj vrača v normalno planinsko pastirsko življenje. Sočani in Trentarji spet pasejo svojo živino po zgornji Komni, na katero je bil že od nekdaj iz doline ob Soči lažji dostop nego iz Bohinja. Borovci bodo mogli iz Doline zopet doseči svojo planino na prisojnih straneh Prisanka, ki bo s tem prišel spet do svojega starodavnega prisojnega imena. V spodnjih Bohinjskih gorah in nad Bačo ne bo treba več paziti, da bi živina s planine ne zašla čez razvodne prevale, da bi je ne bilo treba z mukami iskati okrog karabinjerjev po

da je ob strani in v pomoč prebivalstvu ki samo od poljedelstva ter živinoreje pač ni moglo živeti, tem bolj, ko kmetijstvo še ni bilo mehanizirano in modernizirano. V Gorah nam bo kazalo obnoviti zlasti ovčerejo, za katero so strme zahodne Julijske Alpe kot nalašč, medtem ko je za govedo v dolgi zimi težavno pripraviti dovolj krme.

Slovensko Primorje ni brez rud. Saj je svetovno znana Idrija s svojim rudnikom živega srebra, ki ga bomo znali ceniti in ga primerno vključiti v celotno gospodarstvo. Veliki rudnik cinka in svinca ob Rablju je ostal tik onstran naše nove državne meje, kar bo neprijetno prizadelo obmejne prebivalce v Logu in tam okrog. Dva premožovnika imamo v Primorju na slovenskih tleh; oba sta sicer majhna, prvi pri Divači ob Vremah, daje boljši premož, ki so ga do sedaj največ porabljali v Trstu, drugi, ki je dajal le lignit, je pri Ilirski Bistrici.

Se neko veliko bogastvo ima Slovensko Primorje, bogastvo, ki je proslavilo našo domovino daleč po svetu. To je Postojna s svojo jamo, to je ves bližnji Kras s svojimi podzemskimi lepotami, Skočjanske jame in doli ob Raku med Postojno, Planino ter Cerknico, Malograj-

Pulj, ki je bil še pred kratkim žarišče fašističnih provokacij.

Tolminu, kakor se je v hudih letih med obema vojnama le prevečkrat zgodilo. Skratka: Julijske Alpe bodo spet enota za človeka, česar se bodo razveselili nič manj od pastirjev in kmetov tudi naši izletniki ter turisti. Srednje in zgornje Posočje ima obilo drobnih poljedelskih in živinorejskih pridelkov, ki jih bodo naglo postavili na trge. Nabavne in prodajne zadrage bodo imele pri tem važno nalogo in zelo odgovorno vlogo, da čimprej uredijo gospodarski promet ter dolsle ločena področja sklenejo v ustrezne gospodarske organizme skupnega obsega. Najbližji večji kraj industrijskega značaja bodo zdaj zgornjemu in srednjemu Posočju Jesenice; mogle bodo konsumirati zelo mnogo tega, kar proizvaja tamkajšnje kmetijstvo. Toda Nova Gorica, mesto naše kljubovalne energije, bo ostala posebno za srednje Posočje in za stranska področja vedno najbolj privlačno naselje.

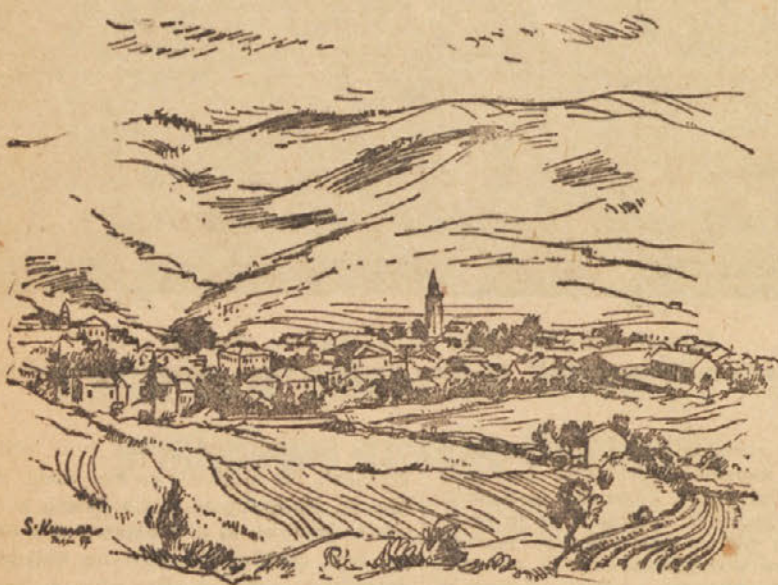
Veliko bogastvo Slovenskega Primorja je v lesu. Prostrani gozdovi pokrivajo zelo široka področja, posebno na Javorniku in na planotah okrog Snežnika, kjer so največji sklenjeni gozdovi slovenske zemlje. Zelo veliki gozdovi so nadalje na Trnovski planoti ter na Hrušici, po višavah okrog Idrije, ob Bači ter v Julijskih Alpah. Saj so ravno ti gozdovi vabili osvajače z Apeninskega polotoka; mnogo lesa so odveleli od nas v času svojega gospodarstva. Zdaj nam bodo ti gozdovi dobrodošla osnova za lesno industrializacijo, ki se bo mogla najbolj s pridom nasloniti na Reško in Vipavsko dolino, na Pivko ter na doline ob srednji ter zgornji Soči.

Industrije je sedaj malo v Slovenskem Primorju. Izdelovanje cementa je ostalo po Italijanih ob srednji Soči pri Plaveh, nekaj industrije je v Reški dolini, v Ajdovščini in v okolici Gorice in ploho po Vipavi, kjer so od nekdaj doma tudi spretni rokodelci in obrtniki, čevljarji, mizarji, zidarji itd. Raztegnili bomo v Primorje načrtno gospodarstvo ter ustvarili tudi tu na osnovi elektrifikacije novo industrijo, ki je deželi nujno potrebna,

ske jame nad Planino, jame ob ponikvah Reke pri Divači in končno posebno tradicionalno znana Predjama. Vse to je čudoviti podzemski svet, ki ga nemara vendarle še premalo cenimo in ki se po vrednosti, gospodarsko vzeto, kosa z marsikako mudo. Daleč po svetu je že dolgo časa znan ta podzemski svet, a še bolj na široko bo šel o njem sloves, ako opravimo tu tiste naloge, ki smo si jih postavili, da še z novimi odkritji in podzemskimi zvezami odpremo nova čudeša zunanjemu svetu, domačemu in inozemskemu.

Ne pozabimo tudi, da nudi Posočje vsemu Primorju najbližjo pot do osvežujočega gorskega področja v Julijskih Alpah. Za trdno moremo računati, da bodo Tržačani začeli zabajati v naše Alpe, posebno v Bohinj, na Komno, Pokljuko ter Jelovico. Saj so vsi ti kraji zanje zlahka in hitro dostopni. V teh smerah se bodo brez dvoma razvili zelo živahni prometni stiki. Oživiti pa moramo tudi prometne stike neposredno med Posočjem ter Posavjem. Doslej ni nobene prečne železniške zveze od črte Jesenice—Bohinj—Tolmin na severu pa do črte Postojna—Sempeter—Divača na jugu. Prej ali slej moramo prometno razgibati ta prostor, pa bodi da zgradimo železnico od Podbrda po predoru do Sorice ter skozi Zelezniške na Skofjo Loko, kar bi pomenilo obenem za Bohinj bližnjico do Ljubljane, ali da jo speljemo mimo Idrije do Logatca ali Vrhnike ali Loke ali še kako drugače.

Primorje se vključuje v domovino. Veže se v politično, gospodarsko in kulturno enoto Jugoslavije. Mlade prebujene sile ljudske države bodo vključile njegove produktivne moči in vrednote v veliki skupni organizem družbe naših narodov ter ga naslonile na nepremagljivo celoto svobodnega prerajenega slovenskega sveta.

Pazin v Istri.

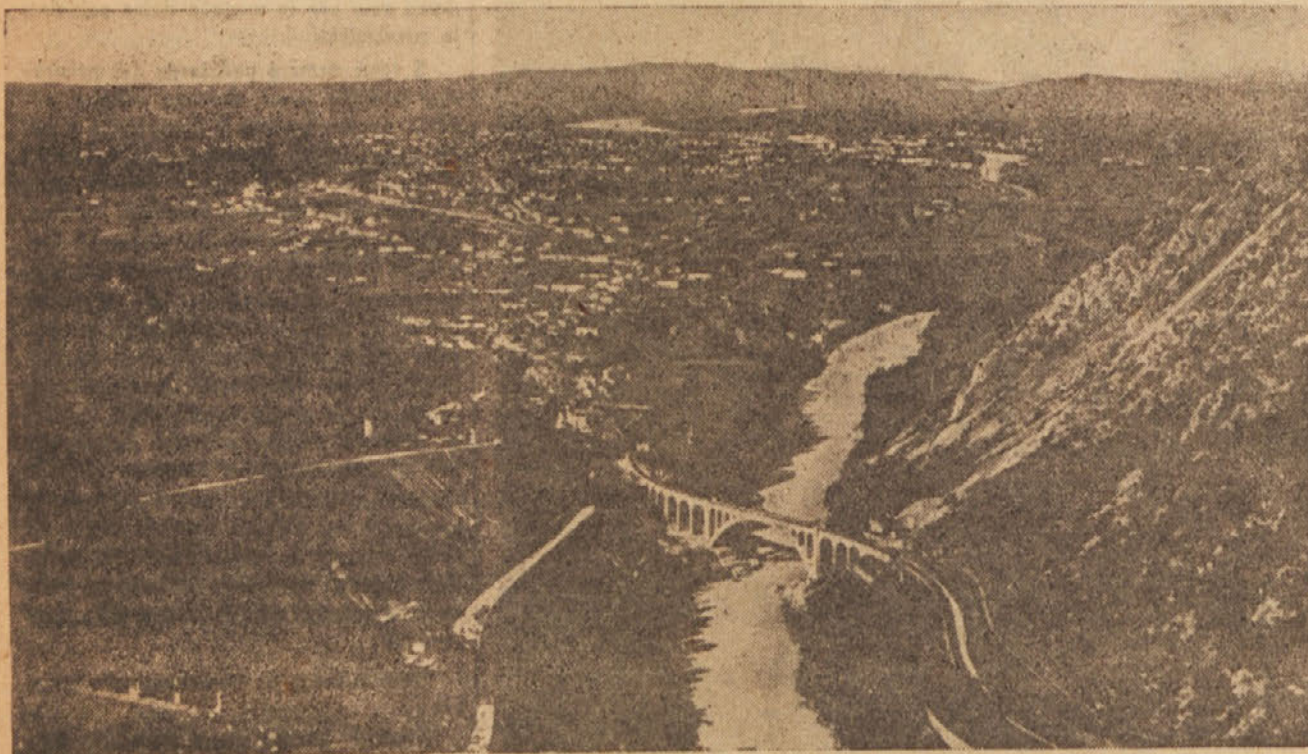
njej izginejo vse francoske in druge črte, ki so jih tuji imperialisti potegnili med dragimi našimi vasi in mesti v sončnem Primorju.

S priključkom slovenskega in hrvaškega Primorja se ozemlje Jugoslavije poveča za 7.362 kvadratnih kilometrov, tako da bo odslej merilo 256.588 kv. km. V Samostojno tržaško ozemlje bo organizirano površje 717 kv. km z okrog 350 tisoč prebivalci. Preostali del slovenskega in hrvaškega Primorja pa ostane v sklopu Italije.

Slovensko in hrvaško Primorje, ki ga mirovna pogodba priključuje Jugoslaviji, je imelo v razdobju zadnjega avstrijskega štetja v letu 1910 545.000 prebivalcev. Toda odtlej se je zelo mnogo ljudi izselilo, saj jih je fašistični režim gнал z doma, po svetu, bodisi v bližnjo Jugoslavijo ali čez morje v daljne dežele. Strašno trpljenje in nacifastično divjanje za časa narodno osvobodilne borbe je prizadelo Primorju silne žrtve in nešteti domovi žalujejo za svojimi dragimi. Število prebivalstva se je spriču vsega tega zelo zmanjšalo in računati moremo, da znaša množina vseh ljudi na ozemlju, ki ga sedaj priključujemo, nekako okrog 500 tisoč. Fašistični režim sistematično ni pripuščal ugodnega gospodarskega razvoja slovenskemu in hrvaškemu ozemlju, saj mu je bilo samo po godu, da se Slovani odseljujejo.

Zelo so poučni naslednji podatki: V Slovenskem in Hrvatskem Primorju, ki se sedaj vrača v skupno življenje z nami v Jugoslaviji, je s Slovenci naseljenih nekako 3963 kv. km ter s Hrvati nekako 3398 kv. kilometrov. To se pravi, da je Hrvat-

na, politična in kulturna središča. Vrača se Zadar in skupnost z ostalo Dalmacijo, od katere je bil protinaravno odtrgan pred skoraj tridesetimi leti, podobno kot je odtrgana danes slovenska Gorica. Vrača se Reka k prirodno-gospodarski enoti Kvarnerskega zaliva, katere glavni funkcijski organ je po svojem položaju in po vsej stari od narave nakazani gospodarsko-prometni vlogi. Ogromna pridobitev je v dejstvu, da je ves veliki Kvarnerski zaliv združen v upravopolitično enoto, pa da bo mogel s tem imeti in izvrševati enotno gospodarsko funkcijo, za kakršno ga usposablja izvrstna razporejenost ob velikem, ustrezno zaokroženem zatoku severnega Jadranskega morja. Za tujski promet ugodno, pred burjo močno zavarovano obrežje ob Voloskem, Opatiji ter Lovranu, ki je zelo gosto naseljeno, bo moglo zopet v polni meri vršiti svojo vlogo, saj ostane naslonjeno na reško-sušaško pristaniško mesto, svojega najbližjega in najtrdnjega opornika. Veliki premožovniki ob Raši, ki so dali osnovo za krepko zgoštev prebivalstva, so naslonjeni na morje v zahodnem Kvarneru in bodo mogli odslej oddajati svoj dragoceni premož gospodarstvu v vsem kvarnerskem področju pa ga poživiti in okrepiti za nove ekonomske razmahe v skupnosti Jugoslavije. In končno se vrača Pulj v enoto našega jugoslovanskega Primorja, Pulj s svojo nekdanjo svojevrsno vojaško-industrijsko preteklostjo. Kakor koli se bo v bodoče razvijalo gospodarstvo Pulja, vedno bo ostal privlačno središče južne Istre, večje mesto, ki bo moglo nuditi deželi obilo gospodarsko in

Solkan, kjer bomo v svobodi gradili novo Gorico.

Z dosedanjimi delovnimi uspehi se Primorska vključuje v petletni plan

Ustvarili smo vrednost 675 milijonov 463.266 lir

Obnova porušenih hiš na Cesti pri Ajdovščini.

V coni B so obnavljali, gradili ceste, svobodno volili svojo ljudsko oblast, krepili gospodarsko moč svobodne države

O obnovi in o delu je bilo že precej napisanega. Naše primorsko ljudstvo je v letih obnove posvetilo vse svoje sile za izgradnjo domovine in lahko s ponosom pokažemo vsemu svetu, da je naše delovno ljudstvo na poti obnove svoje zemlje stopalo od zmage do zmage. Titovemu pozivu je kot v odmev odgovorila vsa Primorska, ki se je spreminila v ogromno delovno mravišče. Ogromne materialne rane, ki nam jih je zadala vojna in uničujoči fašizem se celijo. Stotisoči rok hite v odločnem tekmovalnem poletu, da bi izgradili domovino in jo povedli na pot blagostanja. Brez izjeme — moške, žene, frontaši, mladinci, celo najmlajši in zdaj pionirji, kakor tudi starčki so se posvetili svetlemu klicu obnove. Delalo se je prav povsod, gradilo hiše, gospodarska poslopja, šole, prosvetne domove, elektrarne, ceste, vodovode, sušilnice, opekarne, napajališča in še drugo.

Z lastno iznajdljivostjo smo pričeli reševati vprašanje obnove

V nekaj številkah ugotavljamo, kakšen obseg je zavzela naša obnova in izgradnja. Predvsem je bila izvršena obnova stanovanjskih in gospodarskih poslopj. Popolnoma razumljivo je to, saj smo vsi občutili ob prvem dihu svo-

Uspehi, ki jih dosegajo številna podjetja, ki prepričljivo označujejo zavest in rodoljubje našega delavstva, so naravnost veličastni na eni strani, na drugi stran pa kažejo jasno pot vsem ostalim delavcem, kako se dela, kako se izkusi izkoriščajo za dvig produkcije. Strani zgodovine, ki jih v tem obdobju z delom, požrtvovalnostjo in nesebičnostjo pišejo naše delovne množice, bodo ostale velike, svetle strani v dobi našega razvoja, ožarjale bodo pot, po kateri stopa naš človek v spodbudo vsem znanamcem, ki bodo gradili na temeljih, ki smo jih postavili, da bodo ustvarili domovino največjega blagostanja in sreče. In ko se bomo ozirali čez leta nazaj, na ta naš delovni polet, ki bo pričal o visoki moralni naprednosti nas samih, tedaj bomo ponovno in ponosno izjavili, kot to ponosno izjavljamo na slehernem koraku — vodi nas Osvobodilna fronta, ustvariteljica nove svobodne domovine.

bode, da je naš dom občutno prizadet, da so ponekod cele vasi popolnoma porušene, da jih je mnogo na pol porušeni in razdejani in da skoraj ni vasi, kjer bi se ne poznal bes fašistov. Naša naloga je bila torej izgraditi domačijo in

lastno streho vsem, ki so jo v narodno osvobodilni vojni izgubili — to je bila naša prva in največja dolžnost.

Z lastno iznajdljivostjo smo začeli reševati vprašanje obnove in pokazalo se je, da smo uspeli v celoti. Z zadovoljstvom ugotavljamo, da je kritični trenutek prekoracen, in da nas 'bo letošnja zima našla dobro pripravljene. Za nami je veličastno delo. Poleg hiš so popravljene številne ceste, popravljene in na novo zgrajeni vodovodi in napajališča.

V letu 1946 je bilo izvršenega prostovoljnega dela v vrednosti 67 milijonov 167.000 lir. Resnično, ljudstvo se ni pomišljalo nuditi svojo pomoč, podan je bil dokaz požrtvovalnosti in zupanja Osvobodilni fronti. In če pomislimo dalje, tedaj spoznamo, da drugače biti ne more. Pomagamo si v prvi vrsti sami. V delu naših rok in zdravega uma je naša bodočnost. Sama svoboda bi bila nepopolna, če ne bi vztrajali na položajih, če ne bi poprijeli za delo. Zapravili bi jo kaj kmalu, in zaman bi bile žrtve vseh tistih, ki danes stojijo na mrtvi straži in je iz njihove krvi zrasla svoboda.

Obnovljena domovina bo najlepši spomenik naše dobe

Milijonske številke so sorazmerne našemu delu in naporu. Dokazali smo, kako si zamišljamo naš razvoj in bodoče življenje, kako hočemo živeti v Jugoslaviji. Ne moti nas, da je pred nami še veliko nalog in še veliko dela. Saj smo vedeli sami, trezno smo premislili svoj korak in danes, ko objavljamo stvarne uspehe našega dela, ugotavljamo, da smo sprejeli v izpolnitev take naloge, katerim smo bili kos in smo jih častno rešili v dobro nam vsem. Podeljke, ki je bilo občutno prizadeto, dobiva popolnoma drugo lice. Hiše so zrasle kot gobe, še lepše in še bolj prostorne. V ljudi je prešla volja ustvarjanja in delovne borbenosti. V tem smislu gledamo v bodočnost, kjer bodo ruševine živele samo še v spominu na velike dni, ko se je reševala čast našega primorskega ljudstva, bodočnost vseh jugoslovanskih narodov in svobodoljubnih narodov vsega sveta. Obnovljena domovina, prerajena do korenine bo največji spomenik naše dobe. Tu se pričinja pot, ki bo svobodnim jugoslovanskim narodom kazala široka obzorja, ki jih je mogoče doseči tedaj, kadar ljudstvo samo zavestno vodi svojo usodo v svet enakosti, bratstva in svobode, kjer izgine vsako izkoriščanje in sleherna sebičnost.

Od osvoboditve do priključitve smo napravili

V okraju Tolmin so zgradili na novo 23 stanovanjskih poslopj, delno pa 16. Gospodarskih poslopj so zgradili 20 novih, obnovili 6. Skupna vrednost znaša 10 milijonov 210.986 lir, a s prostovoljnim delom pa so prispevali 6 milijonov 974.474 lir. Letos gradijo 20 novih stanovanjskih poslopj in 9 gospodarskih poslopj; dočim bodo delno obnovili 41 stanovanjskih in 51 gospodarskih poslopj. Dosedanja vrednost izvršenega dela znaša 8 milijonov 470.414 lir; vrednost prostovoljnega dela pa znaša 2 milijona 620.206. Elektrificirali so 16 vasi, z lastnimi sredstvi, kar predstavlja vrednost 3 milijone 609.000 lir. Tudi obnova in gradnja cest je silno napredovala. Zgrajena je bila nova cesta Koritnica—Nemški rut, dolga 1843 kilometrov — vrednost 10 milijonov lir. S prostovoljnim delom so prispevali h gradnji te ceste 1 milijon lir. Obnovili so cesto Slap—Planota, nadalje Sv. Lucija—Lon in cesto v Zavlažnik. Skupna vrednost izvršenih del na teh cestah znaša 1 milijon 243.586 lir, a s prostovoljnim delom pa so prispevali v vrednosti 205.000 lir. Skrb za našo šolsko mladino se odraža v tem, da so obnovili 14 šolskih poslopj. Vrednost tega dela je 1 milijon 264.300 lir. Na raznih krajih so obnovili 3 mostove. V letu 1945 pa so popolnoma ali pa vsaj delno obnovili 162 stanovanjskih in gospodarskih poslopj, kar predstavlja vrednost 6 milijonov 900.000 lir skupno s prostovoljnim delom.

Okraj Sežana: Kakor povsod, so se tudi tu posvetili predvsem obnovi podeželja. Obnovili so 158 poslopj (stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopj), kar znaša vrednost 37 milijonov 248.950 lir. Na celotnem cestnem omrežju je bilo obnovljenih 5 mostov v vrednosti 14 milijonov 900.000 lir. Šol je bilo obnovljenih in popravljenih 27, popravili so vodovod v Lokji in zgradili novega v Markovščini. Vrednost teh del znaša 4 milijone 500.000 lir. Skupna vrednost vsega dela od osvoboditve pa do danes v tem okraju znaša 95 milijonov 594.950 lir, dočim predstavlja delo, ki smo ga izvršili s prostovoljnim delom vrednost 76 milijonov 620.350 lir. Tema dvema okrajema sledijo postojnski, v katerem je bilo izvršenih del v skupni vrednosti za 81.300.000 lir; idrijski, koder so obnovili in na novo zgradili 419 stanovanjskih in gospodarskih poslopj ter šol, popravili mostove in obnovili ceste v skupni vrednosti 75.539.000 lir. Okraj Ilirska Bistrica je pokazal silno delavnost in požrtvovalnost. Obnovili so 1234 zgradb, tako stanovanjskih hiš, gospodarskih poslopj in šol, kar znaša 294 milijonov 911.000 lir.

Most v Prestanku dograjen 1. maja 1947. — Poslednji udarci klavira.

S priključitvijo, ki jo danes proslavljamo, se naše sile jačajo in gremo v Jugoslavijo, v našo domovino, deželo dela in borbe na gospodarskem področju pri izvajanju petletnega plana. Zmagovali bomo vedno, kot smo doslej, kajti vodi nas naš Tito, naša Osvobodilna fronta in iniciator borbe proti imperializmu Komunistična partija.

V zgodovini slovenskega naroda delamo prvič zase. Naše geslo je »Vse za izvedbo plana, vse za popolno osvoboditev delovnega ljudstva.«

Tako v coni B,

koder si je ljudstvo samo vladalo in delalo res za skupno korist, čeprav moramo priznati, da so bile težave in ovire zaradi modre črte in rapalskih blokov, ki so ovirali predvsem uspešnejši razvoj gospodarstva — carina, druga valuta itd. Vendar spričo teh dejstev je opravljeno delo toliko več vredno in ljudstvo Slovenskega Primorja danes zre s ponosom nazaj in stopa z vedrim čelom novim nalogam nasproti.

V coni A je bila preganiana ljudska oblast, civilna policija je zapirala, pretepavala in pobijala borce za pravice delovnega ljudstva

V »Primorskem dnevniku« štamo: »Aretacije v Brdih so se nadaljevale.« »Zastoj tržške industrije.« »Stranota dvajsetega stoletja.« — ko so morali potovati delavci iz Boršta in iz Riemanj vsak dan v Trst v živinskih vagonih na delo. »Civilna policija uničuje gozdove.« — Kamion št. Z 5201322 je vozil mlade

»Preteklo je že 25 dni, a delavci v breginskih gozdovih niso prejeli niti plače. Namestnik delovodje je ponudil delavcem le 50% plače.«

»V septembru 1947 so odpustili v lajdjedelnih v Tržiču 500 delavcev.«

»Teroristi v Tržiču delujejo neovirano — policija molči.«

smrekice, ki so jih nakradli civilni policisti v gozdu tov. Milkoviča Justa iz Gropade.

»Vojaki razbijajo stekla na oknih.«

»Policija zabranila nogometne tekme.«

»Aretacija komenskega učitelja.«

»Iz Pulja so izvažali stroje in oplenili vso industrijo.«

»Polijske oblasti so odvzele obrtno dovolilnico Jožetu Zdravliču iz Klodišča zaradi tega, ker mu je sin Marjan pisal pismo iz Jugoslavije in v katerem so našli dosti »propagandnega« materiala za Jugoslavijo.«

»Policija je vdrla na prosvetno prireditve v Svetem pri Komnu in zahtevala, da se javijo oni, ki so nastopili na odru z raznimi govori, in jih odpeljala neznan kam.«

Tako je moralo delovno ljudstvo dnevno prestajati nova preganjanja in nasilja fašističnih tol, katerim so pomagali vojaki ZVU in civilna policija. Namesto mirnega in ustvarjajočega življenja, so bili vedno v skrbeh in bojazni za življenje. Toda naše ljudstvo je žilavo, borbeno in nepopustljivo v borbi za pravično stvar.

Sedaj bomo lahko skupno z narodi Jugoslavije vložili vse svoje sile v izpolnitev nalog petletnega plana za doseg resničnega blagostanja in srečo vseh naših delovnih ljudi.

Na goriškem Lijaku

Naš petletni plan predvideva izsušitev 400.000 ha površine in petletni plan v okviru naše republike 20.000 hektarov površine, med tem tudi Goriški Lijak. Izvršitev te naloge je prevzela na III. kongresu LMS mladina Slovenije. Izsušitev Goriškega Lijaka pomeni izsušiti 5% zemljišča od celotnega plana.

Predpriprave za regulacijo Goriškega Lijaka so se pričele že 20. maja, ko so prišli na mesto strokovnjaki in nekaj mladincev, ki so začeli z merjenji. Strokovnjaki so izmerili, da je potrebno izkopati 35.000 kub. metrov raznega materiala. Za tlakovanje struge je potrebno pripraviti 9000 kub. metrov kamena, ker je bila že takrat predvidena regulacija vse do Vipave, to je v daljavi 8 km. Najprej pa bi zregulirali strugo od izvira Lijaka pa do bloka, ki loči cono B od A, skupaj približno 3,5 km. Za ta del regulacije je bilo potrebno pripraviti 4000 kub. metrov kamena za tlakovanje.

Ko so bila vsa merjenja gotova, je prispela 15. junija na Lijak prva mladinska delovna brigada »Antona Sibelje-Sjenke«, ki jo je poslal goriški okraj, in pričela so se prva resnejša dela. Kmalu za to brigado so prišle še tri druge: »Srečka Kosovel«, študentska »Pešl Radota« in »Jožeta Planince«, ki se je vrnila z Mladinske proge.

Od 15. junija do danes se je na Lijaku razvrstilo 11 mladinskih delovnih brigad z okoli 2000 mladinci in mladinkami.

Poleg mladinskih delovnih brigad pa so prišli pomagat pri regulaciji tudi prebivalci okoliških vasi, predvsem oni iz cone A. Do sedaj so že organizirali 11 udarniških tedaj, v katerih so se razvrstili pri delu sledeče vasi: Solkan, Šempas, Stara gora, Gradišče, delavci žage Rizzatto iz Ajdovščine, Renče, Ozeljan, Miren, Bukovica, Zalošče, Vogrsko, Potoče, Visoko, Volčja draga, Preseje in desetine in desetine drugih bodisi iz cone A, bodisi iz cone B. Ni jim šlo toliko zaradi fizičnega dela, temveč zato, da so pokazali in dokazali vsem tistim, ki so mešetarili z mejami Slovenske Primorske, da spadajo edino v svobodno Jugoslavijo. Zato so opravili na Lijaku dela v vrednosti 1.631.183 jugolir.

V začetku tega meseca pa je prispela na Goriški Lijak zvezna mladinska delovna brigada »Bratstva in edinstva«, ki je bila formirana na Mladinski progi in v kateri so zastopane vse narodnosti Jugoslavije, poleg tega pa še 2 Poljaka,

2 Slovaka, 1 Madžar, 1 Albanec. Že dne 8. t. m. je ta brigada pričela z delom in v prvih šestih dneh izkopala, premetala in nabila v nasip precejšnje število kubikov zemlje in vsak kubik je pomenil udarec reakciji.

Toda tudi ta brigada ni prišla samo regulirati Lijaka. Prišla je, da se bo seznanila z borbo primorskega ljudstva, da se bo seznanila z njihovimi običaji in kraji na Primorskem. Pokazala in prikazala pa bo primorskemu ljudstvu običaje v njihovih republikah. V ta namen bo brigada prvenstveno hodila med ljudstvo, prirejala kulturne prireditve, na katerih bo pokazala narodna kola in noše.

Pred nekaj dnevi so padle stare meje med cono A in cono B. Ljudstvo je dočakalo dolgo zaželeni dan — priključitev k Jugoslaviji. Ni se samo ljudstvo veselilo tega dogodka, tudi brigade je zajel val navdušenja in veselja. Čim več hočejo dati primorskemu ljudstvu, čim več obnoviti. Pod zavezniško upravo se v coni A ni obnavljalo, zato pa bodo sedaj tem bolj pihiteli. Struga Lijaka, ki je v grobem končana vse do bivšega bloka v dolžini 3,5 km, se bo nadaljevala, takoj bodo pričeli z deli naprej v bivšo cono A. Še pet kilometrov je potrebno regulirati, da Goriški Lijak ne bo več namakal in poplavljal ogromnega šempaskega polja. Še letos bodo zregulirali okoli 2 km.

Končni uspeh vseh delovnih mladinskih brigad in prebivalstva okoliških vasi, ki so pomagali pri regulaciji, je naslednji:

izkopali zemlje	38.018 m ³
planirali so	14.133 m ²
očistili so terena	26.016 m ²
izkopali kamena	1.805 m ³
narezali ruše	12.712 m ³
položili ruše	3.897 m ³
tlakovali struge	375 m ³
prenesli kamena	262 m ³

Delo mladinskih delovnih brigad in okoliškega prebivalstva bo najlepši dar ob priliki slovesnega praznovanja priključitve Julijske krajine in Istre k Jugoslaviji na Lijaku, ki bo to nedeljo. Na festivalu bomo pokazali, da se veselimo z vsemi jugoslovanskimi narodi, da je zopet primorsko ljudstvo svobodno v svoji domovini. Pokazali pa bomo še vnaprej z delom in povezavo z onim ljudstvom, ki niso dočakali te sreče, da bi bili priključeni in združeni s svojimi brati v Jugoslaviji, da se naša borba ne bo končala prej, dokler tudi oni ne dosežejo te velike sreče.

Baloh Lenart.

LIJAK - SIMBOL BORBE IN DELA

Teh nekaj kvadratnih kilometrov sveta ob potoku Lijak, ki izvira med štirimi stenami pod Trnovskim vrhom, se zliva po ravnini med vasi Ozeljani, Ajševici in Vogersko, pretvarja v močvirje lepo polje ob svojih bregovih in se izliva v reko Vipavo, se ne pojavlja v zgodovini primorskega in vsega slovenskega ljudstva prvič danes, ko se na tem koščku naše zemlje zgrinjajo deset in stotisoči Primorcev in ostalih Slovencev, da v največji radosti pozdravijo tako trdo priborjeno priključitev Primorske svoji celoti — Jugoslaviji. Ime Lijak tudi ni bilo novo tedaj, ko so se pred nekaj meseci ob njem zbrale brigade mladih delavcev, da z regulacijo njegovih bregov izsušijo močvirje in ustvarijo rodovitno zemljo.

tembra 1943 sovražnik položil pred partizanske edinice desetisoče pušk, na stotine strojne in drugega orožja ter poražen in ponižan prosi, naj ga puste preko Soče. Veliko je bilo zadoščenje in veselje ob tem pogledu na sovražnika, ki je do zadnjega tako krut in nasilen, tako ponižno prosil dovoljenja za povratek v svojo domovino. Če bi takrat vprašali po vrsti vsakega izmed njih, čigava je Primorska in kam spadata Gorica in Trst, bi vsak brez pomisleka in prepričanja izjavil, da so oni tukaj na tuji zemlji. Zeleli so domov, tja daleč preko Soče — v Italijo.

Takrat ni nihče na Primorskem mislil, da se bodo še kdaj pojavile sile, ki bodo osporavale priključitev vse Primorske

zemljo. Pošten človek ne vidi vseh spletk sovražnikov svobode narodov, ne opazi požrešnega žrela reakcije in imperializma. Dve leti po zmagi in po osvoboditvi z lastnimi silami in z Jugoslovansko Armijo se je nadaljevala borba zato, da bi se Primorska z Gorico in Trstom priključila Jugoslaviji. Dve leti so ljudske množice Primorske — Slovenci, Italijani in Furlani — dokazovale sveto, da hočejo priključitev k Jugoslaviji. V tej borbi nas bo podpirala jugoslovanska vlada v imenu vseh jugoslovanskih narodov, narodi Sovjetske zveze in vse demokratične sile sveta, priznavajoč našo pravico do pripadnosti k Jugoslaviji.

Imperialisti — bivši zavezniki — pa so pogazili vsa načela Atlantske listine o samoodločbi narodov.

Toda kljub temu je po zaslugi Jugoslavije in Sovjetske zveze, zlasti pa po zaslugi primorskega ljudstva samega, večji del Primorske priključen k Jugoslaviji. Toda ostala so še mesta in mnoge vasi, katerim se Jugoslavija ni odrekla in do katerih ima pravico.

Na ozemlju pri Lijaku, o katerem smo prej govorili, so do danes stale čete anglo-ameriške vojske. Čuvali so vsiljeno tako imenovano Morganovo črto, preko katere so se morali umakniti pred grožnje nove vojne osvoboditelji vse Primorske in ozemlja zapadno od nje tja do Cedada, Tarcenta in Trbiža. Danes je Morganova črta izbrisana in osvobodjena je vsa Soška dolina, Brda, del Krasia in Goriške. Vrskajo srca osvoboditeljskih Primorcev, ko so po dolgih stoletjih prvič dejansko svobodni, združeni v skupni domovini Jugoslaviji.

Osvobodeno primorsko ljudstvo se pripravlja na izgradnjo svoje domovine, na obnovu požganih vasi, na izgradnjo in utrditve ljudske oblasti. Lijak, kjer je padlo toliko najboljših sinov primorskega ljudstva, ne bo več prizor krutosti podivjanega sovražnika in zatiralca. Danes mu pridne roke delavcev, kmetov in delovne inteligence določajo tek in urejajo trugo. Polja, ki jih je močila kri borcev a svobodo slovenskega ljudstva, bodo odila kruh za domačine. Onim odstranjenim pa ključemo: Vztrajajte, kajti tudi vi boste deležni naše sreče! Naša borba se ne bo nehala, dokler ne bodo vsi Slovenci združeni v svoji domovini.

Julij Beltram.

Mladina pripravlja pesek.

vitno polje. Lijak je bil pomemben že od vsega početka narodno-osvobodilne borbe na Primorskem. Prav po tem polju so se križale tajne stezice prvih naših partizanov in aktivistov. V zgodnji pomladi 1942 je na poti v Loke pri Lijaku padel v borbi s fašističnimi zalezovalci tovariša Saša, komisar prve partizanske edinice na Goriškem. Še istega leta v mesecu novembru se je v Trijaku, majhnem gozdiču med Vogerskim in Sempasom v bližini Lijaka vnela prva večja bitka na Goriškem med partizani in italijansko fašistično vojsko. Sodelovalo je na sovražnikovi strani okrog 20.000 vojakov. Padlo je 62 sovražnikov in dva partizana iz Ozeljani: tov. Igor Ivan Spacapan, komisar bataljona »Simona Gregorčiča« in eden izmed prvih slovenskih partizanov, ter drugi tovariš iz Ozeljani, tudi partizan, od začetka 1942. Spomladi 1943 je na cesti, ki pelje iz Volčje drage v Ozeljani, padel tovariš Radovan, hrabri komandir relejne stanice št. 11 iz Ozeljani. Istega leta so tam v bližini obesili kurirja iste stanice tov. Romana iz Lok, potem ko so vsega razmrčarili. V prvi nemški ofenzivi septembra 1943 je ob Lijaku med Ajševico in Trijakom padlo nad 100 partizanov, ki so se umikali z goriške fronte šele tedaj, ko so jih Nemci popolnoma obkolili.

Našli smo nekaj izmed žrtev, ki so padle na tem koščku primorske zemlje. Toda kot na malokaterem drugem koščku naše zemlje, kjer so padle žrtve za svobodo primorskega ljudstva in vsega človeštva, so bile prav tukaj partizanske žrtve masčevane. Prav na tem polju, ki je italijanski vojski služilo tudi kot letališče, je ob polomu fašistične Italije sep-

Jugoslaviji. Nihče ni mislil, da se za bodrilnimi pozivi takratnih zaveznikov na borbo proti okupatorju skriva tolika podlost in zloba, ki po zmagi ne bo priznala slovenskemu narodu te osnovne pravice, italijanskemu delu prebivalstva Juljske Krajine pa pravice do samoodločbe.

Ponovno so hoteli deliti, rezati v živo narodno telo, trgati na kose slovensko

Gradnja ceste v Nemški Rut.

Mladina Primorske se je odzvala Titovemu pozivu

»Mladina, naj bo to leto še bolj množičnih delovnih poletov mlade generacije Jugoslavije...«
TITO

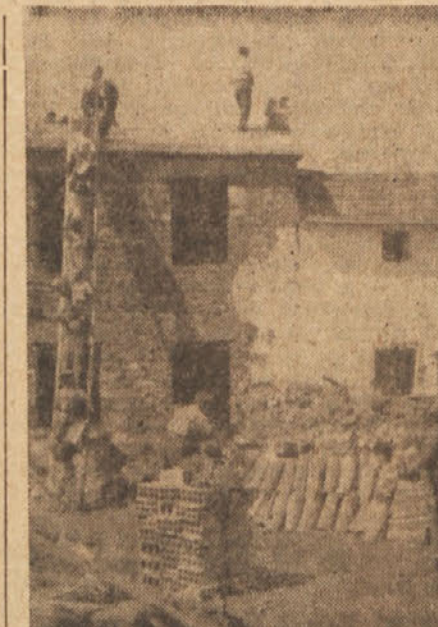
Borbenost mladine Slovenskega Primorja ni bila nič manjša v letih obnove 1946 in v letu 1947, ko je z velikim delovnim poletom pristopila k reševanju gospodarskih nalog pri obnovi domovine in ko je pričela prva z izvajanjem petletnega plana, od borbenosti, ki jo je pokazala v času narodno osvobodilne borbe.

Poziv maršala Tita leta 1945 in ob novem letu 1947 je bil poziv mladim borcev, ki so sledili svojemu velikemu in najboljšemu učitelju s tem, da so se odzvali za delo pri velikih akcijah, tako pri obnovi kot pri novogradnjah. V letu obnove 1946 je s Pri-

morske bilo na progi Brčko—Banoviči 2358 mladincev in mladink, od katerih je bilo 61 udarnikov, to je junakov dela in mojstrov, ki so s svojo poštrevnostjo dokazali, da so sposobni boriti se tudi na gospodarskem polju, kadar gre za to, da se popolnoma osvobodimo izkoriščevalskega imperializma.

Pri gradnji ceste in proge Borovnica—Presejse se je udeležilo 99 mladincev in mladink, v Cepovanu in Lokvah 420, pri gradnji železniškega mostu v Prestranku pa 96. Celotna udeležba mladine Slovenskega Primorja je bila v tem letu 2993.

»Leto 1947 naj bo leto novih zmag v obnovi in izgradnji!« Na ta poziv je odgovorila mladina s tem, da je bilo do konca avgusta tega leta pri gradnjah udeleženo 2670 mladincev in mladink, in sicer 2004 na progi Samac

Pionirji pokrivajo hišo.

—Sarajevo, od katerih je bilo udarnikov 246, na cesti St. Peter—Celje 139, na Lijaku 501 in na drugih novogradnjah pa 226. S tem je mladina dokazala in potrdila svojo priključitev k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji: priključitev, za katero je šla v borbo takrat, ko so na Primorskem izkopali puške.

Danes pa, ko se tudi dejansko združuje s svojo matično domovino Ljudsko republiko Jugoslavijo, obljublja vsa mladina Slovenskega Primorja, da bo vložila ves svoj trud in s podvojenimi silami pristopila k izvajanju petletnega plana, s čimer bo vodila tako kot vedno uspešno borbo proti tistim našim sovražnikom, ki bi nas hoteli še naprej izkoriščati.

Za mladino Slovenskega Primorja pomeni priključitev nadaljevanje borbe za osvoboditve Trsta in Gorice, za osvoboditve vseh tistih, ki so ostali še izven meja Titove Jugoslavije. Njeno geslo je in ostane: »Tujega nočemo, svojega ne damo!«

Razvoj naše težke industrije

Naša vlada nalaga našemu gospodarstvu nalogo, naj z izpolnitvijo petletnega plana ustvari materialno bazo za dvig življenjskega standarda vseh naših narodov. To pomeni, da mora naše gospodarstvo nuditi slehernemu delovnemu človeku več dobrin vseh vrst, da bi pa to mogla, mora v velikem obsegu povečati proizvodnjo.

Povečanje proizvodnje je mogoče samo z novimi proizvodnimi sredstvi, to je z novimi stroji, novimi tovarnami itd. Da bi bilo mogoče narediti te stroje in zgraditi tovarne, so potrebne tovarne stroje, to je tovarne za nove stroje, potrebne so velike količine železa, jekla, bakra, svinca, cinka, aluminija in drugega materiala — potrebna je težka industrija.

Zato torej naš petletni plan postavlja težko začetka naše graditve na težko industrijo. V petih letih je treba ustvariti močno bazo našega nadaljnjega gospodarskega razvoja in zagotoviti odpravo absolutne odvisnosti od tujine, ki zdaj obstaja.

Podlaga težke industrije je železarnstvo, ki mora zagotoviti našemu gospodarstvu dovoljne količine železa in jekla. Železarnstvo je bilo najslabše razviti del gospodarstva stare Jugoslavije, tako da je manjkalo osnovni pogoj gospodarske samostojnosti.

Proizvodnja železne rude je bila v stari Jugoslaviji precejšnja ter je znašala leta 1928 450.000 ton, leta 1939 pa 613.000 ton.

Največji del te rude so izvažali v tujino (v posameznih letih tudi po 500.000 ton) Izvažali so jo predvsem na Madžarsko in Češkoslovaško.

Proizvodnja surovega železa je bila nezadostna, njeno naraščanje pa zelo počasno. Tik pred prvo imperialistično vojno je znašala ta proizvodnja 57.380 ton, tik pred drugo vojno (1939) je pa narasla na 101.400 ton. Torej v 25 letih ni doseglo povečanja niti 100%, zdaj pa petletni plan nalaga nalogo, naj se v petih letih doseže petkratno povečanje, in sicer do leta 1951 doseže proizvodnja 550.000 ton surovega železa.

To je ena najtežjih, toda hkrati tudi najpomembnejših nalog našega petletnega plana. Zgraditev plavčev in topilnic ni le zelo draga, temveč terja tudi mnogo časa, materiala in strokovnega znanja. Zaradi tega bo lahko novi metalurški kombinat, ki je zamišljen v dolini reke Bosne, gotov šele ob koncu petletke. Toda razen topilnic so potrebne tudi jeklarne in valjarne. Na ta način bodo zagotovljene potrebe valjarn, tako da bodo tudi one lahko izpolnile svojo nalogo, to je povečanje proizvodnje na 570.000 ton. Tako bo naša država dobila potrebne pločevino, profile, žico, tračnice itd. Razen tega bodo naše valjarne lahko začele izdelovati celo vrsto novih izdelkov, zaradi katerih smo zdaj odvisni od tujine in ki so največjega pomena za gospodarsko delavnost. Sem spadajo predvsem posebne cevi (tako imenovane brezšivne cevi), ki so potrebne za izdelovanje in vzdrževanje parnih kotlov.

Nadalje morajo naše valjarne začeti izdelovati bandaže za železniška kolesa, zakaj zdaj, ko bandaž eploh ne izdelujemo v naši državi, je vsako popravilo ali izdelava vsake posamezne naše lokomotive, vagona ali tramvaja odvisna od tujine.

Pomembne so naloge, ki jih petletni plan nalaga sektorju tako imenovane barvne metalurgije. Barvna metalurgija mora zagotoviti naši državi potrebne količine bakra, svinca, cinka, aluminija itd. Njeni izdelki so neorhodno potrebna podlaga elektrifikacije, bogastvo naše države glede nekaterih teh rud (svinec, aluminij) pa ustvarjata izvrstne pogoje za izvoz.

To je bilo zlasti priljubljeno področje tujega kapitala, ki si je tu naplenil velikanske dobičke ter izvažal našo rudo v svoje tovarne.

Zaloge rude v Boru niso zelo velike. Ta rudnik je že tako izropan, da je treba z rezervami previdno gospodariti. Zato tudi plan ne določa prekoračenja predvojnne proizvodnje, temveč samo njeno ohranitev na 40.000 ton.

V tem večji meri pa plan določa kvaliteten spremembo. Proizvodnja elektrolitičnega (požlahtnjene) bakra se mora povečati od 12.000 na 36.000 ton, razen tega je pa treba rekonstruirati naprave, tako da se bodo izkoristili odpadni žvepleni plini ter pridobilo letno okrog 10.000 ton žvepla. Tujega kapitala, ki je ropal Bor in izžemal nezasišane profite, ni dovolj zanimala ta rekonstrukcija ter je puškal pline neizkoriščene, tako da so uničili vse rastlinstvo v okolici.

Stara Jugoslavija je proizvajala precej svinčenih in cinkovih rud. Ta proizvodnja se je gibala med 700 in 800 tisoč ton letno, medtem ko je bila proizvodnja svinca in cinka majhna, kakor kažejo naslednji podatki:

leto	svinec	cink
1934	9.800	4.370
1936	5.800	2.200
1937	4.036	5.012
1939	11.000	4.918
plan 1951	65.000	20.000

Veliki zakladi svinčne rude v Jugoslaviji bodo zagotovili proizvodnjo elek-

tričnih kablov, presečki svinca pa bodo določeni za izvoz.

Prav tako bo napravil petletni plan konec politiki stare Jugoslavije, ki je izvažala boksit po 169 din tona in kupovala aluminij po 20.000 din tona. Izvrstni pogoji, ki jih nudijo naša boksitna polja in vodne sile, bodo izkoriščeni za razvoj pomembne aluminijske industrije. Na ta način bo proizvodnja aluminija porasla na 13.000 ton do leta 1951.

Razvoj železarnstva in barvne metalurgije bo zagotovil dovolj materiala za potrebe strojne industrije, to je za tovarne za proizvodnjo novih tovarov. Ta proizvodna panoga je bila v stari Jugoslaviji prav tako zanemarjena kakor železarnstvo. Zato je bilo treba plačati tujini vsako leto 300—500 milijonov din za uvoz strojev in prometnih sredstev.

V strojni industriji je treba predvsem zagotoviti proizvodnjo orodnih strojev in tako omogočiti, da se iz naših tovarov pošlje velik del naprav za razširitev tovarni ali za nove tovarne, za lokomotive, vagona, kamione, traktorje, kmetijske stroje, naše ladjedelnice, razne delavnice in druge obrate. Proizvodnja orodnih strojev je temeljni kamen za zgraditev ne le vse strojne industrije, temveč tudi vseh vrst delavnic za vzdrževanje transportnih sredstev, kmetijskih, rudarskih in drugih delavnic kakor tudi mnogih drugih naprav v zvezi z obrambno močjo naše države.

Ta proizvodnja v stari Jugoslaviji je bila samo v enem obratu v Zagrebu. Zmožljivost proizvodnje se je gibala okrog 40 strojev letno. Petletni plan določa povečanje na 3000 strojev, to je za 75-krat.

Proizvodnja orodnih strojev mora biti visoko kvaliteta, zakaj naprej moramo imeti dobre orodne stroje, da bomo lahko imeli dobre lokomotive, avtomobile, traktorje, ladje itd. Zato je ta proizvodnja vedno vzporedna z razvojem velikih mest, ki lahko zagotovijo večji izbor izvršnih kadrov.

Naše nove tovarne orodnih strojev bodo v Beogradu, Zagrebu in Sarajevu. Dela za tovarno v Zagrebu se razvijajo okrog jedra stare tovarne »Prvomajska tovarna orodnih strojev« že od lani. Ta tovarna bo izdelovala v serijah lažje normalne tipe strojuv, skobeljnikov, brusilnikov, vertikalnih in radialnih vrtnalnih strojev, kovaških kladiv, polavtomatov in drugo.

Zdaj začenjajo pri Beogradu graditi novo tovarno najtežjih strojev. Ta tovarna bo imela poseben pomen za našo državo.

Tretjo tovarno orodnih strojev določa plan v Sarajevu. Ta dela se bodo začela nekoliko pozneje med petletnim planom.

Dalje mora naša kovinarska industrija začeti proizvodnjo parnih kotlov in doseči do leta 1951. 4800 m² grelne površine. Sem niso vračunani ladijski parni kotli, ki jih bodo izdelovali v ladjedelnicah. Proizvodnja dvigal mora do konca petletnega plana doseči 1550 ton nosilnosti, naprav za rudnike in tovarne 2500 ton in gradbenih strojev 7620 ton. Ta proizvodnja bo pomenila veliko pomoč razvoju našega gospodarstva.

Naša kovinarska industrija mora dati med petletko našemu prometu 200 lokomotiv, nad 1000 potniških in službenih vagonov ter 14.550 tovornih vagonov. Razen tega morajo naše tovarne zagotoviti izdelavo industrijskih lokomotiv in vagončkov za rudarstvo, gozdarstvo in industrijo velikih gradbenih del. Do konca petletnega plana se bo ta proizvodnja povečala na 200 industrijskih lokomotiv in 12.000 vagončkov.

Za kmetijstvo, ki mu plan nalaga velike naloge glede mehanizacije, mora kovinarska industrija ustvariti materialno podlago. V ta namen plan določa povečanje proizvodnje kmetijskih strojev na 34.000 ton leta 1951. Za vlečno silo teh strojev bo potrebno mnogo traktorjev, kar je naloga kovinarske industrije, da jih izdela ter do konca petletke poveča proizvodnjo na 1500.

Za motorizacijo cestnega prometa določa plan povečanje proizvodnje kamionov na 6000. To bo opravila tovarna v Rakovici, ki je že v polnem obratu in nova večja tovarna v Sloveniji, ki jo že urejujejo. Ti tovarni skupaj bosta lahko izpolnili naloženo nalogo.

Plan določa ustanovitev tovarne dvokoles na področju Ljubljane in dosego proizvodnje 50.000 koles leta 1951. Razen tega mora Ljubljana zagotoviti državi pisalne stroje ter povečati proizvodnjo na 10.000 strojev letno.

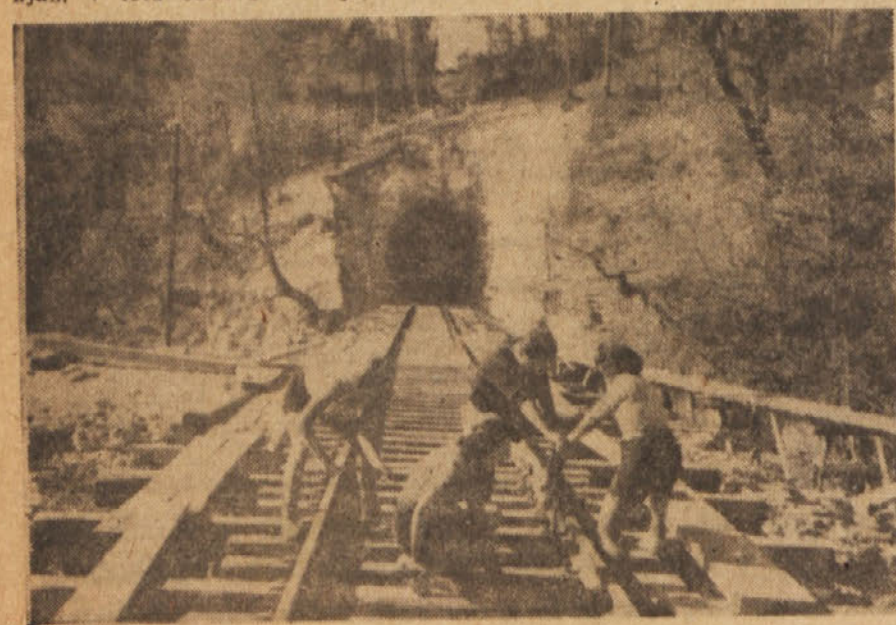
Slednjč mora naša elektroindustrija zagotoviti za elektrifikacijo in električne naprave v tovarnah in rudnikih velike količine električnih kablov. V ta namen se bo začela že letos na širšem beograjskem področju graditev nove tovarne električnih in telefonskih kablov.

Še cela vrsta manjših, toda pomembnih nalog čaka našo težko kovinarsko industrijo. Toda že navedeno nam kaže dovolj jasno, kako neprecenljivega pomena je zgraditev težke industrije za nadaljnji razvoj naše države in kako daleč novidna je politika naše vlade, ko določa zgraditev težke industrije kot eno osnovnih in najpomembnejših nalog našega petletnega plana.

Inž. Boris Prikril.

Naj živi močna in zmagonasna bratska skupnost enakopravnih narodov FLR Jugoslavije!

Izpolnjevanje Titove petletke pomeni nadaljevanje borbe za dokončno združenje vseh Slovencev v matični Jugoslaviji!

Tudi primorska mladina sodeluje pri gradnji proge Samac—Sarajevo

Petindvajset let fašističnega zatiranja in mučenja

Edvard Kardelj:

Julijska krajina po prvi svetovni vojni

Najtežje razdobje za slovansko prebivalstvo Julijske Krajine se je začelo po prvi svetovni vojni, ko je to pokrajino dobila Italija. Vse slovanske in hrvatske šole so postopoma zapirali. V tej zvezi se moramo spomniti, da je bilo leta 1913 v Julijski krajini 448 slovenskih in hrvatskih osnovnih in deset srednjih šol. Italijani so ukinili celo verski pouk v materinskem jeziku. Vsi slovenski in hrvatski uradniki so bili odpušteni, ukinjen je bil ves tisk, prepovedana uporaba slovenskega in hrvatskega jezika v cerkvah, prepovedano prepevanje slovenskih in hrvatskih pesmi, poitalijančeni so bili slovenski in hrvatski priimki, likvidirane so bile zadruge ter druge slovanske in hrvatske gospodarske organizacije itd. Vrh tega so Italijanske oblasti v razdobju poslednjih 25 let izvajale strašen teror, ubijale, zapirale, pretepele slovansko prebivalstvo in ga zapirale v koncentracijske taborišča. Leta 1926 je bilo ustanovljeno posebno sodišče za sojenje Slovencev in Hrvatov, ki so se upirali politiki nasilja, katero so izvajali italijanski osvajači. Iz notranjosti Italije so vozili italijanske uradnike in naseljence z namenom, da bi pokrajina čimprej dobila italijanski značaj. Najmanj 100–150.000 italijanskih naseljencev se je po letu 1918 priselilo iz Italije v Julijsko krajino. Stremeli so za tem, da bi se popolnoma preprečila vsaka možnost za razvijanje slovanske in hrvatske inteligence. Poglejmo, kaj je goriški pretek, neki Donpieri, eden izmed odgovor-

nih za izvajanje te raznarodovalne politike, pisal leta 1930 v svojem poročilu Mussoliniju:

„Kar se tiče šol,“ je pisal, „vztrajam pri tem, da bi napravili politično napako, če bi ohranili gimnazijo v Tolminu, medtem ko ne bi bilo nikakršne škode, če bi dovolili Slovence, da se poslužujejo 60 brezplačnih mest v dveh študentskih domovih „Dante Alighieri“ v Tolminu in „Frank Skodnik“ v Gorici, kajti našim nacionalnim interesom bi popolnoma nasprotovalo, če bi z umetnimi sredstvi podpirali naraščanje slovenske družbenega razreda, ki ima dobro izobrazbo.“

Zastavil sem si nalogo, da na zvišen način pridobim obe goriški bogoslovji, ki sta tako prvo kakor drugo slovenski oporišči, in prizadeval sem si, da spremenim franciskane v sovražnike slovanske duhovščine. Slovenskega vprašanja ni mogoče rešiti ne z besedami, ne z uporabo policijskih metod, kajti v dobi miru nihče ne namerava zapustiti ozemlja. Če hočemo rešiti to vprašanje, ne da bi povzročili močan narodni odpor Slovencev, moramo uporabiti primerna sredstva. Z določeno vsoto denarja, ki bi nam bila vsako leto zagotovljena v državnem proračunu v porabo, bi bilo mogoče izvesti neizbežno akcijo, s katero bi vsaj delno usmerili slovensko mladino k duhovnemu življenju domovine, odrasle in starce bi prepustili njihovi usodi.“

Navedeni izvlečki iz fašističnega arhiva so objavljeni v italijanskem tisku.

Spomenik Bidovcu, Marušiču, Milošu in Valenčiču v Bazovici.

France Bevč:

Ne bomo jih pozabili

Kadar koli je padel kdo izmed naših dragih borcev za svobodo, se nam je od bolelosti stisnilo srce. In vsakokrat smo prisegali ob njihovih grobovih, da bomo nadaljevali in dovršili njihovo započeto delo. To smo bili dolžni sebi in njihovim mladim, nesebično darovanim življenjem. Njihova kri ni smela biti zastoj prelita. In vsakokrat je bil v naših dušah živ občutek, da niso mrtvi, ampak da so s svojo žrtvijo zaživele večno življenje. In so ga zaživele v resnici. V dnevi borbe so hodili v naših mislih pred nami kot vzorniki in nam vlivali moči za vztrajanje. Tudi v zmagi in v miru ne bodo nikoli zatopili v pozabo in se bodo zmeraj vračali med nas.

In se vračajo drug za drugim. Vladimir Gortan, štirje iz Bazovice in vmes še mnogi. Brdsko narje je ob spominu nanje, toda v tej brdskosti jih ovijamo v spoštovanje kot v cvetje in se jim klanjamo polni hvaležnosti in ponosa. Zdaj se jih vrača pet, ki jih nismo in jih ne bomo nikoli pozabili: Pino Tomazič, Simon Kos, Ivan Vadal, Ivan Ivančič in Viko Bobek. Ti sinovi vseh strani Slovenskega Primorja se ne vračajo le v objem naše hvaležnosti, ampak se tudi njihovi zemski ostanki povračajo v naše kraje. Fašisti, ki v svojem zločinstvu niso poznali spoštovanja niti pred smrtjo, so hoteli zabrisati sled za njihovimi trupli, da bi preprečili vsak zunanji izraz naše ljubezni do njih in naše hvaležnosti za njihovo žrtve. Svoboda nam jih je zopet vrnila. Tu so zdaj, med nami, da bodo počivali v prsti rodne zemlje, iz katere so izšli.

Takrat, ko smo pogumni stali pred strogo, krvavo sodbo, se je črn mrak spenjal nad našo domovino. Fašizem, to dete laži in krivice, je slavil zmagošlavje in grozil, da ves svet zagrne v svojo temo. Jugoslavija je bila pogazena in razkosana, nad njenimi gora-

mi in dolinami je širilo svoje peroti izdajstvo, smrt in razdejanje. Naša ožja domovina ni še nikoli doživljala tako črne grobe kot takrat. V nekaterih trenutkih se je zdelo, da so z vedno pokopani vsi svetli upi, ki so s pogumom pojili srca najboljših sinov naše preteklosti in sedanjosti.

Kdo je takrat pričakoval usmiljenja? Nasilje je bilo pijano od uspehov in se je valjalo v krvi. Fašizem v svoji slepoti ni pomislil, da s kruto sodbo pred vsem svetom razkazuje svojo goloto in našo odločno voljo po svobodi. Zasedal je samo en cilj: hotel je streti upornost primorskega ljudstva. Strl ga ni, ampak je prilil olja v ogenj.

Ze takrat so se kazala znamenja na obzorju, ki so napovedovala prej neslutene junaške podvige našega naroda in njegovo končno zmago. Ze je bila oživila Osvobodilna fronta, ki je ponesla iskro upora med ljudstvo. Prvi partizanski strel so okupatorju dokazali našo voljo do življenja. Ti strel so odmevali tudi v tesne, temne celice in jetnikom, ki so čakali sodbe, razžareli oči: »Saj nismo sami! Saj je ves narod za nami!« Pevajoč nam sledi po poti, ki pelje svobodi in narocje.

Niso bili le iz različnih koncev, ki so stali takrat pred sodniki, ne samo iz različnih slojev, tudi njihovi pogledi na življenje in njegove probleme niso bili enaki. Toda ena je nesporno: vsi so goreče ljubili svojo domovino in so bili pripravljeni se boriti in umreti za njeno svobodo in srečnejšo bodočnost. Da so živeli, bi bili stali v isti vrsti z ostalimi našimi borci iz velikih dni splošne narodne vstaje. Tako kot so ves čas borbe hodili pred nami in nam kazali naš veliki cilj.

Ali ste brali predsmrtna pisma Pina Tomaziča in Simona Kosa? Preberite jih! Taka pisma v starih trenutkih lahko napišejo le velikani po duši. Kdor bi imel le senco dvoma v nji-

France Bevč:

Kulturno delo med borbo in po osvoboditvi

Primorski Slovenci smo se pred prvo svetovno vojno ponašali z močno razvitim kulturnim življenjem. Takrat je bila Primorska odjemalec dobre tretjine slovenskih knjig in revij. Tudi pri nas je izšlo nekatero pomembno delo in nismo bili brez revij, da ne omenjam političnih listov. V Gorici, kjer se je pravkar začelo slovensko srednješolsko življenje, je takrat živel mnogo vidnih intelektualcev. V Trstu smo imeli gledališče, ki je gojilo dramo in opero na umetniški višini. V Trstu prav tako kot v Gorici je cvetelo glasbeno življenje, razvijala se je tudi upodabljajoča umetnost. Ljudska prosveta je malokje zajela tako široke množice kot pri nas, saj so — v skladu s takratnimi političnimi razmerami — v mnogih vaseh delovali po dve, ponekod tudi tri prosvetna društva. Na šolskem področju smo si bili pravkar priborili prvo slovensko gimnazijo in prvo slovensko učiteljsko v Gorici.

Vzpon našega kulturnega življenja je šel strmo navzgor in kdo ve, kakšno častno višino bi bil do danes dosegel, da ni bil razvoj nasilno pretrgan. Komaj dvajset let tujega gospostva je bilo treba, da smo bili do kraja oropani šole, društva, listov, knjig, kulturnih ustanov — ostal je samo spomin na to, stali smo pred grozno praznoto. Celotni jezik — to orodje, s katerim se v glavnem gradi vsaka narodna kultura — so nam končno prepovedovali.

Ob začetku druge svetovne vojne smo stali v kulturnem pogledu goli, bolj goli, kot smo bil v dobi narodnega prebujenja, ko so se naše široke množice prvič zavedale, da so slovenskega rodu. Goli na zunaj, a na notranj, v naši zavesti, zakaj naše kulturne tradicije nam niso mogli ne ubiti ne zabrisati. Naša narodna zavest se je še stopnjevala, kakor se je stopnjeval naš odpor proti zatiranju ob vsaki novi krivici. V žepi po kulturi, ki je bila neutrušena, smo se pogosto zatekali v podzemlje, gojili smo jo zatiralcu v kljub nasilju, med štirimi stenami. Živo smo verovali v dan, ko homo lahko nadaljevali tam, kjer smo prej nehali.

Kjer smo prej nehali? To ni točno. Na vseh področjih smo morali začeti graditi znova, iz temelja, na razvalinah naprov celega stoletja. Delo nam je sedveda neznanstvo olajševala duhovna povezanost s preteklostjo, ki ves čas ni bila pretrgana. Vsak primorski človek se je zavedal, da se ne bori samo za izboljšanje socialnega položaja in za narodno svobodo, ampak tudi za svojo kulturo.

Igo Gruden:

Bazoviškim žrtvam

Mi vsi smo ljubili to zemljo vpijočo od sinjega morja do snežnih gor, od notranjskih hribov po Krasu, čez Sočo nosili smo vero v pravičnost bodočih vseh zemelj, vseh ljudstev teptanih svetla.

Nasilna pregnanstva, zapori in ječe nam niso uklonile, zlomile duha, ljubezni skalile do zemlje trpeče, besede umorile, ki mati ljubeče, jo pela otroku je v letih gorja.

Pod zemljo kopali smo rove temne minerijske bodočnosti vsega svetla: ko dneve živeli smo suženjsko mračne, se trgalo k nam izpod zore oblačne je v burji mrtvaško ihtenje zvoná.

Grobove smo naše nad Trstom iskali v dolinah, pod bori, v tišinah ograd: o, niste zaman o Bazovici nam pali, ki uporniško kri za svobodo ste dali, za nas žrtvovali žoljenja pomlad.

Marušič in Bidovec, združena brata z Valenčičem, Milošem v mraku krivice: so v sonce odprla se narodu vrata, ko srca so naša vseh upov bogata, poslala soj zadnji mu borbeni klic.

V odpornem smu gnevu molče jekleneli, se v boj razplamteli kot v bližini vihar; ko težke okove smo sami si sneli, za bridko gorje in trpljenje smo želi le pčlin grenkob, razočaranj, prevar.

Mar gluh je ves svet za to zemljo vpijočo, ki s srčno krojjo smo škropili ji tla? Od sinjega morja po Krasu, čez Sočo se nosimo pero v pravičnost bodočih vseh zemelj, vseh ljudstev teptanih svetla.

hovo resnično veličino, bi mu morala ob teh pričah skopneti. Vsak narod mora biti ponosen na take sinove.

In mi smo ponosni nanje. Pino Tomazič, Simon Kos, Ivan Vadal, Ivan Ivančič, Viko Bobek! Pozdravljeni v domači zemlji! Odpeljali so vas v temi suženjstva, a se vrčate v zarji svobode, za katero ste tudi vi darovali največ, kar ste imeli: svoja mlada življenja. V tem trenutku moramo izreči eno samo besedo: Hvala! Hvala vam stotera! Vaši veliki dolžniki smo. In kot plačilo za vašo žrtve ne zadostuje, da vas obispamo z izrazi hvaležnosti in spoštovanja. To bi bilo samo zrnje povračila. Obljubljamo vam, da bomo do konca izgradili in očuvali našo mlado svobodo in demokratične pravice. To bomo storili!

In tedaj nam bo lahko in veselo pri srcu, ko bomo obiskovali vaše nove grobove.

In jo je, ne da bi čakal konca vojne, zopet ustvarjal povsod tam, kjer so bili z uspehom našega orožja ustvarjeni pogoji za to.

Vzniknili so prvi ilegalni listi. Bilo je ganljivo, kako so že redki izvodi »Delca« in »Slovenskega poročevalca« šli iz rok v roke, iz hiše v hišo, iz vasi v vasi. Včasih že docela izlizani, skoraj nečitljivi, vendar jih nihče ni zavrgel. Takrat okupator ni delal zaprek prodanemu slovenskemu tisku in ljubljane, ponekod ga je celo vsiljeval. Toda ljudstvo, ki je dobro znalo ločiti, kaj je slovensko le po besedi in ne po duhu, je ta tisk odklanjalo kot tujo, protinardno propagando. Pozdravilo pa je »Primorskega poročevalca«, ki mu je kazal edino pravo pot v bodočnost.

Dnevi po zlomu Italije so pričevali, koliko je bilo pri nas le pritajenega, nikakor za vedno in do konca izbrisane. Od kod se je bila iznenada vzela slovenska pesem, ne samo narodna, ampak tudi umetna, ki je takrat preplavila vse primorske gore in doline? Od kod so prišle slovenske knjige, ki so zopet romale iz rok v roke? Pesmi in knjige so negovane, skrite in čuvane čakale lepše prihodnosti. Ze v tem je dokaz globoke vere primorskih Slovencev v zopetno vstajenje. Kakor okupatorjevo divjanje ni moglo zlomiti oboroženega upora, tako tudi ni moglo preprečiti novega zagona v obnovi kulturnega življenja. Med krvavim bojem in med domovi v plamenih so se obnovljale slovenske šole, se ustanovljala prosvetna društva, rastle novi listi in celo kulturne ustanove.

Vsi, ki so pri tem soustvarjali, se z radostjo in ponosom spominjajo tistih dni. Samotna hiša nad Dolenjo Tribuš, dlje časa sedež primorskega osvobodilnega gibanja, je bila priča uresničitve nekatere pobude. Treba je bilo vreči med ljudi partizansko besedo, jih poučiti o vseh aktualnih vprašanjih, dati navodila in smernice, jih navdušiti za borbo in za vztrajanje. V tesni kamri so se vršile seje, vsakdo izmed nas je sprejel nalogo, kaj naj napiše za prihodno številko »Primorskega poročevalca«. Krog sotrudnikov je bil takrat še ozek: Vilfan, Bebler, Danilo Lokar (Vid Dobrin), Srebrnič in podpisani. Napisane članke smo prebrali in razpravljali o njih, ako je bilo potrebno, smo jih tudi popravili. Zavedali smo se odgovornosti, hkrati je bilo to delo za marsikaterega izmed nas globoka politična šola. Redkim je znano, koliko truda je v danih okoliščinah stala vsaka številka, ekoli koliko nevarnosti je šla preden je prišla bralcem v roke. Na pisalni stroj razmnožene rokopise so odnesli kurirji v ciklostipske tehnike, ki so bile razsejane po vsej Primorski. Vsaka tehnika, katerih večina je bila v nezdružljivih podzemskih bunkerih, je list razmnoževala za svoje okrožje in ga razpošiljala v vasi akoli zasede in sovražnikove postojanke. Koliko tihega junaštva je to terjalo, ve samo ta, ki je to doživljal. Videl sem liste, ki so bili napolnjeni s krvjo, a so vendar prišli na mesto.

Splošno mnenje, da je »Primorski poročevalca« pretežno pisan za preprosto ljudstvo, je rodilo »Primorski Kmečki glas«. Ta je po zgledu »Kmečkega glasa«, ki je izhajal na osvobojenem ozemlju ostale Slovenije, podal vse pereče probleme v poljudni obliki in se je dotikal tudi lokalnih kmečkih vprašanj. Mladinska organizacija, ki je zavzemala pri nas vedno večji razmah, je izdajala kot svoje glasilo mesečnik »Mladi puntar«, ki se je po svoji vsebini in vnani obliki približeval reviji. Isto lahko trdimo tudi o mesečniku »Slovenec«, glasilo primorskega žentstva, ki je odigralo v naši osvobodilni borbi vidno vlogo. Oba lista sta imela številne sotrudnike tudi na deželi. Značilno za žepo po kulturi v primorskem človeku je bilo dejstvo, da je bilo med prispevki obilo leposlovja, tako v vezani besedi kot v prozi.

Po zlomu Italije so bile obnovljene slovenske šole. Zelja po pouku v materinskem jeziku je bila tako velika, da smo kljub vsem težavam imeli okoli novega leta 1944 v Slovenskem Primorju že okoli tristo šol. Pouk se je vršil po nekod celo v sovražnikovih postojankah, sicer nas skrivaj, v majhnih skupinah otrok. Podvzel je bil celo poizkus slovenske nižje srednje šole. V mnogih krajih so se vršile večerne tečaje, na katerih je posebno mladina izpopolnjevala znanje slovensčine. Prebivalstvo je razen v redkih primerih odločno odklanjalo slovenske šole v protinardnem duhu, ki jih je vsiljeval okupator. Tako prebivalstvo kot učitelstvo se je držalo navodil in smernic Pokrajinskega odbora Osvobodilne fronte. Ustanovljali so se rodiljski sveti. Šole so bile nadzorovane po pokrajinskem šolskem nadzorniku in po okrajnih šolskih nadzornikih, ki so bili obenem svetovalci in učitelji pomožnih, strokovno neizolanih učnih moči. Te so prejemale pouk in navodila tudi iz »Učiteljskega lista«, ki je bil ustanovljen v ta namen, hkrati pa so se vršile učiteljske konference in kratki učiteljski tečaji. Občutno pomanjkanje šolskih knjig je za silo težil mladinski mesečnik »Mladina«, za večerne tečaje pa so izhajali posebni smopci s primernim čitvom. Kot priročnik za učitelje brez strokovne izobrazbe je izšla kratka slovenska slovnica, kratke slovenske pravopisa in kratka zgodovina slovenskega naroda. Te drobne, danes skoraj pozabljene knjižice so bile takrat izrednega pomena.

Istočasno kot šolstvo in prav tako bohotno se je takrat razrastla tudi ljudska prosveta. Kamoli koli so prišle naše ednice, se je vršil miting s političnim govorom, petjem in deklaracijami. Po vseh vaseh osvobojenega ozemlja je posebno mladina gojila petje, deklaracije in igro ter je prirejala vsaj po eno kulturno prireditev na leto, ponekod tudi po več. Da se vzgoji nov kader pevovodij, sta Pokrajinski narodno-osvobodilni odbor in

Agitprop IX. korpusa organizirala več uspešnih pevovodskih tečajev. Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte je poleg tega izdal vrsto priročnikov kot pomoček za kulturne prireditve. Izhajale so zbirke igrice, daleč zbirke partizanskih pesmic, katerih naklada ni bila nikoli dovolj visoka. Za recitacijo so nudile primerno gradivo kratke antologije in slovenskega pesništva, izhajale so tudi nove kompozicije. Za stoletnici rojstev pisatelja Josipa Jurčiča in pesnika Simona Gregorčiča so izšli izbori iz njihovih del s članki in primernimi gradivom za njuno proslavo. Podobna izdaja je dala tudi pobudo za proslavo stoletnice Prešernove »Zdravljice«. Po vsej Primorski je šel val proslav, ki so imele kulturne pomen, naša ljudska prosveta je praznovala svoje novo vstajenje.

V poletju 1944 je »Partizanski dnevnik«, ki ga je dotlej izdajala XXX. divizija, postal glasilo Osvobodilne fronte za Primorsko in Gorenjsko. Sprva je bil ciklostiran, a ga je kmalu nato začela tiskati nova tiskarna Slovenija v 7000 izvodih. S tem sta prenehala »Primorski poročevalca« in »Primorski Kmečki glas«, ker je novi dnevnik lahko zadostil vsem potrebam. Krog sotrudnikov se je močno razširil tudi na deželo, list ni posvečal svoje pozornosti samo političnim, ampak tudi kulturnim vprašanjem. Ima za seboj častno tradicijo, ki jo nadaljuje pod spremenenim imenom v novih priklakah.

Težko je točno orisati vse delo, ki se je izvršilo med osvobodilno borbo v smislu nove pozitivne našega kulturnega življenja, nemogoče našeti vsa na videz skromna, a vendar pomembna dela, ki so takrat prihajala iz gozdov. Marsikaj bo mogoče točno ugotoviti in pribiti šele, ko bo pregledano in proučeno vse obsežno gradivo. K obnovi naše kulture so veliko doprinele tudi naše partizanske edince, posebno štab IX. korpusa. Slednjega gledališka skupina (ki sta bili sodelka celo dve in je ena uspešno gostovala v Slovenski Benečiji), je nesla lepoto slovenske besede po vsej deželi in je diletantom v vaseh nudila zgled, kakšne naj bodo kulturne prireditve. Izmed mnogih odličnih izdaj naše vojske na Primorskem naj omenim samo »Leto borbe ob Soči«, po obliki in vsebini odlično revijo »Triglavske odmeve« in mapo linorezov Doreta Klemenčiča »V imenu Kristusovih ran...« S to poslednjo je poleg mnogih ilustracij praznovala svoje novo jutro tudi naša upodabljajoča umetnost.

Ali je mogoče začrtati ostro mejo med politiko in kulturo? V onih dneh, ko je šlo za vse, prav za vse, je bil tudi vsak strel iz puške kulturno dejanje. Tembolj vsaka politična brošura, ki nam je kazala pot iz preteklosti v nove zarije. Vsaka črka, vsaka beseda je našla globok odmev med ljudstvom in je dvigala njegov kulturni nivo. Rojstvo novega kulturnega življenja pri nas se je izvršilo v gozdovih.

Rojstvo, pravim, bili so položeni le novi temelji. Po osvobojenju nas je čakalo veliko delo, da zgradimo našo kulturno zgradbo do nekdanje višine in da čimprej dohitimo, kar je bilo zamujenega. Šele tedaj se nam je do kraja odkrilo veliko opustošenje, ki ga je bil povzročil fašizem. Četudi nam je nasilje — v nasprotju s pričakovanjem zatiranja — poglobilo narodno zavest, je ponekod vzbujalo prepadeenje občutno neznanje materinsčine celega pokolenja. Treba je bilo začeti graditi na trdnih temeljih za boljšo bodočnost. Vedeli smo, kaj hočemo, toda hudo nam je primanjkovalo materialnih pogojev. Mesta in vasi so bila brez knjižnic, brez odrov, brez sledov potrebne inventarja. Skoraj vse zgradbe v večjih krajih, v katerih so imele nekdanje kulturne ustanove svoj sedež, so bile medtem prešle v tuje roke. Živo je bilo pomanjkanje kulturnih delavcev, ki so bili pred leti prisiljeni pobegniti čez mejo, a so se iz raznih vzrokov vračali le v premajhnem številu.

Težave niso bile nepremostljive, da sta ostali svobodni naši stari kulturni središči Trst in Gorica. Razkosanje dežele je pomenilo za nas tudi v kulturnem pogledu nov, težak udarec. Vsi pogoji za svoboden kulturni razmah so bili dani le na ozemlju pod Jugoslovansko vojno upravo. Zavezniška vojna uprava pa je iz političnih razlogov podpirala prizadevanje italijanskih sovinstov, da bi zavrla zopetni dvig naše kulture. Namesto da bi v imenu demokracije in človeških pravic podprla naše prizadevanje, kar bi bilo pričakovati vsaj z ozirom na naše žrtve, smo na vsak korak naleteli na nerazumevanje in nasprotovanje, ki je prav tako krivično kot boleče.

Ali smo v coni A imeli toliko in takih šol, kot smo jih potrebovali? Nikakor ne. Hkrati pa so še obstoječi šolam hoteli dati tako duhovno vsebino, da smo jo morali odklanjati. Hoteli so postaviti čim višjo pregrado med nami in ostalim delom slovenskega naroda. Ne omenjam sramotnih poizkusov siljenja slovenskih otrok v italijanske šole, ki spominjajo na fašizem. Mi se nikoli ne smemo zadovoljevati z drobtinami milosti, ampak moramo in smemo zahtevati toliko in takih šol, kot jih terja naša kulturna potreba. Vsak odstop od tega bi pomenil za nas nov korak nazaj, v dobo, ki smo jo pravkar preživeli.

Prosvetno življenje po vaseh, ki se je začelo med borbo, je dobilo trdno obliko v številnih prosvetnih društvih s knjižnicami, odri in pevskimi zbori, v katerih se udeležuje posebno mladina. Prej jih je povezovala »Prosvetna zveza«, prosvetno vodstvo, ki jim je dajalo smernice in jim nudilo tudi dejansko pomoč. Danes, v novih razmerah in mejah, deluje na Tržaškem ozemlju v istem smislu »Slovensko-hrvatska prosvetna zveza«, a na ozemlju, ki je priključeno k Italiji, »Zveza slovenskih prosvetnih društev«.

Nadaljevanje na 8. strani.

BORBA ZA OSVOBODITEV SLOVENSKEGA PRIMORJA

potem, ko je IV. armija že prekoračila stare jugoslovanske meje

I
Kratek pregled operacij IV. armije do prihoda na staro jugoslovansko mejo

Ob formiranju je dobila IV. armija med drugim tudi zgodovinsko nalogo, da osvobodi Istro in Slovensko Primorje, da osvobodi Trst, Tržič in Gorico, da prekorači Sočo in se zasledujejo sovražnika nekje združiti z našimi angleškimi tovariši iz VIII. armije. Pri določanju sestave IV. armije sta bila vključena vanjo tudi VII. in IX. Slovenski korpus. Za nas je bila vključena IX. korpusa v IV. armijo velikega pomena.

Potem ko smo dobili nalog, načrt in direktive tovariši Tita, smo storili vse ukrepe, da bi to nalogo v celoti izpolnili. V sovražnikovo zaledje smo poslali nešteto izvidniških skupin, ki so nenehoma zbiralale vse potrebne podatke. Storili smo tudi vrsto drugih ukrepov, ki so zagotavljali naglico in uspeh v operacijah.

Presenetili smo sovražnika in hitro osvobodili Lapač in Bihač, potem pa Gospič, Otočac in Senj, otoka Pag in Rab, mesti Ogulin in Sušak ter otoke Krk, Cres in Lošinj. Na tem našem zmagovitem pohodu smo osvobodili vso Liko, Hrvatsko Primorje z otoki in Gorskotranski kraj. Decela smo uničili in ujeli tri sovražne divizije, medtem ko je bila četita, t. j. 392. povsem razkropljena. Padel je tudi komandant nemške 392. divizije generalmajor Johann Michel. S prihodom na Cres, Lošinj, Sušak in staro jugoslovansko mejo smo dejansko izpolnili del, in sicer pomožni del naše naloge. Glavna naloga je šele stala pred nami.

II

Situacija ob prihodu na staro jugoslovansko mejo

Pred nami so bile velike sovražne sile, ves 97. nemški korpus, poleg tega trije samostojni SS policijski polki, 7 samostojnih nemških bataljonov, razni draževski, nedržavski, tako imenovani korpusi, več neofašističnih polkov in razna druga svojati, ki se je bila že prej natepla v Istro in Slovensko Primorje. Pred seboj smo imeli neprehodno grebene Snežnika, reko Rečino, bodečo žico, mine in betonske bunkerje na bivši jugoslovanski meji. Morali smo ne samo premagati ovire in sovražno vojsko, marveč smo morali tudi v pravem času prispeti na končne ci-

Tako so se pomikale naše brigade. V dolgih kolonah so borci prehodili vso našo domovino.

Nadaljevanje s 7. strani.

Naše prosvetno življenje se mora boriti s težavami zaradi pomanjkanja kadrov in potrebnega inventarja. Posebno v mestih se naša ljudska prosveta ne more uspešno razvijati, ker ji primanjkuje primernih prostorov in nam oblasti v tem pogledu niso pomagale, ampak so naše kulturne ustanove celo metale na cesto. Naj omenim le primer Ljudskega doma v Gorici. Slovensko narodno gledališče v Trstu, ki se je obnovilo takoj po osvoboditvi, ni bilo v Istro in komedijo na dostojni višini, še danes nima lastne dvorane. Posebno v očeh bijoč je primer edine slovenske knjižarne v Trstu, ki je bila na barbarski način in pred očmi zavezniške policije razdejana od fašistov.

V Trstu je le slovenski tisk dosegel višino, ki je doslej tam še ni imel. Poleg »Primorskega dnevnika«, glasila Osvobodilne fronte, ki nadaljuje tradicijo »Partizanskega dnevnika«, izhaja pestri »Ljudski tednik« kot družinsko čtivo, dijaški »Glas mladosti«, »Delavsko-kmečka enotnost« in mesečnik za leposlovje, gospodarska in politična vprašanja »Razglednik«. Gregorčičeva založba, ki nadaljuje tradicijo Goriške matice, izdaja leposlovje, mladinsko in praktično literaturo, predvsem pa letni književni dar: Koledar in še dve knjigi. Gorica je v tem pogledu zaostala v primeri s preteklostjo, kar je izgubila svoje široko zaledje. Tam je izhajal »Šoški tednik« kot glasilo Osvobodilne fronte, a je v novih razmerah in mejah prenehal, prišel pa je izhajati tednik »Soča« kot glasilo goriških, beneških in kanalskih Slovencev.

Po osvoboditvi se je živahno razvilo glasbeno življenje. V Gorici kot v Trstu sta bili obnovljeni Glasbeni matiči, da ne omenjam pevskih zborov po vaseh, poleg tega imamo v Gorici glasbeno šolo, v Trstu pa šolo za umetniški obrt in gledališki nastop. Nov razmah je doživela tudi slovenska upodabljajoča umetnost. Naši umetniki so priredili posamični ali skupaj z italijanskimi tovariši istega miselnosti več uspešnih razstav.

Toda medtem ko se je kulturno živ-

lje našega pohoda: v Trst, Tržič, Gorico, Tolmin, Kobarid, priti na Koroško, v celovec in Beljak. Imeli smo zares težko nalogo. Bila je toliko težja, ker je bil glavni cilj sovražnika, da bi na vsak način preprečil prodiranje IV. armije na področju Istre, Trsta in Slovenskega Primorja. In v ta namen je organiziral svoje obrambne položaje na bivši jugoslovansko-italijanski meji, uporabljajoč močne fortifikacije.

Kako izpolniti postavljeno nalogo? — smo se spraševali.

III

Ideja napada in manevra

Da bi izpolnili postavljeno nalogo, smo prišli po dolgih in hudih borbah na osnovi vsestranske proučitve situacije na tole idejo napada in manevra: Ogroziti sovražnika hkrati s probojem in dvojno obkrožitvijo od severa in juga. Idejo napada uresničiti takole:

a) Z močnim čelnim napadom na odseku Klana—Reka, ki bi bil v resnici pomožni napad, ogrozijo sovražnika s probojem, vezati glavino sovražnikovih sil.

b) Glavni napad in manever usmeriti na Delnice—Cabar—Prezid—Mašun tako, da bi prišle enote te smeri prek Snežnika na važni križišči St. Peter in Ilirska Bistrica, od koder bi uporabljajoč ta dva kraja kot bazi navale na Trst.

S tem manevrom, v kolikor bi se uspešno razvijal, naj bi prišli že v tem začetku hitro v samo zaledje sovražnika.

c) Na levem krilu obkrožiti sovražnika tako, da bi se z otokom Cres in Lošinja izkrcala pomožna manevrska skupina, ki bi pomagala obkrožiti sovražne grupacije na Reki, očistila Istro in operirala z glavnimi silami desantnega odreda v smeri Trsta.

IV

Razpored naših sil

V skladu s to idejo napada so bile razporejene sile in dodeljena ustrežna joča sredstva.

V največji tajnosti je bila organizirana glavna manevrska skupina za obkrožitev od severa (severna operativna skupina). Iz vrste vzrokov taktične in tehnične narave je formiral štab armije to operativno skupino v dva napadna ešalona. Prvi ešalon je bil formiran iz pohodnih elementov pehote, tankov in motomehaniziranih enot in

je imel nalog, da se po zavzetju St. Petra in Ilirske Bistrice brez slehernih ovinkov, brez zaščite kril in bokov prebije do Trsta.

Drugi ešalon, sestavljen iz strelskih divizij, naj bi postopoma prihajal na smer St. Peter—Trst in St. Peter—Postojna—Trst—z nalog, da zaščiti boke pohodnega ešalona.

Desantni odred, ki je skušal obkrožiti sovražnika od juga, je bil sestavljen iz strelskih divizij, mornariške

t. j. zaključila obkolitev in prodira v Trst. Enote severne operativne skupine so se sestale v Ajdovščini z enotami IX. korpusa, čigar enote so bile takrat že osvobodile to mesto.

V noč med 25. in 26. aprilom je bil izvršen desant glavnih sil južne operativne skupine na južno obalo Istre. Po izkrcanju na obalo Istre na odsek Brstač—Moščenica je začela južna operativna skupina prodirati s tremi kolonami v tri smeri.

Vseposod je ljudstvo pozdravljalo prihajajoče čete Jugoslovanske armade. Z zastavami, cvetjem, slavaloki in s pesmijo pozdravlja primorsko ljudstvo tankiste IV. armije.

pehote in mehanizirane artilerije in v to operativno skupino je bila vključena vsa naša vojna mornarica. Naloga te operativne skupine (južna operativna skupina) je bila, da se izkrcata na vzhodni obali Istre in pomaga obkrožiti reške grupacije, da očisti Istro, z glavnino pa da pomaga severni operativni skupini pri osvoboditvi mesta Trsta.

Na centralnem sektorju (reškem) smo formirali udarno operativno skupino (centralna operativna skupina), v kateri so bile elitne strelske divizije, mehanizirana artilerija in težka armijska artilerija. Naloga te operativne skupine je bila, da bi s srditimi napadi pritegnila nase glavino sovražnih sil ter s pomočjo severne in južne operativne skupine obkrožila reške sovražnikove grupacije. Poleg teh napadalnih operativnih skupin smo imeli zadostne rezerve, ki so bile pripravljene podpreti uspeh na kateri koli točki in odvrti vse morebitne neprijetnosti.

Ze pred tem sklepom in ustrežajočo razporeditvijo sil smo poslali eno divizijo po delih v sovražnikovo zaledje, da bi operirali po partizansko.

Poleg vsega tega je bila na naši strani še ena operativna prednost. V Slovenskem Primorju je bil na sektorju Komen—Idrija—Cividale IX. slovenski korpus, ki naj bi imel v okviru te operacije važno vlogo, uničujoč sovražnikove komunikacije in zavzemajoč posamezna sovražnikova oporišča.

V

Razvoj operacij

(I. faza)

Borbe na tem odseku so bile izredno hude. Na našem centralnem odseku so se vršili čez dan na obeh straneh nenehoma najhujši napadi. Naša artilerija je nenehoma tolkla sovražne položaje in gnezda odpora, sovražna artilerija, zlasti obalna (zelo močna) pa je obstreljevala naše položaje in enote. Po angažiranju sil in materiala in po srditosti napadov je lahko prišel sovražnik (pa tudi mnogi drugi) do prepričanja, da je frontalni napad na reškem sektorju naš glavni napad, in če nas bo zadržal tu, da bo preprečil izpolnitev naše končne naloge. Kako zelo je bil sovražnik ogrožen s probojem, hkrati pa preličen, je razvidno najbolj iz tega, da je šla severna skupina, ki ga je obkroževala od severa, skozi utrjeno obmejno cono pri Mašunu v napad tako rekoč brez borbe in da je desantni odred izkrcal svoje prve dele brez borbe. Tako je izpolnila naša reška operativna skupina prvi del svoje naloge, t. j. pritegnila je nase glavino sovražnikovih sil.

Držec svoje sile na centralnem odseku sovražnik ni mogel preprečiti naših severni operativni skupini, da bi ne šla skozi obmejno cono in zavzela Mašuna. Po zavzetju Mašuna je severna operativna skupina napredovala v kratkih, toda zelo srditih borbah, ter zavzela 27. aprila Ilirsko Bistrico in St. Peter. S tem je bil dosežen pogoj za nadaljnje prodiranje proti Trstu. Potem ko sta bila zavzeta Ilirska Bistrica in St. Peter, je izdal štab armije povelje, naj se prvi ešalon takoj orientira na Trst. Z odseka St. Peter—Ilirska Bistrica je nadaljeval prvi ešalon nezadržljivo prodiranje proti Trstu in 29. in 30. aprila zlomil ves sovražnikov odpor vzhodno od Trsta. 30. aprila zgodaj zjutraj pa je začel ulične borbe v Trstu samem. Ta čas ko je prvi udarni ešalon prodiral proti Trstu, ne da bi zaščitil svoje boke, so prihajale strelske divizije drugega ešalona severne operativne skupine ter začele akcijo proti severu v smeri Postojna—Rakek—Ljubljana in proti jugu v smeri Ilirska Bistrica—Reka. Tako so dale stabilnost začeti operacij in ogrožale reško grupacijo z obkrožitvijo. Tako je severna operativna skupina uspešno izpolnila svoj prvi del naloge,

Prva kolona je prodirala v smeri Pazin—Pulj z namenom, da očisti Istro. Druga kolona je prodirala v smeri Lovran—Opatija, da bi pomagala obkrožiti reško grupacijo. Tretja, t. j. glavna kolona je prodirala v smeri Buzet (Pinguente—Trst).

18. aprila je osvobodila druga kolona Opatijo in prodirala naprej proti severu, da bi se sestala z deli severne operativne skupine in tako povsem obkrožila reško grupacijo. Tretja kolona je obšla posamezna oporišča, v naskoku likvidirala Buzet (Pinguente) in prišla 30. aprila do južnih in jugovzhodnih predmestij Trsta.

Tačas je prva kolona uspešno čistila ozemlje Istre. Tako je južna operativna skupina uspešno zaključila prvi del svoje naloge.

Med temi borbami je IX. korpus izpolnjeval svojo nalogo, tako da je 30. aprila osvobodil mesto Tržič, prišel na obalo Tržaškega zaliva in dosegel severno predmestje Trsta, 1. maja pa je zavzel Gorico. Tako je IX. korpus uspešno izpolnil ustrežajoči del svoje naloge.

Kakor vidimo, se je načrt štaba IV. armije uspešno uresničeval. Zdaj je bilo treba, izkoriščajoč dosežene uspehe, operacije nadaljevati.

VI

Novi razpored sil in naloge

Za osvoboditev Trsta smo določili prvi ešalon severne operativne skupine in dele IX. korpusa.

Za osvoboditev zapadne Slovenije, tako tistega dela, ki je bil pod Italijo, kakor tudi onega, ki je bil pod Jugoslavijo, smo formirali operativno skupino, sestavljeno iz drugega ešalona severne operativne skupine in VII. Slovenskega korpusa.

Za obkrožitev reške skupine smo vzeli našo centralno operativno skupino, dele drugega ešalona severne operativne skupine in dele južne operativne skupine.

Za osvoboditev Koroške, t. j. Celovca in Beljaka, upoštevajoč vojaško situacijo, v kateri je bil takrat sovražnik, smo formirali v Ajdovščini prvi udarni odred, sestavljen iz motopohote, tankovskih enot in motorizirane artilerije.

VII

Razvoj operacij

(II. faza)

Naša tržaška operativna skupina je udarila s svojih odhodnih položajev in zlomila zunanjo obrambo Trsta. Dne 30. aprila so vdrl prvi naši oddelki v Trst in začeli ulične borbe. V mestu so sprejeli naše enote, v katerih so bili Italijani in tržaški protifašisti, v sestavi enot komande mesta Trsta, ki je bila že organizirana in je bila pod komando štaba IX. korpusa. Te enote so začele takoj ulične borbe, 1. maja je bil Trst od vseh strani povsem obkrožen. Vse za osvoboditev Trsta določene enote so bile že v mestu samem, kjer so bile najhujše ulične borbe. Te borbe v Trstu so trajale skoraj tri dni. Sovražnik ni mogel kljubovati našim napadom, bil je premagan, deloma pa se je vdal. Trst je bil povsem osvobojen, razen dveh oporišč, v katerih je bilo skupaj 140 vojakov. Dne 2. in 3. maja so likvidirale naše enote zadnje oporišče in odpor v Trstu in predmestjih. Tako je tržaška operativna skupina izpolnila nalogo, da je povsem očistila Trst nemških sil. Pri tem je ušla mnogo sovražnih vojakov in zaplenila velikanske množine vojnih potrebščin. V Trstu samem in v predmestjih je ušla 14.000 sovražnih vojakov in mnogo višjih oficirjev. Mislim, da je umestno omeniti tu, da so se hoteli nekateri angleški oficirji, ko so prišli s svojimi enotami v osvobo-

jeni Trst, pokazati pred svojimi nadrejenimi starešinami kot sodelavci v borbi za osvoboditev Trsta in tako zanesi nesporazum v nepoučeno javnost. Na mojo prošnjo je komandant XIII. korpusa general Harding pojasnil ta nesporazum in izrazil preko mene priznanje našim borcem kot edinim osvobodilcem Trsta.

V Ajdovščini formirani prvi odred je odrinil na Koroško skozi osvobojeni Tolmin in Kobarid (ti dve mesti je že pred osvoboditvijo IX. korpus). Prodirajoč po dolini Soče so dohitele naš odred severno od Kobarida anglo-ameriške motorizirane enote. Uporabljajoč vzporedne ceste, ki so jih naši vodili zelo dobro poznali, in s pomočjo domačega prebivalstva je prispel naš prvi odred po ovinkih v Celovec, kjer so že bile enote IV. slovenske operativne cone.

IX. korpus je osvobodil s silami, ki so sodelovale v borbi za osvoboditev Trsta skupaj s tankovskimi in artilerijskimi enotami IV. armije, mesti Tržič in Gorico, prekoračil Sočo in osvobodil del Furlanije, kjer se je, kakor tudi na drugih sektorjih med Sočo in Tagliamentom sestel z našimi zavezniki.

Operativna skupina, ki je imela nalogo, da osvobodi zapadno Slovenijo in pride v Avstrijo, je odrinila iz St. Petra in v hudih in srditih borbah likvidirala nemško posadko v Postojni, potem pa je prodirajoč proti severu v zelo krvavih borbah osvobodila glavno mesto Slovenije — Ljubljano. Hkrati je udaril VII. korpus iz svojih baz, likvidiral Kočevje, Ribnico in druga oporišča in skupaj z ostalimi vkrakal v Ljubljano. Po osvoboditvi Ljubljane je nadaljevala ta operativna skupina v zelo srditih borbah svoje prodiranje preko Kranja, Bleda in Jesenic, prekoračila bivšo jugoslovansko-avstrijsko mejo in se na Koroškem sestala z našimi brzinimi oddeli.

Naše operacije so bile kmalu končane. Toda na našem osvobojenem področju je bil ostal močan otok sovražne vojske. Globoko v svojem zaledju smo imeli reško sovražno grupacijo, ki je štela okrog 30.000 moč in bila zelo srdite borbe. S srditimi napadi in spretno kombinacijo se nam je posrečilo, da smo reško grupacijo povsem obkrožili. Sovražnik se ni hotel vdati, marveč se je grupiral v strnjen krog in se hotel na vsak način prebiti v Avstrijo. Borbe s to grupacijo so bile zelo srdite. Grupacija se je prebijala proti Avstriji, prehodila 15 km od Reke proti severu in znova zavzela Ilirsko Bistrico. V petdnevnih borbah, v katerih smo uničili okrog 10.000 sovražnih vojakov, smo prisilili to skupino, da je kapitulirala pred splošno kapitulacijo Nemčije. Pri tem smo ujeli štab 97. armijskega korpusa s komandantom generalom planinskih čet Küblerjem na čelu, kakor tudi štaba 198. in 237. divizije z njunima komandantoma. V naše roke je prišel velikanski vojni plen, med drugim tudi 16.000 ujetnikov.

Z likvidacijo reške skupine je bilo osvobodeno vse področje Istre in Slovenskega Primorja. Samo v vojnem pristanišču Pulju se je še držala nemška skupina, ki je štela okrog 2500 vojakov in mornarjev. Po dvodnevnih borbah je kapitulirala tudi ta skupina.

Iz teh pojasnil lahko vidimo, da so enote IV. armije z lastnimi silami pod vrhovnim vodstvom maršala Tita v celoti izpolnile svojo nalogo — osvobodile so Istro in Slovensko Primorje z mesti Trstom, Tržičem in Gorico. Zal po tako sijajnih zmagah in uspehih nismo imeli priložnosti, da bi se bili veselili zmage. Potegnjene so bile različne črte (demarkacijske črte), proti mednarodnim predpisom smo morali zapustiti ozemlje, ki smo ga bili zavzeli, uničujoč in zasledujoč nemško vojsko. Nam so odrekli našo okupacijsko pravico in prav tako nam izpodbijajo naše upravičene zahteve. Toda mi zelo dobro vemo, kje so naše meje in kje je treba potegniti črto.

Naše meje so zaščitane z našim ljudstvom, našo krvjo in žrtvami, ki smo jih dali za uničenje nemškega in italijanskega fašizma. Mi nismo osvajači, toda tisto, kar nam gre in kar je naše, moramo dobiti!

Operacije IV. armije se po zavzetju Sušaka in Reke v vsej naglici razvijajo preko Istre v smeri Trsta. Tu se je na ozkem prostoru zbralo mnogo sovražnih enot, katere naši jurišci z junaškimi podvigi prisilijo k predaji.

SKOZI BORBE IN TRPLJENJE K SVOBODI

Jaka Avšič:

Pred kapitulacijo Italije

Poleti 1943. leta, po zmagovitih pohodih v Slovenski Benečiji in Režiji, sta se obe Primorski brigadi, Gradnikova in Gregorčičeva, premaknili na levo obalo reke Soče, kjer sta služili kot opora takratnemu osvobojenemu ozemlju, ki je segalo od Trente do Trnovskega gozda, kjer se je potem povezovalo z ozemljem Nanosa. Skoraj vse vasi in naseljena mesta na tem teritoriju so imela svoje narodno osvobodilne odbore s političnimi in gospodarskimi funkcijami in oboroženo narodno zaščito. Politična zavest ljudstva je naraščala v žarki plamen želje za dokončno osvoboditve vsega Primorja. Požrtvovalnost se je stopnjevala: v operativne enice so se stalno prijavljali novi borci, ki so goreli od ljubezni do svobode in za svojo rodno grudo, pripravljeni na prenašanje vseh naporov in na žrtvovanje življenja. To so bili v pravem smislu besede proletarci, delavci in kmetje, ki so pogin v borbi za evobodo in boljše bodočnost smatrali za čast in naravnost iskali priložnosti za junaška dela na škodo sovražniku, brez najmanjšega obzira za svoje življenje. Čim večja je bila nevarnost in čim večje je bilo tveganje, toliko več je bilo junaških dejanj. Najmilejša snov razgovorov v brigadnih četah je bila o uničevanju fašističnega sovražnika. Vedno bolj so vlekli primeri hrabrosti. V raznih napadih, ki so jih partizani izvedli, je vedno bolj rastla fantazija in načrti, kje bi se dalo še kaj koristnega napraviti. Vsak je smel pripovedovati veliko primerov in to najbolj podrobno, n. pr.: natanko, kako je tov. Silva sama nedavno skočila v italijanski bunker, v vsaki roki po eno pištolo in prisilila petnajst vojakov, da so ji položili puške v roke, ki jih je nato mirno odnesla pred nosom od strahu odreženim fašistom; kako so trije partizani iz Cerkna minirali velik vlak v dolini Bace, pobili na mestu 25 sovražnikovih vojakov in kvesturinov ter oborožili celo četo, kako so narodni zaščitniki iz Trebuše z eno strojnico z dobro postavljenim zasedom na cesti zaplenili material dveh kamionov hrane, razstreliva in obleke, kako se je Jože, mitraljezec Vipavske čete, priplazil za hrbet italijanskemu bataljonu in ga z rafalom na 20 metrov tako prestrašil, da je z mulami, municijo in hrano vse drlo v beg in je od samega strahu in nereda obležalo nekaj vojakov na mestu, neračunajoč one, ki so padli od naše strojnice. Mnogo podobnih primerov so pripovedovali s prav natanim opisom mesta in ljudi, kar je vivalo še večji pogum in ustvarjalo občudovanje resnično hrabrih borcev in legendarno avtoriteto. Iz teh slavnih borcev so postajali tedanji vodniki in komandirji in vee vodili borbeni kader, to so bili ljudje, ki so se odlikovali po hrabrosti pa tudi po razumu.

Se mnogo drugega je ustvarjalo nepremagljivost naših brigad, sestavljenih iz ljudi, katerih vsak je že pred vstopom v nje nekajkrat tvegal življenje, pa naj bo to pri zbiranju in prenašanju orožja za Narodno osvobodilno vojsko in Partizanske odrede med karabinjerji, fašisti, policijo in italijanskim vojaštvom ali pri sabotažnih dejanjih, kjer so gledali smrti v oči ali pa tvegali mučenje in počasno umiranje po taboriščih. Mnogi so prihajali naravnost iz italijanskih vojaških enic kot njihovi dezertjerji, kjer se je vsak zase razvil v upornika, se po najrazličnejših dogodivščinah pretolkel skozi zastraženo prifrontno ozemlje ali pa celo Italijo v svoji domači kraj in svojo elovensko vojsko. To so bili prepričani in prekaljeni borci za narodno in politično svobodo že pred vstopom. Življenje se dobrovoljno ne izpostavlja smrti nevarnosti brez globokega notranjega prepričanja in plemenitih osebnih lastnosti. Samo velike ideje se zde vredne žrtvovanja samega sebe in samo takšne ideje morejo zbrati fanatične predane apostole, kakor so bili partizani. To so lahko samo napredne ideje in zato morejo prej ali slej samo te ideje zmagati. So lahko začasni porazi tu in tam, so lahko tudi nepravilni postopki sicer predanih ljudi; ali ideja sama kljub odporu ponovno zbere ljudi, pridobiva nove in zmaga. To so ideje, ki razglašajo načine, ki vodijo k poboljšanju življenja in človeški razum, kadar se mu postavi dilema, izbere boljše, razumljivejše pot k ostvaritvi popolnejših pogojev življenja, k napredku. Tako so si, kar je človeštvo, utirale pot vse nove napredne misli in na kraju zavladale vsemu človeštvu. Tako je v tehniki, tako je v go-

spodarstvu, tako je v političnem urejanju. Edino vprašanje časa je, ki je odvisno od spoznavanja ljudi, skupno z njihovimi slabimi lastnostmi in vrlinami.

Zatirani ljudje in celi narodi navadno prej spoznajo pravo pot k napredku, ker so prisiljeni v to, saj so v verigah zatiranja, ki jih nova ideja obeta razbiti v njihovo korist. Tam, kjer je zatiranih več kot izkoriščevalcev, se morajo ustvariti pogoji za osvoboditve. Kdo more trditi, da slovensko ljudstvo na Primorskem ni bilo zatirano! Tudi delovno ljudstvo italijanske narodnosti je že takrat začelo spoznavati svoj položaj in dalo najboljši dokaz temu pri porazu italijanskega fašizma, ko je trumoma prihajalo v partizanske voje enice. Proglasi AVNOJ-a so izvršili proklamacije ideje, ki so bile že sprejete in že prej postale bojno geslo ljudstva, za katere je bilo že žrtvovanih nešteto življenj.

Prežeto s čvrsto voljo za zmago je primorsko ljudstvo zbralo takšno vojsko, ki je bila strah in trepet fašističnemu sovražniku.

Obe italijanski operativni diviziji, ki sta vodili borbo proti partizanom v Slovenski Benečiji spomladi 1943. leta, sta od udarcev, ki sta jih dobili, postali neoposobni za nadaljnje akcije in bili potegnjeni nazaj z bojišča. Čez leto sta zato naši brigadi na levi obali Soče vodili borbo samo z lokalnimi italijanskimi enotami, ki so bile stacionirane v utrjenih mestih ob Soči. Kraljevska Italija se ni smatrala za dovolj močno, da bi obdržala državni teritorij na levi obali Soče in je kapitulirala pred partizani, omejujči se samo na neke glavne neobhodno potrebne komunikacije. Partizani smo v tem času tudi že imeli zračne zveze z zavezniki vojskami in aerodrome za sprejemanje opreme in orožja. Banjska planota, kot eno takšnih mest, je bila vedno v pripravljenosti za zračni promet in posebej za to odrejeno posadko. Čim bolj je italijanska moč pešala, toliko večji strah je vladal med njihovo buržoazijo pred partizani in njihovim vplivom na italijansko ljudstvo. Takrat jim je uspelo napraviti nekaj močnejših vpadov na naše ozemlje iz utrjenih mest, v katere so se takoj nato morali umakniti pod neprestanimi udarci naše vojske. Nekolikokrat smo jih morali pustiti globoko v naše ozemlje, da bi jim prizadejali daljše, trajajoče in s tem večje izgube.

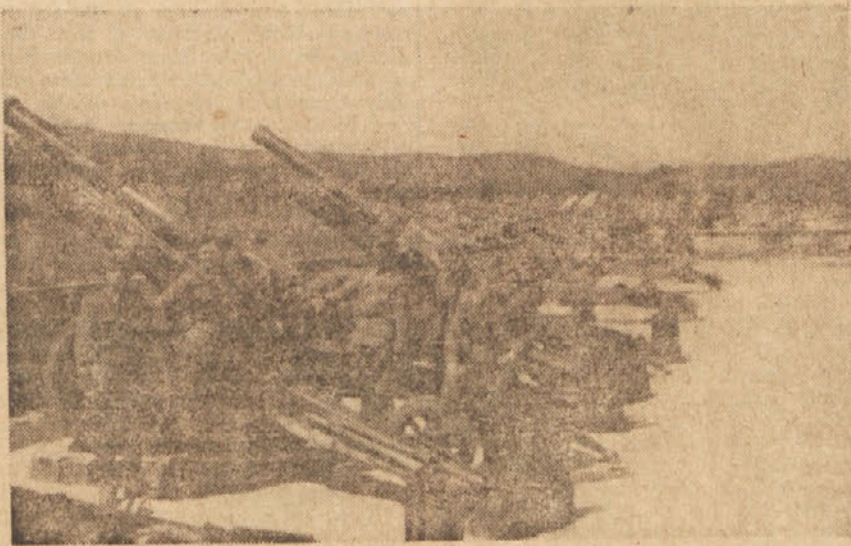
V začetku meseca julija se je tako Gradnikova brigada razporedila na cellem masivu Krna in vršila izizvalne napade na obe, takrat dobro utrjeni in močno zasedeni postojanki Kobarid in Tolmin, ki ležita ob obeh vznožjih tega masiva. V naše območje so bile vključene tudi vse vasi na levi obali Soče med tema mestoma, posebno Vrsno, Kamno, Volarji, Drežnica, vas Krn, tako da je bila zveza med sovražnikovimi postojankami ogrožena, a italijanska vojska zaprta v samo omrežje postojank. Med alpini in fašisti je vladal takrat paničen strah. Komanda se je prizadevala na vse načine, da bi popravila to stanje, boječ se našega glavnega napada na postojanke in njihovega popolnega uničenja. Naši obveščevalci iz postojank so nam prinašali poročila o prizadevanjih komande, da bi se odporna moč vojaštva dvignila in obdržala. Iz drugih primorskih garnizij so nabirali vojaštvo in tako napolnili in povečali število ter orožje do največje stopnje. Poročila so govorila o pripravljanju napada na Gradnikovo brigado, ki je v tem času bila razporejena na samem Krnu. Številčno razmerje 1:5 v korist Italijanov. Odlična prilika za naše borce, da izkoristijo dobro preglednost z višinskih strmih pobočij, gozdnih obronkov, kraških jam in skalnatih reber, ter z dobro uporabo svojega orožja, dobrim poznanjem zemljišča in večim premikanjem in obkoljevanjem sovražnikovih skupin temu prizadejajo težke izgube in ga tako popolnoma potisnejo v svoje postojanke v strahu in trepetu za ostala življenja.

Krn, ponos in stražar Slovenske Goriske, vstaja iz same doline Soče, se dviguje v nekoliko širokih, s polji in gozdovi posejanih zelenih stopnicah, preide proti vrhu v sivo skalno zobovje, ki v romantični lepoti tekmuje z velikani Triglavskega gorovja, s katerimi drži lepo prehodno zvezo čez Bogatin in gleda proti jugu čez Matajur in Brda na Tržaški zaliv. V samih zgornjih plasteh Krnskega gorovja smo imeli takrat par-

tizani neusahljiv vir vsakovrstnega razstreliva in skladišče vojnega materiala, ki je ostal ohranjen po kavernah v hermetično zaprtih posodah in minkih zrnih še iz časov prve svetovne vojne. S kavernami, galerijami in podzemeljskimi jaski so gornje skalne plasti izvrtane kot mravlišče v podzemlju, kjer se je pred 30 leti vršila ena najbolj trdovratnih in krvavih minkih vojn med Italijo in Avstro-Ogreko monarhijo. Te stare zaloge razstreliva so primorski partizani prenašali na vse kraje bojišča za napadalne in sabotažne akcije — tja na železniško progo v dolini Taljamenta, v Kanalsko dolino, rabeljske svinčene rudnike, idrijske rudnike živega srebra na proge, mostove, železniške predore na meji Jugoslavije in Italije, v tovarne, elektrarne in skladišča postojank, povod, kjer je bilo potrebno uničevati sovražnikov vojaški potencial. Koliko življenjskih nevarnosti in tveganjih žrtev samo pri prenosih tega materiala po potih skozi sovražnikove zasede. Pomoč vsega ljudstva, popolna sloga v tej gigantski borbi in iniciativnost vsakega poseameznika je ustvarila iz goreče ljubezni do svobode čudovita junaška dela. Primorsko ljudstvo je dalo izredno bogat krvavi doprinos v borbi Zedimjenih narodov proti fašistični kugi.

Bolje izvežbani in oboroženi fašisti na eni strani in izredna osebna hrabrost in spretnost partizanov na drugi, so 6. julija stopili v odprti boj Gradnikove brigade in oba garnizona tolminski in kobarški. Še pred svitom dneva so začeli bobneti gorski topovi in treskati minometalci po vzhodnih in zahodnih pobočjih Krna. Začetni uspeh je bil na strani alpincev, ker jim je uspelo približati se pod okriljem mraka prav pod naše položaje. Gradnikova brigada je imela tri bataljone, katerih eden je operiral na tolminsko stran in dva na pobočjih, ležečih proti Kobaridu. Vsaka grupa je imela svojo rezervo in manevrirala po globini svoje operativne smeri od postojank nam bližje ležečih položajev proti centralnim vrhovom Krna. Ambulanta in kuhinje pri malem jezeru. Zveze s signali in kurirji. Celokupen razpored postavljen v predvidevanju sovražnikove številčne premoči, da se bo borba morala voditi ves dan na tem območju in da je glavni namen zadati čim večje udarce sovražnikovim živi sili.

Sovražnik je napadel na obeh straneh istočasno. Naši prednji položaji na kobarški strani, kjer je teren enostavnejši in kjer se je borba začela bližje centralnemu masivu, so okrog 5. ure zjutraj bili že v največjem ognju strojnic, minometov in pušk z obeh strani. Na tolminski strani je tudi kmalu potem naš prednji položaj bil v ognju strojnic in pušk tako, da smo se morali prav zgodaj potegniti nazaj na glavne položaje, ki jih tvorijo sam najvišji del Krna. Ker je tudi sovražnikova postojanka bila dobro zasedena, smo bili v popolnoma obkoljenem obroču, ki so ga na nekaterih

Topništvo 31. divizije.

straneh tvorile neprehodne stene. Po teh škrlinah od Rdečega kamna čez Malo jezero, na najvišji vrh Krna do sedla proti Bogatinu pa do Velikega jezera in Lemeža, smo se tolkli ta dan na življenje in smrt. Naš razpored po vseh robovih naokrog je bil tako izvršen, da je bil na zunaj ves prostor pod ognjem, da se sovražnik ni mogel nikjer prikazati v notranjosti našega položaja in ni mogel niti nekažnovano priti, niti z ognjem točli v hrbet ali krilo katerega koli našega dela položaja. Po celi dolžini našega položaja pa se vleče dolina, vsa iz samih razpokanih skal starega ledenika in popolnoma zavarovana od ognja sovražnika. Tu na teh vrhovih smo imeli odlične možnosti prizadejati sovražniku, ki je moral plezati proti nam v višino po skalah gorskega pobočja, najvišje izgube. Položaj partizanov je bil skrajno tvegan in močnejše ga je bilo izkoristiti in obdržati proti petkratni premoči samo zahvaljujoč in opirajoč se na popolno zanesljivost vsakega borca, ki za nobeno ceno ni smel zapustiti brez povelja svojega mesta in moral biti sposoben razbijati in odbiti vsak poskus sovražnikovega predora na svojem mestu.

Sovražnikovi planinski strelci so bili izbrani. Plezali so po strmih stenah s pomočjo planinske opreme, postavljali v križni ogenj naše najvažnejše postojanke, na katere so tolkli z minami, težkimi strojnicami in topovskimi izstrelki. Pomagale so jim planinske megle, ki jih je od časa do časa pripodil veter od Kanina in Mangarta Bile pa so to hitre in kratkotrajne zaletenitve, ki so dovojevale sovražniku samo male nezapažene sunke naprej. Ko pa je megle nenedoma izginila, so se znašli v še bolj tež-

Partizan na položaju.

ki situaciji na odprtem mestu pod našim ognjem. Sijalo je čisto in svetlo sonce. Cela Gornja Primorska je poslušala silni ropot orožja. Odmevalo je od gorskih sten in se prenašalo tja v Trento, dolino Koritnice, Soče in Tolminke, treskanje in bobnenje iz bitke, ki se je bila za osvobodeno ozemlje in za svobodo ljudi. Mogočno oznanjenje svobode. Žal je bilo umreti. Kri mladih partizanov je bila obilo poplačana z življenji fašistov, ki so ta dan pokazali nenavadno trdovratnost. Ne glede na lastne izgube iz globine so prihajali vse novi strelci. Pred našimi očmi so se strmoglavljale desetine zadetih vojakov in policistov naravnost v goreke prepade. Bila pa je to njihova zadnja večja bitka v tem

stanka se ponavljajočih jurišev od samega mraka. Vsa pažnja, naša in sovražnikova, je bila od tedaj naprej posvečena tej točki.

Mi smo vse naše rezerve pošiljali na to mesto. Ne samo, da so morali biti nadomeščeni naši padli in ranjeni tovariši, morali smo povečati število naših, da bi bili kos nalogi, da na vsak način obdržijo zadnji rob ploskve do noči. Tu je bil v juriših tudi komandant prvega bataljona in komandant brigade tov. Danilo. Tu je uporabljena tudi zadnja naša ednica — zaščitna četa glavnega štaba Slovenske narodno osvobodilne vojske. Poveljeval ji je tov. Slavec, ki je na tem mestu dal svoje življenje, poleg mnogih drugih tovarišev.

Srce se je stiskalo vsem, ki so z okolnih položajev mogli videti levo krilo prvega bataljona in spremljali njegove dogodke. Vsek pospešeni ogenj je naznanjal novo težko preizkušnjo o odpornosti naših tovarišev, ranjenj in smrti. Sledeči juriš je pomenil nova raztrgana telesa od bombnih eksplozij in ostrih nožev in še huje, če položaj ne vzdrži številčno močnejšemu naletu in se sovražnik vsuje v notranjost naše utrdbe. Vdor bi pomenil katastrofo cele brigade, njeno razbitje. Podnevi se ne bi mogla izmakniti iz sovražnikovega obročja na tako težkem zemljišču, ki dovoljuje izhod samo na prav malo in še to od sovražnika zasedenih etezah, ki vodijo na nižje ležeče planinske pašnike.

Posrečilo se nam je spraviti nekaj naših težkih strojnic na edino mesto, kjer se je mogla dati odločilna pomoč na kritično mesto, kar je prikovalo sovražnika k skalam in zaustavilo njegovo napredovanje.

To točko je kakor ustvarila narava, da nam pomaga iz zadrege. Kakih 800 m oddaljeno severno in bočno od nevarnega položaja stoji visoka skalnata škrbina, iz katere se vidi kakor na položju mizo, sestavljeno iz gladkih ležečih skal, kjer je sovražnik začel vdirati skozi naše linije. Škurbina ima nekaj vrhov, ki so že 1917. in 1918. leta igrali vojaško vlogo iz sedaj napol razbitih betonskih kazematov, ki so sedaj postali naša odlična odporna točka. Iz strelnih linij teh starih oklopov smo mogli razbiti vsako sovražnikovo novo zbiranje. Nekaj odličnih strelcev drugega bataljona je to vlogo vršilo z občudovanja vredno točnostjo.

Vsak ponovljeni poskus je odsej plačal sovražnik z nekaj življenji. Dolgo se ni mogel orientirati v komplicirani situaciji križnih ognjev, v katere je padel in proti katerim ni bilo pomoči. Njegovi naleti so zamrli. Mi smo obdržali prav na zadnji liniji naš položaj in s tem možnost za nočno manevriranje in operativni premik. To je pomenilo našo zmago. Sovražnik je imel v tej bitki okrog 240 mrtvih, mi pa smo dali 38 tovarišev.

V tem letu je bila to že druga bitka na znamenitem Krnu. Odigral je ponosni gorski velikan svojo vlogo stražarja elovenskega ozemlja pred napadi fašizma. Naslednje jutro ni bilo nikjer več nobene italijanske vojske na našem ozemlju, razen v varnih postojankah. Partizani pa so po tej borbi še z večjo ljubeznijo varovali elovensko zemljo.

Konec je negotovosti, konec dolgotrajnih borb, nikdar vec ne bo nihče uničeval primorskega ljudstva zato, ker je slovensko!

Naši minometalci v borbi.

Albert Jakopič — Kajtimir:

Samo v narodnoobrambeni borbi je svoboda

Kapitulacija fašistične Italije 1. 1943 je naša naša primorske in istrske brate popolnoma pripravljene. Bridke izkušnje vsiljenega imperialističnega miru v Rapallu ter 25 letno suženstvo pod fašistično Italijo sta porajala v nacionalno zavestnem primorskem ljudstvu neizmerno odpor, ki je našel pravega odziva v oboroženi borbi, katero je napovedala Osvobodilna fronta 1. 1941 vsem sovražnikom

in Kraševci so trikrat izpopolnili Gradnikovo, Kosovelovo in Gregorčičevo brigado, Gorenjci so ojačili Vojkovo in Presernovo brigado. Ustanovilo se je šest odredov, tako da je bilo tedaj oborožene operativne vojske okrog 20.000, a zaledne okrog 80.000. Organiziral se je IX. korpus NOV in POJ, ponos in dika primorskega ljudstva. Vanj so položili svojo nado, svojo borbenost in smrt-

V. Žuravljev:

RDEČA ARMADA

Rdeča armada je ena najmlajših na svetu. Toda v tej kratki dobi je prehodila izredno slavno in zmagovalno pot. Rdeča armada je nastala v ognju Oktobrske revolucije 1. 1917. Že v prvih dneh svojega obstoja se je morala spoprijeti z nemško cesarsko vojsko, ki je poizkušala takrat zaslužiti mlado sovjetsko državo. 28. februarja 1918 je bila vojska Vilhelma II. pri Pskovu in Narvi od kraja razbita. Ta dan velja za dan ustanovitve Rdeče armade. Od takrat se je Rdeča armada razvijala in krepila. Med državljansko vojno je Rdeča armada razbila tolpe belogardističnih generalov in vojske inozemskih interventov. Podedeč sovražnika s sovjetske zemlje je prehodila z borbo pot od Baltičkega morja do obal Tihiga oceana, od Murmanska do Batuma.

Rdeča armada je uspešno odbila vse neštete poskuse sovražnika, da bi z orožjem zlomil obrambno moč ZSSR. Končno je častno prestala najtežjo preizkušnjo v borbi proti strašnemu vojnemu stroju fašistične Nemčije, ki so bile njenim udarcem podlegle mnoge zahodnoevropske vojske, med njimi

Vsi sovjetski ljudje se globoko zavajajo dolžnosti v pogledu obrambe domovine. V ilustracijo naj omenimo odlomek iz poziva uzbekistanskega naroda borcev Uzbekistana:

»Tvoj narod je sestavljen del ZSSR. Rus, Ukrajinec, Belorus, Azerbejdžanec, Gruzin, Armenec, Tadžik, Turkmen, Kazah in Kirgiz so skupaj s teboj 25 let noč in dan gradili naš veliki dom, našo deželo, našo kulturo... Zdaj je v dom tvojega starejšega brata Rusaa, v dom tvojih bratov — Belorusa, Ukrajince — vdrl nemški škorenj. On prinaša strašno kugo, vešala in bič, glad in smrt. Toda Rusov dom je tudi tvoj dom! Sovjetska zveza je namreč složna družina, kjer živi vsak v svoji hiši, gospodarstvo je pa enotno in nerazdružljivo.«

Vsi narodi ZSSR so se enodušno dvignili na obrambo domovine. Patriotizem sovjetskih ljudi se je neskončno dvignil. V zavesti o enotnosti narodov ZSSR je osnova močne morale Rdeče armade.

Rdeča armada je močna ne samo po svojem duhu, temveč tudi zaradi tehnike. V borbah so se proslavile vse vrste sovjetskega orožja. Artilerija Rdeče armade je podedovala slavne stoletne tradicije ruske artilerije in po pravici jo smatrajo za eno najboljših na svetu. Pod silnimi udarci sovjetske artilerije so se skozi dolga leta grane trdnjave hitlerjevske Nemčije in imperialistične Japonske zrušile nalik papirnategu stolpu.

Sijajni so tudi sovjetski tanki. Oni so častno prestali dvoboj proti tako hvalisanim nemškim tankom, ki so bile njihove gosenice pregazile malone vso Zapadno Evropo. Uralski oklep je premagal znani nemški krupovski oklep.

Cepprav je sovražnik napadel nepričakovano, se je sovjetska aviacija borila proti ogromnemu nemško-fašističnemu zračnemu brodomu skozi dve leti in že jeseni 1942 si je v celoti priborila premoč v zraku. Sovjetska aviacija je storila veliko uslugo ne samo Rdeči armadi, temveč tudi zaveznikom. Uspe-

so bila v primeri z njimi hvalisani »Messerschmidt« in »Focke-Wulf« zastareli tipi.

V vsej vojni so sovjetski letalci s svojim borbenim duhom in spretnostjo prekašali sovražnika. Podvige sovjetskih zračnih viteзов občuduje vse člo-

Borci za Stalingrad.

veštvo. Slava polkovnika Pokriškina je segla do ZDA. Pokojni prezident Roosevelt ga je nazval najboljši as Združenih narodov. Pokriškinov podvig so v ZSSR ponovili mnogi. Po številu sestreljenih letal ga je major Kožedub celo prekosil. Takoj za Pokriškinom je cela vrsta letalcev dvakratnih herojev Sovjetske zveze.

Moč Rdeče armade je tudi v sposobnosti njenih oficirjev in generalov. Veliki vodja narodov ZSSR, generalisim Stalin, je s svojim genijem vojskovodje dvignil sovjetsko vojno stroko na višino, karkšne še ni videl svet. Pod njegovim neposrednim vodstvom se je razvila sijajna vrsta talentiranih vojskovodij; njihova slava gre po vsem svetu.

Zimska ofenziva 1. 1943 v »Kozjih stenah«.

slovenskega naroda. Ljudstvo Primorske in Istre je jasno videlo, da je edina pot do nacionalnih pravic, do združitve z matično zemljo, v skupni borbi z vsemi jugoslovanskimi narodi. Te poti se je oklenilo z vsemi svojimi silami. Šlo je preko vseh ovir, preko svojih požganih domov, preko potokov krvi svojih najdražjih in tako 1. 1943 slavilo svojo prvo zmago, zmago nad italijanskim fašizmom.

Poraz fašistične Italije, osvoboditev velikega dela Primorske, upostavljanje ljudske oblasti, povrnitev vseh nacionalnih, kulturnih, društvenih in gospodarskih pravic je, kot rezultat pravilnosti linije OF, povzročilo ogromen borben elan po vsej Primorski. Dnevi zmage nad fa-

no sovražstvo do vseh sovražnikov njihove svobode, v njem in nastajajoči jugoslovanski armiji so videli svojo železno pest, s katero so sklenili razbiti stoletne venige suženstva, orezpravnosti in tlačanstva.

Toda že so prišli težki dnevi. Nemški fašistični krvoloki vseh barv in vrst, ki na italijanski fronti niso imeli resnih nasprotnikov, so videli v nastajajočem močnem odporu primorskega ljudstva in njegovi vojski nevarnega nasprotnika v svojem zaledju. Razbite železnice, porušene ceste in mostovi, onemogočen transport, vse to jih je gnalo, da so z italijanske fronte odtegnili cele divizije in jih vrgli na primorsko ljudstvo. Zopet

Motorno kolo — sani RA za zimsko vojevanje.

tudi francoska, ki je veljala za eno najboljših na svetu.

Zaradi nepričakovanega razbojniškega napada hitlerjevskih tolp v začetku vojne pogoji borbe za sovjetsko ljudstvo niso bili ugodni in Hitler je dosegel začasne uspehe. Takrat niso samo sovražniki, temveč tudi mnogi izmed prijateljev ZSSR v inozemstvu govorili, da je poraz Rdeče armade v najkrajšem času neizogiben.

Toda vojna je pokazala resnične sile. Rdeča armada se ni samo zoperstavila navalu vseh oboroženih sil fašistične Nemčije in njenih številnih satelitov, temveč jim je zadala tudi več odločilnih porazov v času, ko v Evropi še ni bilo druge fronte. Rdeča armada je že leta 1941, ne samo zadržala prodiranje sovražne vojske, temveč je s sijajnimi zmagami pri Moskvi, Tihvinu, Jelcu in Rostovu na Donu uničila nit nepremagljive nemške vojske.

Poleti 1942 je Rdeča armada pri Stalingradu v herojski obrambni borbi zlomila ofenzivno sposobnost hitlerjevske vojske, a jeseni istega leta, potem ko je bila začela odločilno ofenzivo, je pa predrla sovražno linijo jugozapadno od Stalingrada, obkolila hitlerjevske vojske 330.000 moč in jo uničila. Stalingradska zmaga Rdeče armade je pomenila preokret ne samo v razvoju Domovinske vojne sovjetskega ljudstva, temveč tudi v razvoju vse druge svetovne vojne.

Leto 1942 je prineslo nove velike zmage Rdeče armade, zlasti tako veliko zmago, ki se je končala z uničenjem hitlerjevske vojske.

Leta 1944, so morali Nemčija in njeni sateliti občutiti silo desetih stalinških udarcev, ki so dokončno onespособili za nadaljnjo borbo mnoge nemške satelite in prispevali k zmagovitemu prodiranju zavezniške vojske v Zapadno Evropo.

Leta 1945, je Rdeča armada skupaj s svojimi zavezniki dokončala popolno uničenje sovražnika in v jurišu zavzela sovražno prestolnico.

Tajna uspehov Rdeče armade je v tem, da je ona prava ljudska armada. Sovjetsko ljudstvo ljubi in spoštuje svojo armado. Vsak borec Rdeče armade neprestano črta krvno povezanost s svojim ljudstvom. On ni osamljen niti v najtežjih trenutkih življenja. Mnogi vojaki so izgubili drage svojce. Čim je pa vojak zvedel za nesrečo, ki ga je zadela, so se pojavile desetine in stotine ljudi, pripravljenih tolažiti ga. Tako je dobil vojak Fedor Smoljakov med vojno od svojih sodržavljancev več tisoč pisem.

Ohramba domovine je v ZSSR vseljudska stvar. Med vojno so borci, ne boječ se za svoje življenje, izvršili nesmrtno podvige, boreč se na fronti, drugi v zaledju so pa neumorno delali, da bi imela Rdeča armada dovolj najboljšega orožja.

Ko je Hitler napadel ZSSR, je imel večjo in boljše opremljeno vojsko. Toda svoje premoči ni mogel obdržati. Posledica nesebičnega dela sovjetskih ljudi — delavcev, kmetov in intelektualcev, je bila, da je lahko Rdeča armada že jeseni 1942 dosegla tehnično premoč nad nemško fašistično vojsko. Ta primer je jasen in prepričljiv dokaz krepkih in nerazdružljivih brat-skih vezi, ki vežejo v ZSSR Rdečo armado z vsem sovjetskim ljudstvom.

Tanki Rdeče armade v paradi na Rdečem trgu v Moskvi.

hi sovjetske aviacije so onemogočili Nemcem z letali intenzivno napadati Anglijo in tako pospešiti priprave zaveznikov za invazijo v Zapadno Evropo.

Sovjetska aviacija je lahko dosegla tako velike uspehe samo zato, ker so njeni konstruktorji izdelali letala, ki

Med vojno se je Rdeča armada povečala in okrepila, tako da pričakuje 28. obletnico svojega obstoja na višku moči, v avreoli slave. Ona ima vse potrebno, da bo tudi v bodoče predstavljala čuvarja miru, branilca kulture in napredka človeštva proti vsem poizkusom agresije.

Konjenica Rdeče armade.

46.000 najboljših življenj je žrtvovalo primorsko ljudstvo v krvavem plebiscitu za priključitev Julijske Krajine in Istre k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji.

Padle so krivične meje, ki jih naši narodi nikdar niso hoteli priznati, meje, na katere je stara Jugoslavija pristala v Rapallu!

Naj živi velika bratska Sovjetska zveza, ki nas je podpirala v naši težnji, da se priključimo k materi FLR Jugoslaviji!

Bolnišnica »Franja«.

šizmom so bili silno značilni. Ljudstvo se je zavedalo, da stoji na poti k svobodi, k združitvi z brati onstran meje, se en sovražnik, nemški nacizem. Zavedalo se je, da ga je treba premagati. Zato je v tistih dneh izgledala Primorska kot en sam oborožen tabor. Staro in mlado, dekleta in otroci, vse je nosilo orožje, zbiralo municijo, brano. Iz dveh brigad in nekaj odredov so nastale tri divizije. Topovi, kamioni, mitraljezi, vaške straže, barikade, bežeči fašisti, razoroževanje, vežbanje vojske, veselje in rešni obrazi, vse je bilo pomešano. Toda iz vsega pa se je videla globoka odločnost, razbiti vsakega, ki bi jih poskušal ovirati na poti k dokončni osvoboditvi. Z besno zagrizenostjo so borci osvajali poslednje fašistične postojanke, osvobodili so razen Trsta, Tržica, Gorice in Čedad, vso Primorsko tja do pontske železnice. Benečani, Režijani, Tolminci, Kraševci, Vipavci, Idrižjani in Gorenjci so ustanavljali nove brigade. V Soški dolini so zrasle kar tri brigade, I., II. in III. Soška brigada. Benečani so imeli kakih pet bataljonov, Režijani tri, Vipav-

so osvetlili požari trnovo pot za svobodo, zopet so bili potoki krvi, vršile so se ofenziva za ofenzivo. Toda narod in njegova vojska nista odnehala. Steer so se edince zmanjšale, toda ostale so. Prekaljene v nešteti borbah so se borci IX. korpusa ob slavni RA in Jugoslovanski armiji skozi dve leti 1944 in 1945 pripravljali za zadnji naskok.

Nade, ki jih je položilo primorsko ljudstvo v svoj korpus, v Jugoslovansko armijo so se v letu 1945 izpolnile. Še več, ne samo, da je bil zavzet Trst, Gorica, Videm, Čedad, vsa Režija, razkrinkani so bili tudi mednarodni imperialisti, ki so morali s silo vdreti v osvobojeno Primorsko, proti volji ljudstva, da so lahko pričeli uresničevati svoje temne naklepe, naperjene proti svobodomisl-nemu primorskemu ljudstvu. Dve leti njihovega gospodovanja je dalo primorskemu ljudstvu dovolj dokazov.

Zavedajoč se težke temne preteklosti — in danes svetle bodočnosti — jih ne bo nikdar več nihče zaustavil — primorsko ljudstvo ve, da je edinole v najodločnejši borbi — svoboda!

Prvi sprejem partizanov v svobodi.

Iz krvi naših najboljših sinov se je porodila svoboda

Narodni heroj

Janko Premrl-Vojko

Med mnogimi heroji, ki so padli za osvoboditev Slovenskega Primorja, ki so dali svoje življenje za osvoboditev svoje zemlje izpod tujega jarma, je zlasti narodni heroj Janko Premrl-Vojko globoko vtisnjen v spomin primorskega ljudstva. Rodil se je v St. Vidu v prelepi Vipavski dolini. Od svojih ranih let je bil vzgajan v zavednem slovenskem duhu in njegova mladost je potekala v idejni borbi za osvoboditev primorskih Slovencev.

Ze kot 15 leten fant je bil uverjen, da slovenski narod ne bo prišel do svojih pravic z razpravljanjem, prošnjami in zahtevami, temveč samo z borbo na življenje in smrt. In že takrat se je spustil v resno oboroženo borbo proti fašizmu. V St. Vidu je takrat strahoval ljudi učitelj Tovolacci, ki je bil obenem tajnik fašistične stranke. Odločil se je, da sam obračuna s tem krvosomom, katerega se je vsa vas bala.

Atentat se je ponesrečil, vendar ga fašisti niso zavohali; osumili so njegovega očeta, ki je bil v slabih odnosih s Tovolaccijem in so ga zato izključili iz PNF.

V Janku se je sovraštvo do fašistov le še stopnjevalo. Leta 1939 so ga ob priliki vojaških naborov zaprli, ker je takrat organiziral protifašistične demonstracije, kjer so peli slovenske pesmi. V zaporu in v mučnicah, kjer so mu grozili in ga strahovali in ker je videl na stenah sledove krvi poštenih Slovencev, je v njem dozorel sklep; ves se je posvetil le borbi proti krvnikom slovenskega naroda, proti fašizmu.

Njegov oče je pripovedoval, kako uporno se je boril njegov sin Janko že v šolskih letih proti zatiralcem slovenskega ljudstva. S svojim vedenjem v fašističnih šolah je očito kazal svoje protiviljenje proti vsem njihovim ukrepom in proti tistim, ki so ga zavirali v njegovi idejni borbi.

Njegova mlajša sestra pa pripoveduje, kako se je upiral, ko so ga hoteli obleči v fašistični krov »Balilac«, saj ni maral za tiste črne in zelene cunje ter je vse skupaj stlačil v šolsko stranico.

Mati je romala okrog tedanje fašistične gospode in skušala dopovedati, da ima s fantom vedno težave, kadar mu kupi novo obleko, ker se najbolje počuti v stari obleki in kdo ve kaj vse si je morala že izmisliti, da je rešila sebe in mladega Janka neprijetnih posledic. To je značilni dogodek v njegovem življenju, ki pove, kako sovraštvo je ob-

čutil že takrat do fašistov, ki so zatirali naš narod. V šoli je s pestmi obračunal s sošolci, ki so ga zmerjali s »ciavo«, ne menec se za svarilo in kazni predstojnikov.

Ko so leta 1941 fašisti napadli Jugoslavijo, je hotel pobegniti čez mejo, toda preveč je bila zastražena, da bi prišel v Slovenijo. V tistih dneh so mu zaprli starše, brate. Jugoslavija, na katero so čakali vsi zavedni Primorci, da dá znak za dvig k splošnemu uporu, ta Jugoslavija se je zrušila, ker je bila gnala, profašistična. Vojku je ostalo še upanje — Sovjetska zveza.

Januarja je prišel na dopust iz vojske. Po Primorskem je zaplaval — prvi glasovi o ljudskem uporu so dvigali ljudstvo. Spoznal je, da je zdaj prišel tudi njegov čas.

Ljubezen do domovine in sovraštvo do fašizma ni poznalo nobenih ovir. Oči so mu žarele, ko je govoril o uporu, ko je navduševal malodušne za pravično borbo, za tisto borbo, ki bo osvobodila primorsko ljudstvo.

Samo enkrat ga je videla njegova sestra kot partizana. Prišel je domov, da bi videl domače, ni se bal fašistov, ki so gospodarili po vasi. Noč je bila tiha in temna; preskočil je vrtno ograjo in stopil k njej ter k mlajšemu bratu. Bil je mlad, pa je bil vendar cel mož in v njegovih očeh je sijala samozavest borca, ki se bori za svoje ljudstvo, za svojo zemljo. Pripovedoval je o borbah, o vaskodnevni uspehih, o novih načrtih. Brez strahu je hodil po hiši, ni se bal fašistov, ki so vohali okrog vogalov, kdaj bodo koga zalotili. Potem pa je odšel zopet v nove borbe za svobodo svojega ljudstva.

Zdaj pa, ko je Slovensko Primorje doživelo tako težko pričakovani dan priključitve k svoji materi Jugoslaviji, ga ni več. V ljudeh, ki so ga poznali, v vseh tistih, ki poznajo njegova herojstva, pa ostaja zavest, da se Vojko ni boril zaman, da je tudi on doprinesel svojo veliko žrtev — svoje mlado življenje, da bi njegovi bratje živeli srečneje in lepše, da bi mogli ustvarjati tisto, kar je med drugimi tudi on priboril Jugoslaviji. Njegovi načrti o bodočnosti primorskega ljudstva so se v ogromni večini uresničili, saj je vključeno v svojo matično državo po tolikih letih trpljenja in letih, polnih želja po svobodi ter vključitvi v delo ostalih narodov Jugoslavije.

Darko Marušič - Blaž

Potoke slovenske krvi je popila primorska zemlja, krvi svojih junakov, ki jim ni bilo žal življenja, le da bi to kremenito ljudstvo bilo osvobodeno. Poleg Janka Premrla — Vojka in mnogih drugih je padel v narodno osvobodilni borbi tudi Darko Marušič — Blaž.

Rodil se je v Opatjem selu na Krasu. V rani mladosti je že kot sin zavednega Primorca, očeta-delavca prav dobro občutil, kako grenak je kruh delavca, kako trda je in koliko potu popije kraška skala, preden da kos kruha. Se grenkejši pa je bil kruh, katerega so rezali fašisti, ki so gospodovali po slovenski zemlji.

Borba za kruh je vodila starše v Ameriko, nato pa nazaj na slovenska tla — v Ljubljano, misleč, da jim bo tista Jugoslavija, na katero so gledali kot na svetel ideal, dala vsega tega, česar nikjer drugod niso našli. Gre-

nak, z žulji vse družine je bil prepojen kruh, ki so ga jedli. Darko je že kot mlad deček občutil vso težo življenja v lastni družini in trpljenje ljudi na deželi, ki jih je opazoval pri prodajanju bičevnikov.

Kljub temu, da je doma delal, je bil najboljši učenec. Po dokončani meščanski šoli je bil kot vajenec v kovinarski stroki. Vsi pečati trdega življenja, boja za obstanek, ki jih je imel že v rani mladosti, so v njem dozorevali in se stopnjevali. Kot brezpraven delavec, kot mlad fant se je zavedal, da bi morala prav mladina biti tista, ki bi se morala boriti za pravice delavca. Kot bорец za pravice delavske mladine je bil tudi v »Vzajemnosti«.

Ze pred razsulum stare Jugoslavije mu je ljubljanska mladina, ki se je že takrat borila za boljšo bodočnost, zaupala mesto sekretarja okrožnega komiteja SKOJ-a za mesto Ljubljana.

Razpad stare Jugoslavije je v Darku ljubezen do domovine še podžgal. Njegovo geslo: »Borba in delo!« ga je vodilo od rane mladosti, še bolj pa je v tej borbi mislil na svojo rodno zemljo, na tiste svoje brate, ki so že toliko časa ječali pod fašističnim bičem.

On ni poznal žičnih ovir, ni poznal meja, ki so ločile primorsko grudo od ostale slovenske zemlje. Nič ga ni zadržalo, da ne bi šel netit borbo med primorsko mladino. Mrzle tržaške noči, polne burje, prestane po tržaških parkih, ga niso zavirale v volji, da pridobi čim več svojih rojakov za pravično borbo proti fašizmu. Cilj vseh, ki so se borili za osvoboditev njegove rodne zemlje, je bil tudi njegov veliki cilj. Osvoboditev Trsta, Gorice in vsega Slovenskega Primorja, mu je bila tista svetla točka, ki ga je vodila v borbi, v ustvarjanju njegovih velikih načrtov mladega, a hrabrega borca.

Vodil je primorsko mladino v borbo. Pod njegovim vodstvom so podrli prve železniške drogove na Krasu, pod njegovim vodstvom se je organizirala primorska mladina v borbi proti fašizmu. Od Trsta do Gorice pa od Krasa do Vipave je organiziral mlade borce. Vzpodbujal jih je s svojim vedrim glasom in jih vodil.

Na njegovi poti ga niso mogli zadržati italijanski fašisti, iz drvečega tramvaja jim je ušel, kajti njegove naloge so bile velike in hotel jih je izpolniti.

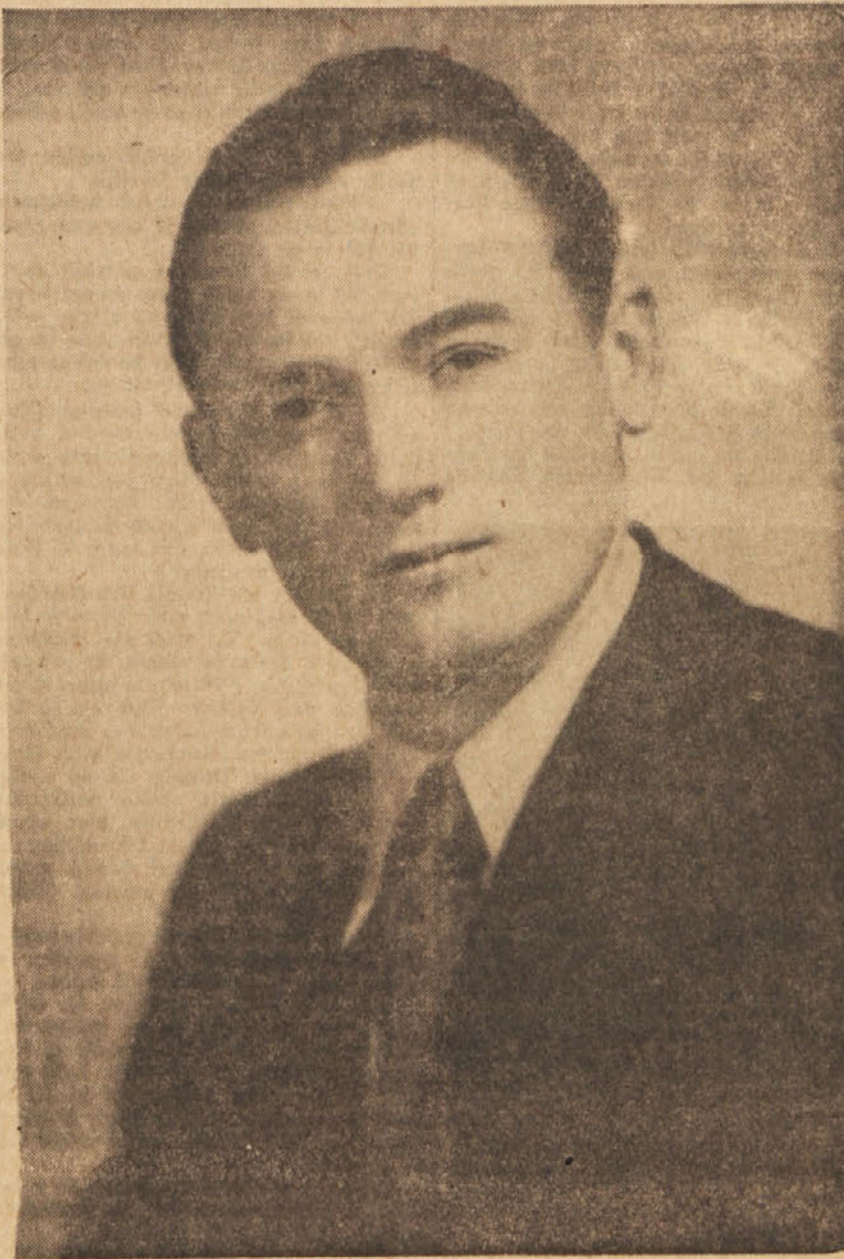
Ko so ga Nemci s petimi drugimi tovariši postavili pred zid za streljanje, so bile njegove besede: »Tovariši, ne klonimo. Zavedajmo se, da bomo umrli za svobodo naše kraške zemlje, za svobodo Primorske, za naše pravice, za novo Jugoslavijo!«

Kot komisarja Tržaške divizije ga Nemci niso takoj usmrtili. Odpeljali so ga proti Trstu, na poti pa jim je ušel iz drvečega kamiona, katerega je spremljalo 40 karabinerjev. Ko se je vrnil med svoje borce, je dejal: »Če človek ve, zakaj umre, mu ni težko umreti.«

Borba ga je privedla prav za zahodno mejo naše domovine, v Brda, v Benečijo. Tam je zbral vso zavedno mladino Benečije, tisto mladino, ki je bila najbolj in najdlje zatirana. Visoki sneg jih ni oviral, niti naraščajoča Soča, saj jih je vodil Blaž.

Med žrtvami pa, ki so padle v drugi nemški ofenzivi, je padel tudi Blaž. Po njegovi smrti so ga pogrešali tovariši, ki jim je s tako lepimi besedami orisaval bodočnost, ki jih je bodril in jim dal poguma v junaški borbi proti sovražniku, proti zatiralcu primorskega ljudstva. Bil je najboljši organizator primorske mladine in komu od tistih, ki ga je privedel med borce narodno osvobodilne vojske, ne bi bilo žal za njim?

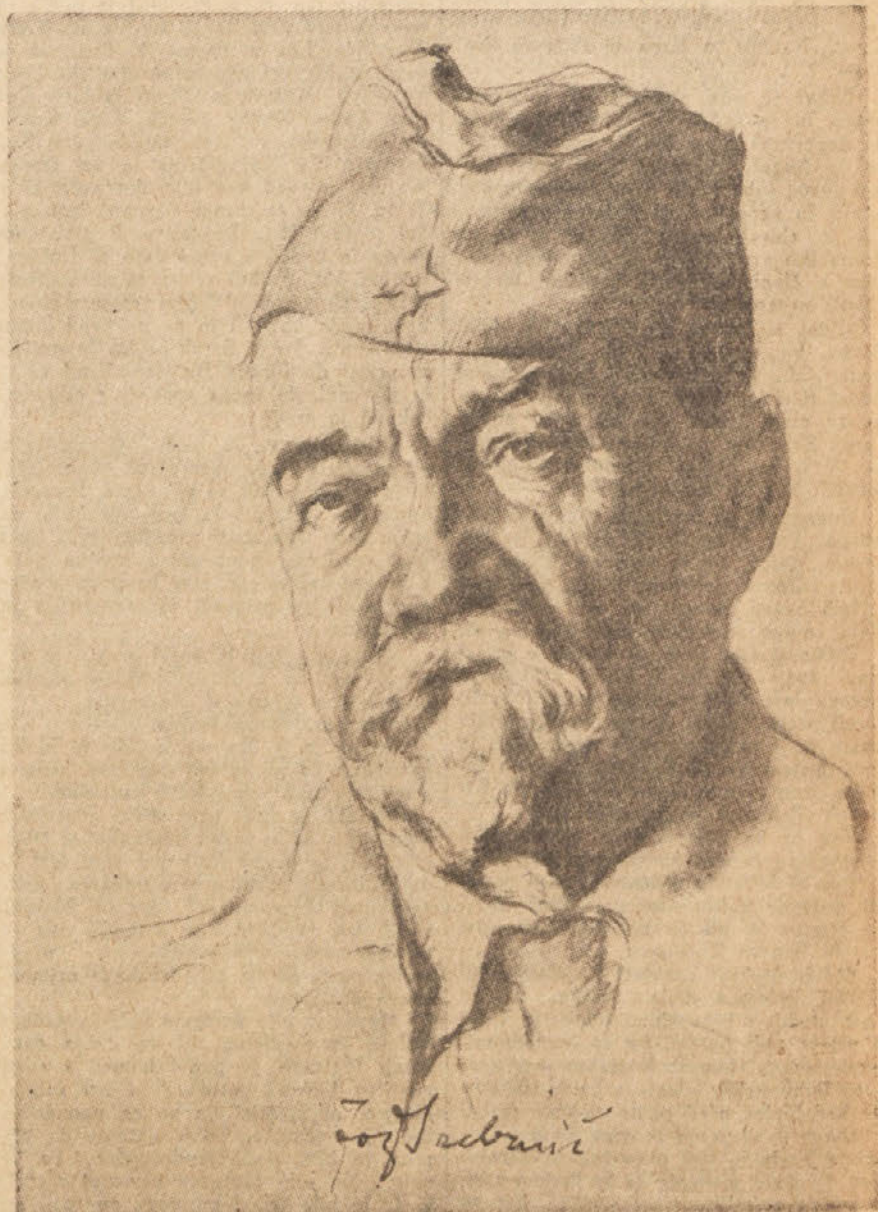
Primorska zemlja je osvobodjena. Prav tako kot med narodno osvobodilno borbo, se je primorska mladina borila proti krivici dve dolgi leti, ki sta potekli od osvoboditve Titove Jugoslavije. Med tistimi mladimi ljudmi, ki so se borili ob njegovi strani, ki so ga poznali in mu zaupali, pa še živi Darko Marušič — Blaž, kajti prav on jim je dal vzpodbude in danes so pomorni na svojo borbo, žal pa jim je tistih primorskih bratov, ki so ostali še neosvobodjeni.

Jože Srebrnič

Tri leta je že, kar ga ni več med nami. Osvobodilni boj našega ljudstva je zahteval tudi njegovo ekstremno žrtev. Vsela nam ga je, 60letnega partizana, njegova tako rekoč prihišna Soča, ko je vršil svojo dolžnost bojovnika propagandista in organizatorja osvobodilnega boja. Lani smo prenesli njegove ostanke na pokopališče njegovega Solkana, a njegov grob je nima obmejna straža pravice, svobode in neodvisnosti našega ljudstva. Malo jih je, ki bi bili tako drago pla-

tev Komunistične partije Italije. Njemu se imamo zahvaliti, da so se 1921. leta vse goriške, kakor sicer vse ostale slovenske organizacije, italijanske socialistične stranke izrekle za ustanovitev Komunistične partije. Prav tako se imamo zahvaliti njegovemu delu, da so pri prvih občinskih volitvah po italijanski okupaciji Julijske Krajine volivci mnogih goriških občin izvolili komunistične občinske svete. Komunistični občinski svet je dobil tudi Solkan. Fašistična vlada je

čali pravico do svojih idej, kakor je to plačal Jože Srebrnič.

S politiko se je bil sprijaznil že v svojih mladih letih, ko je bil gimnazijec. Stopil je med tiste, ki so v Gorici naj-energičnejše branili narodne pravice slovenskega ljudstva. Prav zato so ga začeli preganjati. Univerzo je zapustil, ker se je hotel posvetiti kmečkemu ljudstvu. Da bi temu ljudstvu čim več koristil, je stopil v vrste socialnodemokratske stranke. Med prvo svetovno vojno, proti kateri je rano začel agitirati, je dezertiral v Rusijo in se je tam aktivno udeležil boljševiškega gibanja in Oktobrske revolucije ter državljanske vojne na strani sovjeto. Ko se je vrnil iz Rusije, se je takoj pridružil delu in boju za ustanovi-

komunistične občinske svete razpustila, kasneje je razpustila tudi Komunistično partijo, je komuniste preganjala, zatirala, obsojala na smrt in obešala, zapirala slovenske šole, razpustila vsa, predvsem komunistična društva itd. Toda semena, katerega je bil Srebrnič posejal, bogato posejal med Slovenci na Goriškem, ni mogla zatreti, ni mogla uničiti. Klilo je pod zemljo in je ob partizanski spomladi ob bojnem prebujanju slovenskega ljudstva v Julijski Krajini vzkliklo na dan mogočno, za sovražnika strašno. Primer Julijske Krajine je nazoren dokaz, kako silno se motijo vsi, ki menijo, da je mogoče zatreti, kar po dialektičnih zakonih narave in razvoja človeške družbe nujno mora na dan, kako zmotna je misel, da je mogoče premagati ljudstvo, ki se zaveda svojih pravic in ki se hoče za svoje pravice boriti. Srebrnič je sejal med ljudstvo tako zavest, je v ljudstvu tako zavest negeval.

Jože Srebrnič je bil marksist, zato komunist. Kot tak je srčno ljubil svoje ljudstvo, za katero je bil vedno pripravljen darovati poslednjo kapljo svoje krvi. Prav zato ga je fašizem preganjal, zapiral, rušil njegov skromni solkanski dom. Prav zato pa ga je ljudstvo vedno bolj ljubilo.

Leta 1924 ga je ljudstvo Julijske Krajine, kljub strašnemu fašističnemu terorju, izvolilo poleg tovariša Gennarija za poslanca v italijanski parlament. L. 1926 pa, proti koncu, ko je fašistična vlada uvajala svoj totalitarni režim, je italijanski fašistični parlament razveljavil vse komunistične mandate, Mussolinijeva vlada pa je komunistične poslance — razen dveh — aretirala, zaprla in konfinirala. Srebrnič je bil med aretiranimi in obsojen na petletno konfinacijo na otokih. Večino konfinacije je prebil v zaporu. Po petih letih so ga izpustili, toda kmalu zopet konfinirali za pet let in še za pet let. Po polomu fašizma je prišel med partizane, katerim je bil ljubljeneč in vzor. Vse svoje življenje, dobesedno vse, je dal za ljudstvo, za narod, za blagor človeštva. Za svojo Slovenijo, za Titovo Jugoslavijo.

Naš Joža ali naš Pepi, kakor so ga imenovali Solkanec, je bil agitator, propagandist, gospodarstvenik, publicist. Poznala ga je vsa Goriška, zlasti goriški kmetje. Bil je skromen, neustrašen, tovariš s tovariši, sovražnik sovražniku, do katerega ni poznal pardona, sovražnik laži in licemerstva, zvesti sin svojega naroda, kateremu bi bil danes v veliko pomoč, da ga ni zadela prerana in tragična smrt. S svojim delom si je zgradil v spominu in v srcih ljudstva svoj najlepši, svoj veliki spomenik: spomenik svobode in neodvisnosti svojega naroda. In še iz svojega groba v rahli domači zemlji ob Soči nam nemo priporoča, naj čuvamo izvojevano svobodo, naj utrjujemo ljudsko oblast, naj se ne plašimo dela, kakor se nismo plašili boja. Prisegamo Ti, Joža, da bomo mi vsi Tvoje nemo priporočilo vršili in izvršili.

I. Regent.

Podpolkovnik Dušan Pirjevec - Ahac:

NA PRIMORSKEM SO IZKOPALI PUŠKE

Junij, 1941...

V Jugoslaviji, na Kosmaj, so počile prve uporniške puške kot daljen odmev ruskih topov.

Na Primorskem so ljudje začeli stikati glave v razgovorih, sta se vedno česče ponavljali dve besedi, ki so ju ljudje izgovarjali kot svojo veliko nado in bojno geslo: Jugoslavija, Rusija. Oče je pomislil na puško, ki jo je bil zakopal ob razpadu cesarske Avstrije, sin njegov, nasilno vtaknjen v Mussolinijevo vojsko, pa je začel razmišljati, kako bo dezertiral. Vedno ostrejši pogledi so spremljali karabinerje in črnosrajčnike. Pozabili so ljudje na stare prepire: nekaj je prišlo vanje kakor pride pomladni veter prek Krasa, Nanosa in Krna in razmaje drevesa.

Zakaj je oče pomislil na zakopano puško in je začel sin razmišljati, kako bo dezertiral iz italijanske kasarne? Zakaj je Angel Kodrič iz Renč začel zbirati okrog sebe svoje stare znanke in prijatelje in vzpostavljati ilegalne organizacije in zbirati orožje? Zakaj se je na Primorsko vrnil Ferdo Kravanja in iskal zvez s člani nekdanjih bratskih terorističnih organizacij?

»Zdaj je prišel pravi čas,« je dejal Ferdo, ko se je po letih preživetja vrnil. »Zdaj je prišel pravi čas,« je dejal Angel Kodrič. »Zdaj je pravi čas,« je šlo med ljudmi. Pa nihče ni poslal Ferda Kravanja, pa nihče povedal očetu, da je treba puško izkopati. Nihče ni naročil Angelu, naj organizira.

Dezertirali so fantje, iz Sicilije in Kalabrije. Peš so potovali domov, po tovornih vlakih so se skrivali. Doma so očete izkopali puške in jih jim dali, brez velikih besed, ponoči, na skrivnem. Dekleta so jim pripravila obleko in so šli.

Prišlo je med ljudi, — sedaj je prišel pravi čas, — so dejali in septembra meseca leta 1941, ko so nemški tanki drveli proti Moskvi, ko so nemška letala spala na London smrt in razdejanie, je prva primorska partizanska skupina izvršila prvo akcijo: napad na vlak pri Kirovčah. Primorci so izkopali puške.

Vse to so neizpodbitna zgodovinska dejstva, pa čeprav rimski imperialisti in italijanski fašisti o Primorski niso govorili drugače kakor »terra italianissima«, pa čeprav je bil to sestaven del »del grande Impero Romano«.

Sto in stokrat prekleto Rapallo je bil začetek krivičnega mejo. Italijani so to mejo utrdili z betonskimi bunkerji. Tako je ostalo tudi potem, ko je komedijanti napihničenega »Impero Romano« muzicirali po ljubljanskih ulicah in ko je italijanski karabinier pred pošto smešno mahal z rokami in usmerjal promet. Tudi v Gorici in Trstu je stal prav takšen karabinier. Njegovo mahanje se je ljudem zdelo morda nekoliko manj smešno, ker so se ga bili že navadili, bilo pa je prav tako nesmiselno in brez uspeha. Kje naj bi našli karabinerja, ki bi želiam kazal pot in mislim postavljali pregrade? Terra italianissima, ljudstvo ob »Isonzo« — fiume sacro — se je dvignilo v boj. Na tem koščku naše domovine, na tej slovenski zemlji, ki sega najbližje srcu italijanskega fašizma, je naše ljudstvo začelo borbo torej že leta 1941, pa čeprav so ga od ostalega naroda ločile dobro zasedene utrdbе — meja dveh italijanskih provinc.

Vous avez pris L'Alsace et la Lorraine mais malgré vous nous resterons Français
Vous avez pu germaniser nos plaines, mais notre coeur — vous ne l'aurez jamais!

Tole kitico alaške patriotične pesmi se je Lenin naučil v Genevi od neke sobarice. Nšetelokrat jo je sam z zanosom pel, zlasti pa še zadnji verz. Z zanosom jo je pel in čutil uporno Alzacijo. Zadnji verz pa: »Mais notre coeur — vous ne l'aurez jamais!« ni bil zani samo geslo upornih Alzacianov, bil je geslo vseh upornikov, vseh tlačanih in zatiranih.

Primorska bi po vsej pravici morala tudi imeti tako pesem. V vseh letih po Rapallu je dokazala, da »mais notre coeur — vous ne l'aurez jamais!« (našega srca ne boste imeli nikoli!) Primorska je to dokazala in danes spet vsak dan znova dokazuje.

Misel zedinjene Slovenije je stara skoraj prav toliko, kolikor je star naš narod. Rasla je z njim, z njim doživljala vzpone in upade, zmage in poraze. In če pade jutri povelje: Na Trst! Na Gorico! Za Primorsko! Ali ne bo kmet sredi dela

zapustil njivo, ali ne bo delavec stopil od stroja, stavec zlezal s peči in stara mati zapustila svojega vezena? Otroci bi pustili svoje igre in dekle bi odložilo pero in pustilo na mizi nedokončano pismo fantu. Po vseh stezah in po vseh velikih cestah bi šli tisoči in tisoči — na Trst, na Gorico.

Ko je tankist na poti proti Trstu zagledal pred seboj nemškega »Panterja« in javil svojemu komandirju: »Pred mano »Panter«, kaj naj storim?« je bil odgovor: »A pred nami Trst! Napreji!«

Na to veliko povelje je naš narod čakal dobrih sto let in komaj si je upal sanjati o tem času. Prvikrat je padlo to povelje leta 1941. In šli so, šla sta brata Kovačiča, Lev in Oskar. V Trstu so ju zajeli italijanski kvesturini. Šla sta Tone Velušček — Matevž in Tomo Brejc v Gorico, Andrej Kumar v Brda, Albin Kovač na Tolminsko, v deželo Gradnika in Kahanarja. Za Kovačičema je šel Darko Marušič in več kot leto dni vztrajal v Trstu. Šli so še mnogi, neznani, izgnanci. Šel je tudi Mile Spacapan. V globokem snegu je krenil s svojo četo iz Dolomitov na pot Prebili so se mimo italijanskih utrb, a so pred Črnim vrhom v globokem snegu obšli in se po svoji lastni sledi vrnili. Šel je Smeli preko Javornika in prišel do Ilirske Bistrice. Vrnili se je in povedal, da so ga sprejeli z odprtimi rokami in srci.

Primorska se je borila. Organizacije so nastajale in se razraščale. Mala četa, ki je napadla vlak, se je večala. Preselila se je na Vipavsko in tam pričakala, da se je Mile Spacapan spomladi 1942 leta spet vrnil na Primorsko z močno četo. Kdo ve, kakšno je bilo to prvo srečanje? Mile je prinesel Mauser-puške in mitraljeze.

»Tole, da, tole bi hotel imeti,« je dejal Matevž, ki je bil vodil akcijo na vlak in pobožno ogledoval Mauserico.

»Imej jo,« je dejal Mile.

Stisnil jo je Matevž k sebi in bi bil zavriskal, če ne bi bili čepeli v nizkem grmičevju nad vipavskimi kasarnami. Matevž je imel prej staro avstrijsko karabinko, ki jo je bil oče zakopal 1918. leta. Ali je vedel Mile pri tem, kaj je dal Matevžu, prvemu primorskemu partizanskemu komandirju? Ali je Matevž slutil, kaj je sprejel iz bratskih rok — sporočilo svoje velike domovine... Mauserica pa je ostala želja vsakega primorskega partizana.

Morda je bilo srečanje tudi drugačno! Miletu in njegovim, ki so dolgo časa iskali Matevža, je padel kamen s srca, zdaj so bili na gotovem — pri svojih. Matevž in njegovi pa so se nenadoma začutili močnejše. To je gotovo, pa čeprav je bilo srečanje drugačno. Pa še nekaj. Ko sem Matevža prvokrat srečal, in to je bilo nekaj mesecev po tem, ko je prišel Mile, je že nosil Mauserico.

Šli so po velikem povelju. Vsak je moral zase iskati pot skozi utrdbе in mimo kasarn, toda za vsakim je bilo, kakor da se je pot za njim zaprla, in kdor je šel za njim, si je moral spet najti novo pot. Vedno težje je bilo najti pot. Smeli, ki je hotel poleti 1942 s celim bataljonom na Primorsko, poti ni več našel. Komaj je prestopil staro mejo, že je bil obkoljen, bataljon razbit, sam pa je padel.

Sovražnik je hotel mejo hermetično zapreti, hkrati pa doma »očistiti« teren. To je bila prva preizkušnja za Primorsko. Aprila sta bila napadena Matevž in Mile na Nanosu. Prva borba na Primorskem. Vsa Vipavska dolina in Nanos polna italijanske vojaščine. Ves dan je pokalo in regljalo na Nanosu, na večer so se partizani izmaknili ali pa se prebili skozi italijanske obrobe. Vipavska dolina se je oddahnila. Potem so planili po vaseh. Zagorele so prve hiše. Kamioni so mnoge odpeljali v trpljenje in smrt. Da, za vsakim so se vrata spet zaprla. Zato pa se je vsak tem bolj zagrizel v zemljo. Zdaj ni šlo za mejo, šlo je za to, kdo ima globlje korenine. To je bila prva odločilna borba. Ni šlo za življenje borcev, šlo je za zemljo...

Avgusta 1942 leta je bil nad Ozeljanom ustanovljen prvi primorski partizanski bataljon — »Simona Gregorčiča«. Prva borba je bila zmagovito končana. Veliki zakon domovinske vojne: iz vsake preizkušnje izide naša vojska še močnejša — ta zakon je tudi na Primorskem obveljal. To je bilo veliko zmagovalstvo primorskega partizanstva in vse Primorske. Utrdbе na mejah zasedene do zadnjega kottička. Po Notranjskem. Dolenj-

skem in Gorenjskem sovražnikova ofenziva. Nobenih zvez preko meje, a v srcu Primorske, pred Gorico, se ustanovi prvi primorski partizanski bataljon. Zemlja je zmagala.

Bataljon se je razšel, na jug, na sever in na zapad preko Soče. Ze poleti 1942 so prvi partizani prekorčili Sočo, a septembra istega leta že reko Idrijo in stopili na tla Slovenske Benečije. Bilo je takrat, ko je bil Rommel pred Tobruk-kom.

Bataljon je po svojih močeh zajel vso Primorsko. Njegove čete so po vseh zakonih razvoja naše borbe postala žarišča borbe in odpora, središča organizacije in partizanskega gibanja: Brkini, Vipava, Tolminsko, Brda.

Pri Gorici v hišnem podzemskem bunkerju sta imela svoj »kabinet« Tone Velušček in Tomo Brejc. Odločilna borba je bila dobljena. Organizacije, sicer šibke, so vzdržale. Prepotovala sta bila že skoraj vso deželo in postavljala pontone svojim organizacijam. Zdaj je bilo treba načrtno graditi, vse povezati v celoto, voditi in usmerjati, ne več samo iskati. Piloti so stali trdno, dovolj globoko v zemlji. Izruval bi jih le, kdor bi jih z zemljo vred odnesel, pa še takrat se ne bi ločili od zemlje.

Povsod je bilo tako: šli so borci in organizatorji, kamor jim je bilo ukazano, zagrizli so se v zemljo, da jih sovražnik ne bi mogel več izruvati, potem je bilo treba spet najti pot nazaj, od koder so prišli, kajti čas se je premaknil, in tam so jih čakala nova povelja.

Na Dolenjskem in Notranjskem so komaj ugasnili plameni, ki so požrli na stotine hiš in ljudi. Pravkar so zamrli kriki izmučenih in zločinsko ubitih. Partizanska vojska, obogatena z novimi izkolenjaji, se je pripravljala na nove boje. Dolenjska in Notranjska — zibelki slovenskega partizanstva — sta postali zanj pretesni.

Hrati, skoraj ob istem času, so šli kurirji iz Glavnega štaba na Primorsko

Civilno prebivalstvo beži pred fašističnim okupatorjem.

in iz Primorske na Glavni štab. »Ne moremo brez zveze z ono stranjo,« sta ugotovila Tone in Tomo. »Ne bodo vzdržali naši na Dolenjskem, če ne bodo naši močni tudi na Primorskem,« je dejal slovenski komandant.

Premagati je bilo treba mejo, enkrat za vselej. Cel odred je bil določen, da gre na Primorsko, da poskusi premagati mejo. Taboril je pod Snežnikom. S strahom so borci gledali proti meji, kjer je prežalo nšetelo bunkerjev. In tam preko Bog ve, kako je tam. Nihče še ni hodil, nihče ne pozna krajev. Host da ni mnogo, pravijo. Same ceste, vas pri vasi, so pripovedovali tisti, ki so se vrnili s Smelejevega pohoda.

Srečno ne bomo prišli preko. Ista usoda nas čaka kakor Smelija.

»Prišli bomo,« je dejal komandant odreda Bračič. »Smeli je napravil napako. Šel je na slepo.«

Prvi je šel Bračič s patrolo šestih mož. Šel je, da najde zvezo na oni strani. Tri tedne ni bilo glasu od njega. Kot nekaj: šel je, utonil preko meje in pot za njim se je zaprla, kdor bi šel za njim, si bo spet moral sam utirati pot.

Pa je bilo Bračičevo povelje: »Krenite takoj na pot. Formirajte dva bataljona. Vzemite vse puškomitraljeze in za tri dni suhe hrane. Mejo prekorčite v zgodnjih jutranjih urah. Bataljona naj marširata vsak zase v razdalji nekaj kilometrov. Prva zveza nad vasjo V. (Volče). Situacija tu ugodna!«

20. oktobra sta krenila dva bataljona vsak po 80 mož proti meji. Vsem je bilo tesno pri srcu. Tri noči sta marširala bataljona v dežju in viharju in prišla tretji dan zjutraj v že naprej pripravljeno taborišče nad Volčami. Tam sta ju čakala dva primorska partizana, Bračičeva karabina. Strme sta občudovala vseh osem puškomitraljezov. Drhtela sta od sreče, ko sta videla prvič toliko partizanov skupaj; še nad Ozeljanom, kjer se je ustanovil bataljon, jih ni bilo toliko.

Borci so se začudeni ozirali okrog sebe, nikjer smrek ali hrastov. Samo nizko grmovje.

Kurirja sta privlekla iz grmovja osmrojene skale, pripravljene za ognjišče, in nekaj palic, pripravljenih za šotore.

»Če tu taborimo, moramo, ko odriremo, vse pospraviti, da ne ostane niti sled za nami. Tu daleč naokoli ni več primerne kraja za taborišče. Lahi pridejo večkrat sem pogledovat in če bi našli samo majhno sled za nami, bi držali stalno zasedo in nikdar ne bi mogli več tu taboriti.«

Borci so zmajevali z glavami in z žalostnim nasmehom mislili na Bračičevo pismo: »Situacija tu ugodna.«

Nikdar ne bomo pozabili grozodejstev, katera so prizadejali fašisti našemu narodu.

Kurirja sta se splazila od prvih hiš v vasi. Da sta prišla dva bataljona partizanov, sta povedala. Vsi imajo Mauserice... in lačni so.

Pa je šla novica od človeka do človeka in sredi dopoldneva je vas začela romati v hrib. Prihajali so — dekleta, žene, starci in otroci. Prinesli so kruha, sira, mleka, sadja. Objemali so partizane in ostali pri njih do večera.

Zdaj so borci verjeli Bračiču: »Situacija tu ugodna.« Dva dni nato sta bataljona prišla do

nove sile in energije, ki so se organizirale v čete, odrede in brigade. Najzlahtnejše, kar je mogel v tistem trenutku narod dati, se je pretočilo skozi razpoko v obroču. Toda v tem se je sovražnik že spet zbral, pripravil načrt in udaril. Udaril je tudi na Primorskem. Zagorele so Primorske vasi. Na Krasu so starega očeta živega pribili na križ. Mučili so mater, posilili dekleta, zaklali otroka. Hkrati pa so po dobro pripravljenem načrtu udarili na partizane. Hoteli so potisniti naše čete iz Krasa, preko Trnovske planote v gole in težko pristopne Julijske Alpe ter jih tam izstradati. Zapokalo je po vsem Primorskem. V prvem trenutku so uspeli. Male partizanske čete niso bile kos težkim napadom, umikale so se, kakor je sovražnik želel — z juga proti severu — toda umikale so se z borbo. Partizani, male partizanske čete so se upirale italijanskim divizijam. V Brdih na Kolovratu se je odigrala ena najslavnejših bitk. 3000 Italijanov je obkolilo četico 25 mož, oboroženo skoraj s samimi lovskimi puškami in brez puškomitraljeza. Tri ure se je četa branila in se nato prebila. Na bojišču je obležalo pet partizanov in 105 Italijanov. Na Krasu je partizanski bataljon v eni bitki pobil preko 120 fašistov, na St. Viški planoti dve četi preko 80. Sovražnikovega načrta kljub temu ni bilo močje preprečiti. Treba je bilo najti nov način, nov izhod brigade.

To je bila nova težka preizkušnja za Primorsko. Sovražnik povsod v ofenzivi. Z njim vred belogardisti: »Dvanajsta ura bije za Primorsko. Zrve so zastoj. Mrtev narod ne potrebuje svobode.«

Primorska je stokala. Primorska je krvavela, pa tudi dvomila. Vse je bilo na tehtnici.

Brigade... Povsod so brigade nastale ob določenem trenutku, povsod iz nujnosti. Brigade so nastajale sredi bojev, borili so se morale za svoj obstaj-

Napad na Trnovo 1945.

nek. Vsaka je morala že ob svojem rojstvu izpričati svojo moč in udarnost.

Dve brigadi sta bili formirani na vsem Primorskem, Gradnikova in Gregorčičeva. Šli sta na pohod v Slovensko Benečijo. To je bila smer, kjer je bil sovražnikov pritisk najhujši, in kjer je najmanj pričakoval našega udarca. Pohod se je začel z borbo na Kolovratu in pri Liveku. To je bil ognjeni krst obeh brigad. Preko tristo fašistov, karabinerjev in kvesturinov je obležalo. Prva zmagala. Cel italijanski korpus se je zagnal nad obe brigadi. En mesec sta se brigadi borili ne samo s sovražnikom, temveč tudi z lakoto in jezo. Podnevi borbe, ponoči marši. Skoraj do Tagliamenta sta prispeli. Preko Kanina sta se vzpenjali in prišli v Režijo.

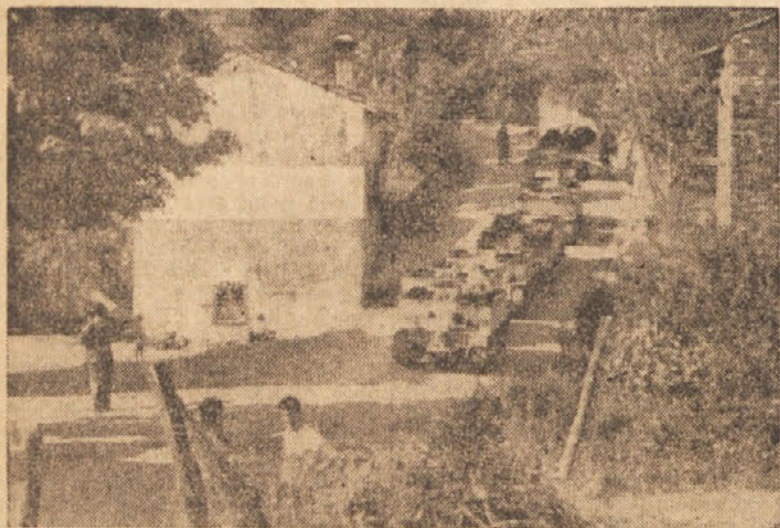
Prekrižarili sta slovensko Benečijo in izšli iz bojev kot zmagovalki. Preko Krna, kjer je po enodnevnih borbi obležalo

Igralska skupina IX. korpusa.

Navdušen, e svobodnega primorskega ljudstva ob priključitvi k FLR Jugoslaviji

PADLI SO BLOKI

Angleški tanki zapuščajo Brda.

Primorska je priključena. Prvi vlak je vozil iz Gorice v Ajdovščino 15. septembra. Že v zgodnjih jutranjih urah je motorka z napisom: »Za obnovo Primorske!« pregledala progo in točno ob 7.30 prispela v Ajdovščino. Vlak ji je sledil — prvi vlak v svobodi, v svobodni Primorski.

Tako Slovenska Primorska takoj prvi dan svobode z delom vstopa v novo življenje. Edinice JA so že zasedle ozemlje Slovenskega Primorja in Istre, ki se po sklepu mirovne konference priključi FLR. Naše edinice so bile na vsaj poti sprejete z navdušenimi

ovacijami prebivalstva. Priključitev se je izvršila brez vsakega incidenta. 15. septembra so ob enajstih odprli bloke, ki so doslej ločili Slovensko Primorje od ostale Jugoslavije. Velik del Slovenskega Primorja je dokončno priključen ostalemu slovenskemu ozemlju, k Titovi Jugoslaviji.

Primorsko ljudstvo poudarja danes, kakor vse zadnje dni, da si bo skupno z ostalimi jugoslovanskimi narodi priborilo še nove in nove zmage, da bo skupno z ostalimi jugoslovanskimi narodi častno opravilo svojo dolžnost v petletnem planu.

Na bivši italijansko-ugoslovanski meji so bloki razbiti

Zbrali smo se — pišejo iz Sovodnje — ob štirih popoldne pred krajevnim ljudskim odborom v Cerknem. Vsedli smo se na tovarni avto in se odpeljali tja proti stari meji z namenom, da poderemo tisto staro mejo, ki nas je tako dolgo ločila od naše rodne domovine.

Veliko veselje nas je navdajalo. Krasno septembrsko sonce in bogato obložena drevesa z jesenskimi sadovi sta še povečala to razpoloženje. Globoko smo se zavedali, da bo danes kronano naše trpljenje in delno poplačana naša borba, ter žrtve, ki smo jih doprinesli za to, da danes slavimo priključitev.

Do bloka smo prišli kmalu, saj avto je drčal skozi gozdove, kakor da bi imel peroti. Zagledali smo »štango«, ki je še zapirala pot, po kateri nismo smeli celih 29 let, in bila znak krivice, ki smo jo morali trpeti toliko časa. Z vzklikom »Dol z mejo! — Dol z blok!« smo skočili z avtomobila. Strazarju, ki je stal pri bloku in nas nekako začudeno gledal, smo pojasnili, da smo prišli porušiti blok. Odstopil je in s prvim močnim udarcem je odskočila in bila podrt lesena zapora.

Na obeh straneh ceste sta stala dva močna betonska mejnika. Ker nismo imeli orodja, da bi jih razbili, smo jih navezali na železno verigo, privezali k avtomobilu in jih s par sunki izruvali s temelji vred iz zemlje.

Večna slava in zahvala borcem, ki so padli za osvoboditev!

Na najvišjih vrhovih Julijskih Alp so zagoreli kresovi

Ljudstvo tolminskega okraja, ob Zgornji Soči je ves dan pričakovalo pri slavalokih s cvetjem in pesmijo prihod Jugoslovanske armade. Se v navzočnosti ameriške vojske in civilne policije je ljudstvo dajalo duška svoji sreči nad dokončno osvoboditvijo. Vsepoposod je ljudstvo še pred prihodom Jugoslovanske armade uveljavilo svojo oblast in pokazalo svojo moč.

Posebno veliko navdušenje je bilo na zborovanju v Bovecu, ki so se ga udeležili tudi prebivalci iz sosednjih vasi. Ljudje iz Čezsoče, ki so jim Američani zabranili prihod po glavni cesti, so napravili velik ovinek, da so prispeli v Bovec. Razvila se je velika baklada, kateri je sledil pozdravni govor. Poslali so pozdravne resolucije maršalu Titu, vladi LRS in IOOF.

Tudi v idrijskem okraju je ljudstvo še ob navzočnosti Američanov in civilne policije dejansko samo izvedlo priključitev. Velike množice prebivalstva iz sosednjih krajev so z godbo na čelo in ob himni »Hej Slovani« proglasile prevzem ljudske oblasti. V Logu je na velikem zborovanju okrog 500 rudarjev iz Rablja sklenilo, da ostanejo v Jugoslaviji in obljubilo, da se s svojim delom vključijo v petletni plan. Tako je vsepoposod ljudstvo silno nestrno pričakovalo prihod borcev Jugoslovanske armade.

Točno ob polnoči 15. t. m. se je pričelo pomikanje enot Jugoslovanske armade preko blokov. Naši borci so prekorali demarkacijsko črto z razvitimi zastavami in borbeno pesmijo, ki je izražala njihovo razpoloženje. Čudovit je bil pogled, ko se je iz Tol-

Ena izmed tovarišic je vzkliknila: »Nobena krivica nima obstanka, tudi to smo danes odpravili.«

Ob cesti je stala tudi zidana strazarnica. Nekdo je rekel, da bi jo pustili za spomin. Toda vsi ostali smo bili mnenja, da ne maramo nobenega takega spomina, ki bi nas še kdaj koli spominjal na rapalsko krivico. Brž smo se lotili in z velikim navdušenjem porušili tudi to strazarnico.

Ko smo odstranili vse ovire, smo odšli v najbližjo vas Sovodnje, kjer se je zbralo mnogo vaščanov. Z veseljem smo se pozdravili, jim povedali, da smo danes za vedno odstranili krivične znake na bivši meji in se z njimi združili za vselej, združili smo se z vsemi narodi Titove Jugoslavije. Zapeli smo nekaj partizanskih pesmi. Maršalu Titu smo odposlali resolucijo, nakar smo se vrnili v najboljše razpoloženju v Cerkno, kjer smo se udeležili množičnega zborovanja.

Po zborovanju smo zažgali pred dvorano leseno pregrado, ki smo jo porušili in vzeli na bivši meji. Okoli tega ognja smo v krogu in v svečanem razpoloženju stali vsi in gledali, kako gori in propada v pepel to bedno znamenje, ki je stalo tako dolgo na krivični meji. Vsak je čutil in mislil eno: Prevelika je bila cena za osvoboditev, da bi še kdaj komur koli dopustili gaziti pridobitve narodno osvobodilne borbe in krati pravice delovnemu ljudstvu.

Ljudstvo cone A je radostno sprejelo svojo armado-osvoboditeljico

Ze 15. septembra zvečer je ljudstvo po vseh krajih pričakovalo prihod svoje osvoboditeljice. Vsa cesta od Tolmina do Boveca je okrašena s slavaloki in popisana z gesli. Ljudstvo je sredi noči pred prihodom vojske odstranilo tujejezične napise. Ceste, ki peljejo skozi vasi in mesta, so vse v zastavah in cvetju. Ze zvečer so povsod goreli kresovi, nekateri prav do prihoda vojaških enot.

Potokih pridrveli vojaki z jeepom in je nekdo ustrelil v slavalok. Ko so otroci zvečer zažgali kres in pelj partizanske pesmi, so jih civilni policisti hoteli prestrašiti z naperjenimi puškami, vendar brez uspeha. V Bovecu so zavezniški vojaki pred odhodom polili z bencinom kasarno in jo zažgali, vendar je prebivalstvo ogenj pogasilo. Nekoliko pred polnočjo se je vojska pričela premikati. Z velikim nav-

dušenjem jo je ljudstvo sprejemalo. V Breginjskem kotu so se zbrali vaščani ob slavalokih med petjem in igranjem. Borci so pozdravili s pesmijo in cvetjem, ljudje so rajali kar po cestah, skupine mladine so hodile s harmonikami od vasi do vasi in manifestirale. Na Bovškem je ljudstvo v Žagi in Hrpenici nestrno čakalo voj-

sko med petjem in plesom na cestah. V Hrpenici so borci objemali in poljubljali. Guverner v Bovecu je ves dan pripovedoval, da JA ne bo in da bodo vse slavaloke podrli, ko pa je proti večeru po mestu krenil velik spreved, so se civilni policisti umaknili.

Ljudski odbori so ob prihodu vojske takoj prevzeli vso oblast v svoje roke. Tako je na primer v Breginju KLO pričel že prejšnji dan delovati in je bila ob prihodu vojske zgrajba KLO že vsa okrašena, naslednji dan pa je KLO že izdal svojo prvo odredbo o oddaji orožja, razglasil svoje poslovanje, zaščitil ljudsko imovino in odredil spremembo časa. Elektrarna pri Bovecu obratuje v redu.

Ze dopoldne so bila po mnogih vaseh svečana zborovanja. Najveličastnejše je bilo v Kobaridu, kjer so se že ob pol devetih začele zbirati velike množice, da proslavijo prihod JA. Od pionirčkov v enotnih oblekah s titovskimi na glavah, do starih očetov in mater, vse je bilo v prisrčnem razpoloženju. Prihod vojske so pozdravili z burnim vzklikanjem, borci in oficirje pa so obmetavali s cvetjem. Po svečanem dvigu zastave in petju himne je pozdravil vojsko predsednik KLO, nato pa je zbrane množice nagovoril oficir JA; skoraj vsak stavek so prekinjali z vzklikanjem. Po končanem govoru mu je mladinka izročila šopek cvetja, nato pa so poslali pozdravne brzojavke maršalu Titu, podpredsedniku vlade FLRJ tovarišu Edvardu Kardelju in predsedniku vlade LRS tovi. Mihi Marinku. Ob zaključku so še enkrat zapeli himno »Hej Slovani«.

Po vaseh v okolici pripravljajo darila, ki jih bodo poslali maršalu Titu. Ze v dopoldanskih urah so poslali z mnogih sestankov po vaseh nad 150 pozdravnih resolucij maršalu Titu, podpredsedniku zvezne vlade tovi. Kardelju, predsedniku vlade LRS Mihi Marinku, vladi LRS in IOOF.

Tanki JA so prekorali bivšo demarkacijsko črto in se pomikajo pod Kromperškim gradom proti Solkanu.

Civilni policisti v Breginju so zapustili ponoči ob 22. uri kraj. Do zadnjega so terorizirali prebivalstvo in zagotavljali, da se vrnejo čez dva meseca. Na Idrijskem so vojsko pričakovali z godbo. V Kredu so ameriški vojaki nestrno čakali na svoj odhod; preden so odšli, so fotografirali slavaloke s sliko maršala Tita. Nasprotno pa so v

dušenjem jo je ljudstvo sprejemalo. V Breginjskem kotu so se zbrali vaščani ob slavalokih med petjem in igranjem. Borci so pozdravili s pesmijo in cvetjem, ljudje so rajali kar po cestah, skupine mladine so hodile s harmonikami od vasi do vasi in manifestirale. Na Bovškem je ljudstvo v Žagi in Hrpenici nestrno čakalo voj-

Na nov h meinikih straže borci JA in budno čuvajo domovino

Tako kakor v Solkanu je bilo po vsej Soški dolini. Tako je bilo v naših partizanskih Renčah, je bilo v Brdih, tako je bilo povsod, kamor so prihajali prvi borci Jugoslovanske armade in prevzemali straže ob vseh javnih napravah, poslopih in ustanovah.

Skoraj teden dni se ljudje niso pečali z ničimer drugim kot s pripravo na ta veliki praznik svobode in združitve z narodi Jugoslavije. To noč ni nihče zatnil očesa in se, ko so prvi žarki vzhajajočega sonca pozlatili goriški grad in osvetlili Sabotin in Sveto goro, so ljudje odhajali na svoje domove.

Nekaj bežnih ur nemirnega spanja in zopet so bili na ulicah. Naši borci so že zasedli strazarska mesta ob začasni jugoslovansko-italijanski meji. Onstran nesmiselne francoske črte so ameriški vojaki, specialni policisti, ameriški in angleški dopisniki ter ponekod tudi nekateri italijanski karabinjerji ob žitni oviri, ki loči zapadni pločnik ceste. Pred severnim goriškim kolodvorom sta patrulirala dva ameriška vojaka.

Solkanci so se zbrali pred pravkar izvršenimi lepaki, ki naznanjajo, da bo na vsem ozemlju cone A in B priključen Jugoslaviji izvršena od 17. do 20. septembra zamenjava lir. V ranih jutranjih urah so prihajale v Sol-

kan že topniške in tankovske enote naše hrabre Jugoslovanske armade.

Nasmejani tankisti težkih oklopnih vozil zopet vozijo po teh naših svetih krajih. S prihodom vojske — osvoboditeljice se med ljudstvo vrača občutek miru in varnosti. Predmet razgovorov so bili še vedno dogodki v Gorici. Ljudstvo je ogorčeno zaradi fašistične terorja, ki je pozdravil prihod italijanske vojske v Gorico. Očividci pripovedujejo, da so se fašisti bolj zanimali za razbijanje slovenskih trgovin, lokalov in stanovanj, da so se bolj zanimali za zažiganje slovenskega tiska, klanje in pretepanje Slovencev, kakor pa za sam sprejem italijanske vojske.

Po solkanskih hišah vidimo okusna, z roko izpisana gesla, ki pozdravljajo osvoboditelje, v Gorici pa so preko zidov in izlozb nalepili le tiskane lepake in tiskane zastave, prav tako kakor so ob fašističnih praznikih v eni sami noči hoteli med okupacijo dati ljubljani videz italijanskega mesta. Na javnem stranišču pred goriškim severnim kolodvorom, ki je že onstran začasne meje, visi tak lepak, poln besnega sovraštva do slovenskega življa. Človeku se nehote vsiljuje misel, da fašisti niso mogli izbrati bolj primerne kraja za »izražanje svojih čustev«. Priključitev naše Istre in Primorske k Jugoslaviji je izvedena. Na novih mejnikih stoji strazarji naše Jugoslavije in čuvajo domovino.

Naši mejniki med Jugoslavijo in Italijo.

Jugoslavija niti za zeleno mizo nima pravice, da bi se odrekla temu, za kar so se borili in dajali svoja življenja vojaki Jugoslovanske armade in borci Julijske Krajine.

KARDELJ

Ljudstvo pošilja resolucije svojemu maršalu

Sempeter pri Gorici: »... Koliko solza, koliko žrtve je bilo treba. Naša srca, prepolna ljubezni, so drhtela in hrepenela po tem dnevu. Pričakovali smo rešitev in svobodo, za katero smo šli v boj. Z nami so hoteli barantati. Vendar z odločno borbo smo dosegli pod Tvojim vodstvom dan zmage.«

Vitovlje: »... Zavedamo se, da ste bili prvi borec, ki je zgrabil za orožje, ko se je odločala usoda jugoslovanskih narodov in ste nas vodili od zmage do zmage do popolne osvoboditve. Za vse smo Vam hvaležni in Vam obljubljamo, da se bomo odslej borili še z večjim navdušenjem pri izvajanju petletnega plana.«

Osek: »... Boli nas le to, da še ostali del Slovenskega Primorja ni priključen k naši Jugoslaviji. Obljubljamo Vam, tovariš maršal Tito, da ne bomo mirovali, ampak se bomo borili še dalje za naše pravice, za našo Gorico in za ves ostali del Slovenskega Primorja.«

Nikdar ne bomo pozabili svojih bratov, to še tem bolj, ker smo na lastni koži občutili vsa grozodejstva fašističnega nasilja.

Obljubljamo Vam, da bomo zastavili vse naše sile v petletki, da bo naša vas obnovljena in da bomo z delom dokazali, da smo vredni živeti v svobodni Jugoslaviji, zavedamo se, da smo postali danes državljani Titove Jugoslavije, to je tiste domovine, v kateri se bo dvignila kulturna stopnja vsega delovnega ljudstva.«

Ajdovščina: »... Svobodni v Titovi Jugoslaviji in pod Vašim vodstvom bomo nadaljevali borbo in uresničili naš petletni plan. Stori bomo vse, da zagotovimo svobodo vsem bratom, ki so ostali še izven meja današnje Jugoslavije.«

Lozice: »... Prestano trpljenje preteklih desetletij, naše žrtve v letih narodno osvobodilne borbe, kakor tudi povojna borba za priključitev naj Vam bo jamstvo, da ne bomo nikdar odstopili od ciljev, ki so si jih postavili narodj FLRJ. Nepopisna sta naš ponos in naša radost ob trenutku, ko postajamo državljani FLRJ.«

Koseze: »... Herojska dela naše slavne JA pod Vašim osebnim vodstvom so povzročila uničenje okupatorja in domačih izdajalcev, kar nam je prineslo tako težko pričakovano svobodo. Ne bomo se več strašili nobenih naporov za doseg tega cilja. Naša borba se bo nadaljevala za vse tisto, česar nam imperialisti niso priznali na mirovni konferenci.«

Sempas: »... Obljubljamo, da bomo združeni pod okriljem Osvobodilne fronte nazljivo čuvali naše zapadne meje, da bomo neumorno branili in razvijali pridobitve naše slavne narodno osvobodilne borbe in izpolnjevali oporoko padlih borcev in ne bomo dopustili nikdar, da bi kdor koli hotel razbijati enotnost naših narodov. Gori bomo vedno prijatelstvo z vsemi demokratičnimi silami sveta.«

Divjanje fašistične drhali v krajih, ki so pripadli Italiji

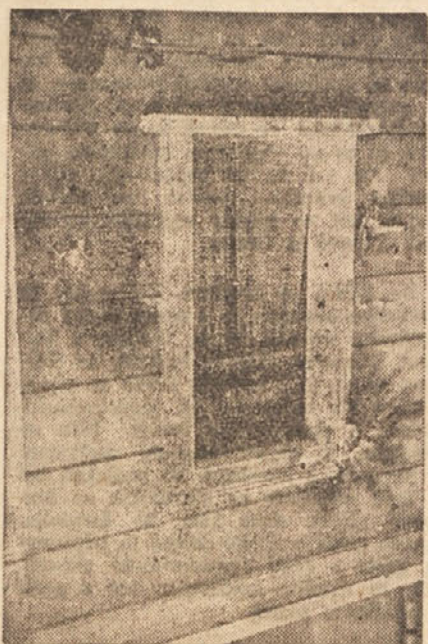
TEROR V GORICI

Fašisti napadajo zavedne Slovence in antifašiste Italijane in uničujejo njihovo imetje

V Gorici se je od torka opoldne fašistični teror kljub temu, da so italijanske oblasti že popolnoma prevzele vso civilno in vojaško upravo v mestu, nadaljeval z isto besnostjo kot prejšnje dni, ko so bili za red v mestu odgovorni Američani. Nepobitna resnica je, da De Gasperi jeva oblast ni prišla v Gorico kot premagana, niti kot predstavnica demokratične Italije, temveč na isti način, kakor je prihajal na oblast Mussolini leta 1922, ali pa še huje.

Pričakovali smo, da bo prvi ukrep italijanske oblasti, ko bodo prevzele mesto, proglas prebivalstvu, naj se takoj pokori vsem naredbam nove države in se pomiri in da bodo obsodile štiridnevno nezasišano nasilje proti slovenskim meščanom, ki so še vedno izven zakona. Italijanska oblast doslej ni izdala nobenega proglasa prebivalstvu, pač pa se je zgodilo nasprotno, da so objavili listo Slovencev in demokratičnih Italijanov, ki naj bi bili odgovorni za protifašistično delovanje v maju 1945, zaradi česar naj bi bili sedaj prepuščeni na milost fašističnim tolpam. Vse prebivalstvo Gorice je popolnoma prepričano, da imajo v Gorici vso oblast v rokah fašistov. Svobodne roke imajo bataljoni podtalnih monarhofašističnih oboroženih organizacij, znanih pod imenom »Divisione Goriziana«, ki jo vodijo bivši fašistični Savojski ofirji, ki bivajo v Gorici in ki so približno iz Pulja in Istre. Najbolj aktivni pa so »esuli« iz Pulja, katerim se je pridružil v ponedeljek okrog 1090 tujcev, ki so prišli v Gorico z vlakom, okrašenim s trikotniki.

Slovenski napisi na trgovinah in obrtnih delavnicah so popolnoma izginili. Organizirane tolpe so se predvsem vrgle na ropanje slovenskih trgovin in obrtnikov, na požiganje njihovega inventarja in popolno demoliranje vse imovine Slovencev. Doslej je bilo popolnoma izropanih 48 goriških trgovcev, obrtnikov in zasebnikov. Na ta način hočejo docela uničiti slovenski življenjski vsi Slovence k izselitvi, da bi se istrski »esuli« polastili tega, kar je ostalo. Premičnine in raznovrstno blago nakladajo na kamione in odvažajo neznano kam, v kolikor naronpanega blaga ne polivajo na ulici z

Gorica. Fašisti so z bombami napadli stanovanja Slovencev in italijanskih antifašistov.

benčinom in sežigajo. Tako se je zgodilo pri UIOD-u, dr. Grudnu in nešteto drugih. Po vseh teh množičnih ropanjih so se vrgli na lov na posameznike. Slovensko ljudstvo v Gorici je postavljeno izven zakona. Nikamor se ne more obrniti za varstvo. Slovenske vasi se branijo same pred grožnjami kazenskih pohodov in požigov, o katerih prihajajo glasovi iz Gorice. Skvadristi se organizirano podajajo z avtobusi do žičnih mej in izživajo jugoslovanske obmejne straže, kakor se je to zgodilo v torko proti večeru med 5. in 8. uro.

V sredo popoldne so vdrl v stanovanja neke Slovenke v ulici Piemonte ter zmetali na cesto vse njene premičnine. V ulici Morelli so vdrl v čevljarno Jug in jo opustošili. Ob 3. popoldne so po-

novno vdrl v stanovanje dr. Grudna v ulici Silvio Pellico št. 1, zmetali pohištvo in obleko na ulico in vse zažgali. Italijanski karabinjerji so vse to mirno gledali. Z demoliranjem in opustošenjem pekarn, slaščičarne in kavarne Viktorja Stefani (vojaka) v ulici Duca d'Aosta 47 so povzročili več milijonov škodo. Pri ropanju je osebnost pomagal inspektor civilne policije Manfreda. Istega dne popoldne so še vedno ropali v trgovini Petra Cermelja na Kornu in iskali sina. Popoldne so razbili in razdejali mlekaro Franciške Zimic na Korsu Roosevelt. V ulici Carducci so izropali vinočoč Zimic. Na Riva Corno so popolnoma razdejali gostilno »Pri pomladi«, vdrl so tudi v stanovanje družine Spacapan na južnem koncu mesta ter povzročili mnogo škodo. Ogroženi gospodarji so prosili za posredovanje italijanskega karabinjerja, ki pa se je umaknil z izjavo: »Družina ima gotovo kaj na vesti.«

Ob 5. popoldne so opustošili in izropali Korenovo trgovino s steklom v ulici Carducci št. 4, nato pa skladišče v ulici Mamelli, kjer so razbili vsa zrcala, šipe in kristal. Škodo računajo na več kot 400 milijonov lir. Tolpe so se pripeljale na kamionih. Prav tako so ob tej priliki okrog kraja ropanja krožili v svojih kamiončkih italijanski karabinjerji, ki pa se niso niti zganili.

Ob 5. popoldne so ponovno razsajali v Kmečki banki in odpeljali inventar. V ulici Ruffolini so vdrl v stanovanje uradnika Marija Brezgarja, razbili pohištvo in zmetali na cesto arhiv, ženo so ranili, njega pa baje »aretirali«. V ulici Ristori št. 7 so vdrl v prostore zidarskega podjetja Ernesta Makuca ter so en večji kamion odpeljali neznano kam, drugega pa razbili. V isti hiši so razbili tudi kamion trgovca Rafaela Zajca. Na Corsu Roosevelt št. 50 so iz stanovanja znanega partizanskega borca Ivana Brica, trgovca z vinom, odnesli vse pohištvo, obleko in perilo.

Tolpe so se zaletale tudi v civilno bolnišnico v ulici Brigata Pavia, kamor so te dni pripeljali ranjene in pretepete goriške Slovence. Tu so začeli pretepati slovenske bolnike in ranjence. Pri bolnišnici »Rdeča hiša« tik ob jugoslovanski meji so vdrl v gostilno istega imena in gospodarja Miljavca tako pretepli in razrezali z noži, da je kmalu potem podlegel poškodbam. Ponovno se je neka izmed neštetihih tolp vrnila v kavarno Bratuž v ulici Mamelli in popolnoma razdejala vse prostore. Vdrl so tudi v trgovino Ignaca Budišna v ulici Vittorio Veneto in jo izropali. V noči od torka na sredo sta eksplodirali dve bombi. Podrobnosti o tem še niso znane.

Danes ni v Gorici niti enega slovenskega napisa več. Vsi napisi, ki so bili na trgovinah, so razbiti ali pa pomazani. Pred dnevi so nalepili po Gorici lepake, v katerih groze Slovence, posebno pa članom prvega izvršnega odbora v Gorici. Na letaku je javno napisanih 33 imen, med katerimi so tovariši: Komjanc, Kozman, dr. Rutar, dr. Mermolja, Strukelj, Lojze Kušaj itd. Groze jim, da jih bodo vrgli v »fojbe« (prepad).

Zaradi nezasišane terora nad goriškimi Slovenci je Demokratska fronta goriških, beneških in kanalskih Slovencev poslala predsedniku jugoslovanske vlade maršalu Titu brzojavko, v kateri ga prosi, naj od italijanske vlade zahteva varstvo za slovensko manjšino v Italiji.

ob 6.20 in tretja ob 6.30 uri v višini 2000 metrov. Prav tako je skupina 12 bombnikov z enim lovem preletela mejo pri vasi Dolina in se potem vrnila v Trst. Te kršitve meje spominjajo na provokacijsko preletavanje meje s strani grških monarhofašističnih sil in njihovega načina izvajanja obmejnih incidentov.

Angloameriške vojaške oblasti in italijanske oblasti so prav tako odgovorne za vdor četniških in ustaških tolp v ozemlje cone A, ki je pripadla Italiji. Po dosedanjih ugotovitvah se še sedaj nahaja skupina oboroženih banditov v vasi Čodgora. Obklečeni so v civilne obleke, oboroženi pa z angleškimi strojnimi puškami in pištolami. Druga skupina teh tolp pa je na sektorju Kirnik-Kožana, tri kilometre severovzhodno od Medane. Neka ustaško-četniška tolpa je pri Kravem potoku prešla iz italijanskega dela bivše cone A na sektor Rodik-Arteize, odkoder so jo pregnale enote jugoslovanske armade.

V noči na 15. september pa so fašisti v Gorici skušali minirati severni kolodvor Gorice, ki pripada FLRJ, vendar so njihove naklepe preprečili slovenski antifašisti.

Ti provokatorski incidenti s strani angloameriških in italijanskih sil ter ustaško-kvalunkvističnih tolp so novi poizkusi vojnouhujkaskih sil, da bi ustvarili žarišča nemira in torišča za naklepe tujih interventov. Obenem pa so grobe kršitve določb mirovne pogodbe in vzbujajo ogorenje in najostreje proteste jugoslovanskih in vseh naprednih narodov.

Z ratifikacijo mirovne pogodbe se naši narodi niso in ne bodo nikoli odrekli svojim pravicam.

APEL

svekovni demokratični javnosti, OZN, Svetu ministrov štirih, vladam demokratičnih držav, mednarodnim demokratičnim ustanovam, slovanskim odborom in Vseslovanskemu odboru

Italijanski šovinisti in fašisti so v Trstu, na Primorskem in v Istri uničili in požgali vse slovenske šole in kulturne ustanove. Hoteli so iztrebiti slovansko ljudstvo tega ozemlja. S požiganjem, ubijanjem in strahovanjem je poskušal fašizem ukloniti Slovence in Hrvate. Tiste pa, ki bi ušli smrti, so hoteli nasilno potujčiti. Toda te zločinske naklepe so Slovani s petindvajsetletno neizprosno borbo proti fašizmu in s herojskim uporom v osvobodilni vojni preprečili: vse ljudstvo se je kot en moč pridružil združenim narodom v borbi proti nacifašizmu in v tej borbi tudi zmagalo nad svojimi zatiralci in krvniki.

Zaveznikom v vojni so zaupali upravo Trsta in velikega dela Primorske. Toda nekdanji zavezniki so zavrgli načela, za katera so se nekoč borili oni in za katera je slovansko ljudstvo krvavelo. Anglo-ameriška vojaška zasedbena oblast je kršila načela o narodni enakopravnosti in demokratičnih pravicah narodov. Dolgo obetana dvojezičnost je ostala na papirju, slovenske šole so zapostavljali, le neradi so iskali zanje primernih ploslopov, vsiljevali so nam za učitelje kolaboracioniste, demokratično učitelstvo pa so preganjali. Delovanje prosvetnih društev so na pretkan način zavirali, izigravali so nas in nam s silo jemali dvorane, dajali so potuho neofašističnim elementom in jih tako podpirali v napadih na slovansko prosveto. Slovensko narodno gledališče je moralo gojiti slovensko umetnost po mračnih in tesnih dvoranah v predmestjih, po predstavi so slovensko občinstvo napadali

skvadristični pretepači in razgrajči. Novi gospodarji so očitno podpirali stare in nove fašiste, zapirali in obsojali pa demokrate in protifašiste.

Slovansko ljudstvo se je v celoti odzvalo klicu združenih narodov v borbi za demokracijo. Anglo-ameriška vojaška uprava pa, ki bi morala dati slovenskemu ljudstvu enakopravnost, je gazila in teptala njegove pravice, zapirala njegove otroke, zavirala svoboden razvoj njegove kulture in fašistični teran je s tujo pomočjo znova navalil nanj.

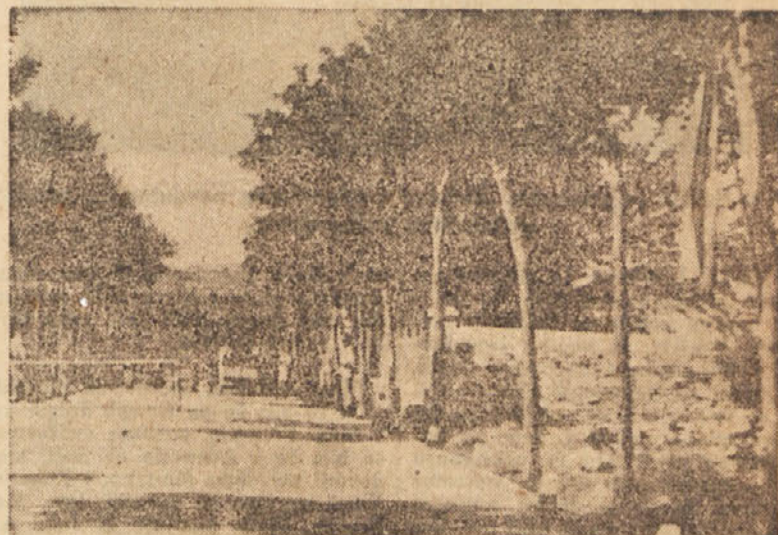
Odbor za zgraditev novih zidov na slovanskem kulturnem pogorišču pošilja ta apel svetovni demokratični javnosti, OZN, Svetu ministrov štirih, vladam demokratičnih držav, mednarodnim demokratičnim ustanovam, vsem slovanskim odborom in Vseslovanskemu odboru.

Zahtevamo,

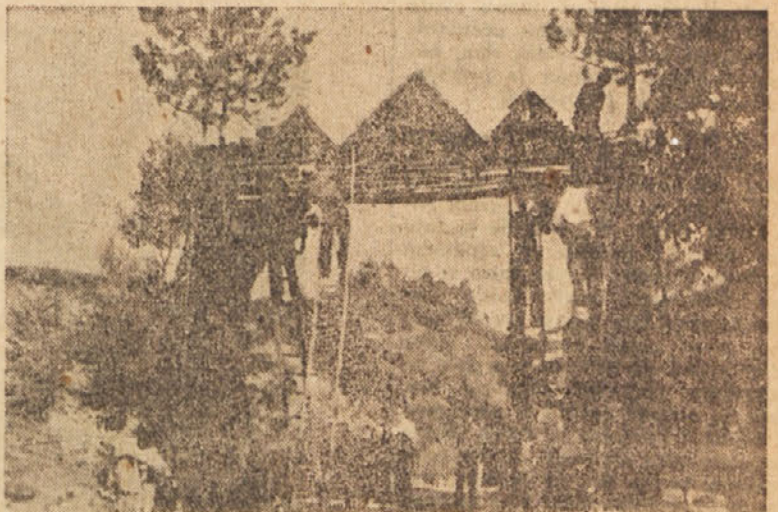
da se OZN zavzame za pravično stvar slovenskega in hrvaškega prebivalstva na STO-ju. Svetovno demokratično javnost in demokratične ustanove vseh narodov pa pozivamo, da zastavijo ves svoj vpliv, da se slovanskemu prebivalstvu prizna polna enakopravnost in da z učinkovito gmočno pomočjo omogočijo slovanskemu prebivalstvu, da si zgradi trdne in neuničljive zidove svoje kulture.

ODBOR ZA ZGRADITEV NOVIH ZIDOV NA SLOVANSKEM KULTURNEM POGORIŠČU

Živel tovariš Kardelj, neustrašeni borec za pravice Julijske Krajine!

Novi bloki na meji med Italijo in Jugoslavijo, na meji med nasiljem in uboji ter ljudsko demokracijo.

Radostnih src postavlja ljudstvo slavoloke za ta veliki dan priključitve Primorske k FLRJ.

Grobe kršitve

določb mirovne konference in provokatorska izzivanja obmejnih incidentov s strani Angloamerikancev, italijanske vojske in fašističnih tolp

Amerikanske okupacijske čete se niso hotele umakniti na določeno črto, italijanske pa so poskušale zasesti severni kolodvor v Gorici — Ameriški bombarderji so izzivalno preletavali našo mejo

Fašistični pogromi proti slovenskim in italijanskim antifašistom v Gorici in v delu cone A, ki pripada Italiji, so dovolj jasno pokazali, kdo nosi odgovornost za ta provokatorska nasilja. Dejstvo, da so ameriške okupacijske oblasti dovolile vkorakanje italijanskih čet dan pred položitvijo ratifikacijskih listin, pa ponovno priča, da so ameriške okupacijske oblasti namerno izvale divjanje fašističnih teroristov. Enote jugoslovanske armade pa so obratno točno izpolnile sklepe mirovne konference in v njej od 15. na 16. septembra ob dvanaesti uri mirno in disciplinirano vkorakale v ozemlje, priključeno FLRJ.

Najnovejše vesti pa poročajo o nadaljnjih grobih kršitvah sklepov mirovne konference ob priliki zasedanja nove državne meje med FLRJ in Italijo ter STO-jem. Ameriške vojaške enote so na meji med FLRJ in STO-jem zasedle pri vasi Repentabor 300 m ozemlja, ki po odločbah o novi državni meji pripada FLRJ. V zvezi s to kršitvijo je jugoslovanska komisija odšla na lice mesta in protestirala pri ameriških vojaških funkcijah zaradi kršitve mednarodnih določb. Ameriški vojaški funkcionarji so obljubili, da bodo takoj zapustili jugoslovansko ozemlje. Dejansko pa so za-

povedali svojim četam »strogo pripravljenost« ter zasedli položaje na meji z oddelki, oboroženimi s strojnimi ter s lopniškimi oddelki, oboroženimi z lahkim pešadijskim topom. S tem svojim ravnanjem so grobo kršili določbe mednarodne pogodbe, po kateri morajo čete mirno zasesti ozemlje, ki jim pripada, in tako hoteli izzvati spopade in nered na meji.

Podobno so italijanske enote kršile mednarodne določbe, ko so 15. t. m. popoldne hotele zasesti celo tisti kolodvor v Gorici, ki po mirovni pogodbi pripada FLRJ.

Ko so naše enote zasedale novo državno mejo, je ob tej priliki krožilo v smeri Buje-Koper nad ozemljem STO-ja deset bombnikov. Naslednji dan, 17. septembra, pa so tri skupine dvomotornih letal preletele s smeri Pulja čez vas Dolino, ki se nahaja na meji STO-ja. Vsaka skupina je štela 12 letal ter so vse tri nadaljevale pot proti Trstu. Prva skupina je mejo preletela ob 6.10, druga

Veličastna zborovanja ob združitvi Primorske s FLRJ

Pogled na veličastno zborovanje v Ljubljani, s katerega so Ljubljančani poslali naslednje pozdrave osvobojenemu ljudstvu Slovenske Primorske in Istre:

»V dneh, ko doživljate najsvetlejšje trenutke v vsej svoji zgodovini, vam Ljubljana bratsko stiska roko v pozdrav in se z vami raduje naše skupne sreče.

Naša Ljubljana je že v gigantskem naporu izvrševanja prvega petletnega plana. Ljubljana se vam ob današnjem dnevu obvezuje, da vam bo nudila vso pomoč, da skupno z nami stopite v veličastno borbo za plan, da skupno čim prej vremostimo ovire, ki nam jih je povzročila umetno ustvarjena meja.

Borba za izvršitev plana je borba za srečen jutrišnji dan, je borba za dokončno uresničitev naših nacionalnih zahtev.

NAJ ŽIVI HEROJSKO LJUDSTVO PRIMORSKE IN ISTRE!

NAJ ŽIVI NAŠ DRAGI VODITELJ TOVARIŠ TITO!»

Veliko zborovanje ob priključitvi v Sežani

Sežana, 17. septembra. Potem, ko so vasi sežanskega okraja tako prisrčno sprejele svojo vojsko, se je ljudstvo v teku včerajšnjega dne zbiralo po vaseh na zborovanja. Ni se še poglelo veselje nad osvobojenjem, že so se prebivalci sežanskega okraja zbirali na majhnih okrašenih vaških trgih, da se pogovore o novih nalogah, ki jih čakajo sedaj v Jugoslaviji v petletnem planu.

Tudi v Sežani je primorsko ljudstvo z nepopisnim navdušenjem proslavilo priključitev k Jugoslaviji.

se: TITO. Ljudstvo je neprestano vzklikalo svojemu voditelju, ki je s svojim umnim vodstvom omogočil priključitev. Vzkliki: In vendar smo pričakali! so bili predmet razgovorov ljudi, ki so čakali na slavnostno zborovanje. Ob 10 se je v sprevedu zgrnila na trg več tisoč glav množica. Šele po desetminutnem ploskanju in vzklikanju je lahko spregovoril okrajni sekretar tov. Petrin, ki je pozdravil ministra za notranje zadeve vlade LRS tov. Borisa Kraigherja, ministra za prosveto vlade LRS tov. Potrča, predstavnike JA in druge.

Prvi je spregovoril minister za prosveto tov. Potrč, ki je v imenu vlade LRS pozdravil vse prisotno prebivalstvo. Poudaril je, kako velik dan, kako zgodovinskega pomena je priključitev Primorske k Jugoslaviji.

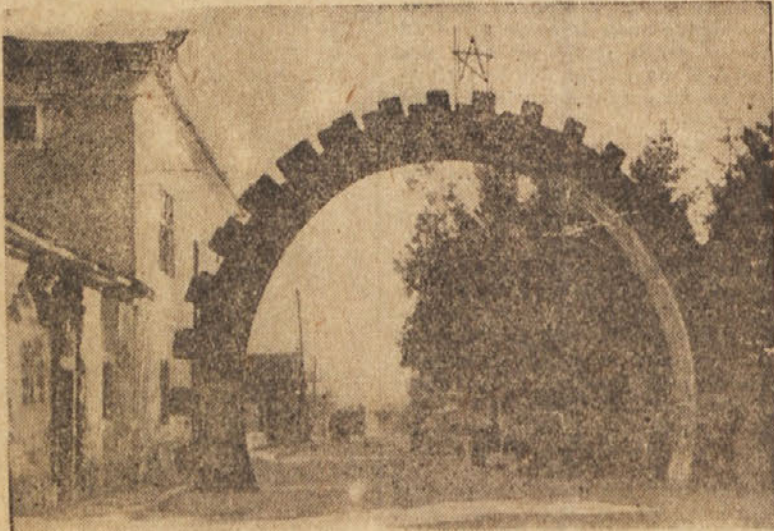
Za tem je govoril član IOOF, minister vlade LRS tov. Boris Kraigher, ki je pozdravil vse ljudstvo v imenu CKKPS in IOOF. Dejal je, da je ta praznik rezultat borbe dolgih 28 let in da je zato ta dan največji praznik v zgodovini Primorskega ljudstva. S tem dnem si bo ljudstvo lahko samo krojilo usodo. Ker pa tuje ni gospodaril v našo korist, marle zase, bomo morali popravljati težke posledice njegovega uničevalnega dela na gospodarskem področju. Minister tov. Kraigher je nadalje govoril o petletnem planu za naše Primorje in dejal: Hočemo ustvariti tako življenje, da bo naše prebivalstvo zadovoljno, da se bomo zavedali, da vse žrtve niso bile zastonj, da nas je naša borba privedla do resnične blaginje. To je bila vodilna misel, ki je spodbudila našega voditelja in borca nove Jugoslavije maršala Tita (dolgotraj-

no vzklikanje maršalu Titu) in je vodila tudi vodstvo Ljudske fronte Jugoslavije in voditelje KPJ ter velikega borca za primorsko ljudstvo tovariša Edvarda Kardelja (burno pritrdjevanje in vzklikanje). S to mislijo se je vodstvo Jugoslavije pripravljalo na naš današnji dan in vam lahko sporočim, da je pripravilo poseben petletni plan za novo priključeno ozemlje.

Ta petletni plan za Primorje predvideva velike gradnje za izboljšanje gospodarskega stanja v teku petih let na novo priključenem ozemlju (vzklikanje): Petletni plan bomo izvedli in prekoračili! Predvidena so vsa sredstva in zavedajmo se, da bo samo od našega dela odvisno, koliko bomo znali izkoristiti ono, kar nam

nudi vlada Jugoslavije. V tem planu se predvideva, da bomo v petih letih zgradili med drugim tudi našo novo Gorico, novi center Goriske.

Manifestacijska zborovanja ob priključitvi so bila še po mnogih drugih krajih v Slov. Primorju, posebno veličastna pa so bila še v Anihovem ob Soči, kjer je govoril tov. Miha Marinko; v Kobaridu in Kojskem, kjer so govorili tov. Marjan Breclj, Lidija Sentjura in Jaka Avšič. V Postojni in Idriji sta na zborovanjih govorila tov. Hribar in Regent, v Ilirski Bistrici tov. Sergej Kraigher in Tomo Brejc, v Komnu pa tov. Borštnar in Kimovec.

Skozi edinstveni slavalok v Ilirski Bistrici vozi naša motorizirana vojska.

Slavnostno zborovanje v Št. Petru pri Gorici

Po vseh krajih Julijske krajine, ki so bili priključeni k Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, so bila veličastna politična zborovanja v proslavo tega zgodovinskega dogodka. V Št. Petru pri Gorici — to je njenem predmestju — se je v sredo dopoldne pričelo pomembno politično zborovanje, na katerem so govorili predsednik vlade LR Slovenije tov. Miha Marinko, komandant IV. armade generalmajor Danilo Lekić in član IOOF tov. France Bevk.

Zborovanje se je vršilo na velikem odprtem stadionu, ki je bil okrašen s številnimi zastavami, zelenjem in cvetjem. Zborovanja se je udeležilo ljudstvo Šentpetra ter bližnjih goriških vasi, ki pripadajo Jugoslaviji. Razen tega so na to zborovanje prispeli tudi delegacije iz posameznih večjih primorskih krajev, kakor tudi delegacija primorcev, ki so pred fašističnim terorjem med prvo in drugo svetovno vojno pobegnili v Jugoslavijo in se nastanili v Mariboru.

Zborovanja se je udeležilo nad deset tisoč ljudi, ki so prihajali v Št. Peter peš in s kolesi, vozovi in kamioni. Zborovalci so v sprevedu nosili transparente in številne zastave, z godbo na čelu prikorakali na stadion in se med neprestanim petjem in vzklikanjem razvrstili na obsežnem prostoru.

Zborovanje je otvoril sekretar odbora OF za goriški okraj tov. Duje, ki je v uvodu pozdravil prisotne goste: sekretarja IOOF predsednika vlade LRS tov. Miha Marinka, komandanta IV. armade generalmajora Danila Lekića, člana IOOF in predsednika bivšega PNO za Slovenko Primorje in Trst tov. Franceta Bevka, komandanta IX. korpusa, ministra za lokalni promet v vladi LRS tov. Jožeta Borštnarja in ostale ter nato predal besedo tov. Mihi Marinku.

Govor tovariša Marinka prinašamo na prvi strani.

Za tov. Marinkom sta govorila komandant IV. armije generalmajor Danilo Lekić in tov. France Bevk, stari borec za svobodo primorskega ljudstva.

Veličastno politično zborovanje je zaključil tov. Duje, ki je predlagal navzočim več resolucij. Vse te resolucije so zborovalci pazno poslušali ter jih z navdušenim ploskanjem sprejeli.

Po intoniranju jugoslovanske državne himne so zborovalci z godbo na čelu med neprestanim vzklikanjem in petjem odšli v sprevedu na komaj dobrih dvesto metrov oddaljeni blok na začasni jugoslovansko-italijanski meji. Tisočglava množica ei je po dolgih letih suženjstva dala duška v svobodi.

Povsod zastave, slavaloki, radostna srca

Vse slovenske primorske vasi in mesta v coni B, prav posebno pa še naselja cone A, ki so po sklepih pariške konference pripadla Titovi Jugoslaviji, so se svečano pripravila na zgodovinski dan priključitve. Staro in mlado je gradilo slavaloke in jih opletlo v zelenje ter okrasilo s trakovi v narodnih barvah. Slavaloki so zgrajeni v raznih inačicah triglavskega znaka. V bližini Gorice je slavalok z betonskim podstavkom kot da bi ljudje hoteli povedati, da je najbolj čvrsta oblast tista, ki temelji na ljudski volji. Pri Lijaku končujejo ogromno tribuno za nedeljski festival Primorske, ki bo največji praznik v zgodovini Slovenske Primorske. To slavje bo ob budourniku, ki so ga regulirale mladinske brigade. Nič več ne bo poplavljen dokaj obsežno ozemlje, temveč bo postalo plodno, kot so plodni najbolj predeli okoli Vipave in Gorice.

Na bloku je živahno. Tik poleg je postavljen slavalok in z njega blesti peterokraka zvezda. Okrog Gorice, v Solkanu, Nihovem, Plavah, Kanalu, na Kojskem in po vseh sončnih Brdih se vijejo z oken hiš slovenske in jugoslovanske zastave s peterokrako zvezdo. Hiše so poslikane z jugoslovanskimi zastavami in popisane s parolami. Na pročeljih hiš in med zelenjem na slavalokih so Stalinove slike, slike Tita in Kardelja. Glavna cesta v Soško dolino je popisana na gosto z gesli Jugoslovanski armadi, Titu in drugim voditeljem ter z gesli o petletnem planu.

Okolica Gorice, Soške doline in Brd kaže sledove partizanske borbe. Ljudje iz Brd so častno vztrajali, kakor so častno vztrajali v vsem času fašističnega nasilja. O tem pričajo in bodo pričali spomeniki padlim partizanom na najzapejnejšem robu slovenske zemlje, na Dobravi, o tem pričajo številni napisi na Goriškem tu in onstran Soče.

Od Solkana proti Kanalu stoje hiše pod cesto nad temnozeleno Sočo. Zastave se ne bi videle, če bi jih razobesili. Zato so jih dvignili visoko na drogove, da plapolaje sporočajo vsem mimoidečim prihod svobode. Zlasti praznična so Brda. Niz zastav se vrsti preko ulic brških vasi. Okrašene so samotne hiše, okrašene so Medana, Kozana, Vipolže, Kojsko, Šmartno, Kum, Podsobotin, Fojana in druge vasi na poljanski ravnini. Nedavno so Brdici s prostovoljnim delom popravili strmo cesto, ki jih veže preko Soče z Ajdovščino in jih bo vezala z Ljubljano. Še pred priključitvijo so se lotili dela v skupno korist v duhu petletnega plana.

Velika cementarna v Bukovcu ob Soči dela dalje. Postalo je zvezno podjetje, eno največjih te vrste v Jugoslaviji. Prevzem se je že izvršil. Tovarniške stavbe so okrašene. Delavci se s ponosom in radostjo zavedajo, da so sedaj vključeni v veliki plan graditve socialistične države, zato so ob vходу v tovarno napisali: »S Titom v borbi, s Titom v svobodi« prav tako, kakor je na skupnem slavaloku nad Furlanijo napis »Izpolnitev petletnega plana je najhujši udarec mednarodni reakciji«.

Sobota, 20. septembra:

Ob 20. poje pevski zbor iz Vrtojbe partizanske in narodne pesmi.

Petje, iluminacija, ljudsko rajanje.

Nedelja, 21. septembra:

Ob 9. mimohod spreveda.

1. Ob 12. otvori tovariš France Bevk, član IOOF za Slovenijo, politično zborovanje.

2. Pozdrav gostov.

3. Odpošiljanje resolucij.

Ob 16. poje Združeni pevski zbori Slovenskega Primorja: 1. »Hej Slovanci!«, 2. »Pesem o svobodi«, Venturini; 3. »Stalingrajska«, Venturini; 4. »Hej mladina, zdaj zamahni«, Gotoša Mladen; 5. »Na juriš«. Plesne folklorne skupine iz Makedonije, Črne gore, Hrvaške, Srbije in Slovenije plešejo narodne plesne.

Ob 18. ljudsko rajanje.

Ponedeljek, 22. septembra:

Množični izleti udeležencev festivala. Izletne točke okraja Gorica: Čepovan, Lokve, Vrše, Srednje, Podmeja, Šmarje, Renče, Poddraga, Pterneli. — Okraj Postojna: Postojnska jama. — Okraj Ilirska Bistrica: Šmohorje. — Okraj Sežana: Komen, Štanjel, Gabrovica. — Okraj Idrija: bolnišnica »Pavla« in Vojsko. — Okraj Tolmin: Koritnica.

Pevski zbori LŠM iz Ljubljane, »Kajuha« iz Ljubljane, »Jože Moškrič« iz Ljubljane, jeseniški pevski zbor, zbor Radia Ljubljane, beltiška folklorna skupina, ljubljanska Drama in Opera bodo nastopali v raznih krajih Primorske.

Priključitve Primorske ne sprejemamo kot dar, ampak kot svojo sveto pravico in kot uspeh svoje lastne borbe!